

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI**

**CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN PARTİ
PROGRAMLARI VE SEÇİM BİLDİRGELERİNDE
AVRUPA VE AVRUPA BİRLİĞİ'NE YÖNELİK
YAKLAŞIMI**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Duygu BİBAR**

**Danışman
Prof. Dr. Haydar EFE**

Haziran 2022, ERZİNCAN

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN PARTİ
PROGRAMLARI VE SEÇİM BİLDİRGELERİNDE
AVRUPA VE AVRUPA BİRLİĞİ'NE YÖNELİK
YAKLAŞIMI**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Duygu BİBAR**

**Danışman
Prof. Dr. Haydar EFE**

Haziran 2022, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Duygu BİBAR

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Program Adı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Tez Başlığı : Cumhuriyet Halk Partisi'nin Parti Programları ve Seçim Bildirgelerinde Avrupa ve Avrupa Birliği'ne Yönelik Yaklaşımı

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin 20/06/2022 tarihinde **IThenticate/Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 10'dur.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 20/06/2022

Danışman: Prof. Dr. Haydar EFE

Öğrenci: Duygu BİBAR

KILAVUZA UYGUNLUK

“Cumhuriyet Halk Partisi’nin Parti Programları ve Seçim Bildirgelerinde Avrupa ve Avrupa Birliği’ne Yönelik Yaklaşımı” başlıklı Yüksek Lisans tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Duygu BİBAR

Danışman

Prof. Dr. Haydar EFE

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD Başkanı

Prof. Dr. Haydar EFE

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Haydar EFE danışmanlığında Duygu BİBAR tarafından hazırlanan “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Parti Programları ve Seçim Bildirgelerinde Avrupa ve Avrupa Birliği’ne Yönelik Yaklaşımı” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi** Dalı’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

29/06/2022

JÜRİ

Danışman : **Prof. Dr. Haydar EFE**

imza

Üye : **Doç. Dr. Ainur NOGAYEVA**

imza

Üye : **Doç. Dr. Sabit MENTEŞE**

imza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /.....

Prof. Dr. Necdet TOZLU
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

“Cumhuriyet Halk Partisi’nin Parti Programları ve Seçim Bildirgelerinde Avrupa ve Avrupa Birliği’ne Yönelik Yaklaşımı” adlı bu çalışmada siyasal hayatımızda bir politik aktör olan, düşünsel temellerini çağdaşlaşma ve batılılaşma olgusu üzerinden oluşturan CHP’nin; günümüz küresel güç niteliğindeki Avrupa Birliği’ne yönelik politikaları parti programları ve seçim bildirgeleri ele alınarak incelenmiştir. Bu kapsamda, çalışmamın akademik olarak danışmanlığını üstlenen, gerek deneyimi gerek bilgi birikimiyle desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Haydar Efe’ye teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma jürimde bulunarak, önerileriyle beni yönlendiren Doç. Dr. Ainur NOGAYEVA ve Doç. Dr. Sabit MENTEŞE’ye de teşekkür ederim.

Hayatımın her anında bana yol arkadaşı olan ve çalışmamın da tüm sürecinde yanımda olan Fatma YENİÇERİ’ye ve hayat yolunda bana ışık olan, gerek moral gerekse düşünceleri ve fikirleriyle yanımda olarak desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Hasan Deniz DEMİRHAN’a teşekkürü borç bilirim. Çalışmam boyunca yine desteğini esirgemeyen, kıymetli çalışma arkadaşlarım Gamze SUNAN, Sefa KONAK ve Suna SAĞIR’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, başta Hasan KOLAT ve Numan BAYATA olmak üzere hayatımda her zaman varlıklarını hissettiğim tüm yakınlarıma da teşekkürle...

Son olarak, tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi olarak yanımda olan, beni her zaman desteklediklerini bildiğim, minnettarlığımın ifadesine kelimelerin yetmeyeceği kıymetli anneme, babama ve kardeşime şükranlarımla...

CHP’nin Avrupa Birliği’ne olan yaklaşımını tarihsel süreç içerisinde ortaya koymayı amaçlayan bu tez çalışmasının Türkiye’nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması anlamına gelen, Avrupa Birliği’ne tam üyelik hedefine ulaşmasına küçük de olsa bir katkı sağlaması ümidiyle...

Duygu BİBAR, Erzincan, 2022

**CUMHURİYET HALK PARTİSİ’NİN PARTİ PROGRAMLARI VE SEÇİM
BİLDİRGELERİNDE AVRUPA VE AVRUPA BİRLİĞİ’NE YÖNELİK
YAKLAŞIMI**

Duygu BİBAR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2022

Danışman: Prof. Dr. Haydar EFE

ÖZET

Avrupa Birliği’ne tam üyeliği Atatürk’ün ‘çağdaş uygarlık hedefine’ ulaşmak olarak gören ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gerçekleştirilen Ortaklık Antlaşması’nı da imzalayan CHP, AB ile ortak üyelik ilişkisinin kurulmasından günümüze Avrupa Birliği’yle bütünleşme sürecinde tüm gelişmelere tanıklık etmiş bir siyasal aktör olarak Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik hedefini samimiyetle savunmuştur. AB’ye katılım müzakereleri kapsamında çıkarılması gereken AB’ye uyum yasalarına ve reformlara tam destek vererek, AB kurumlarında lobi ve Brüksel’de temsilcilik oluşturarak Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği çabalarına eşsiz katkılarda bulunmaktadır.

Bu kapsamda, çalışmanın temel amacı modern Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) Avrupa Birliği’ne yönelik yaklaşımlarını seçim bildirgeleri ve parti programları ışığında inceleyerek ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra bu tez çalışmasının bir diğer amacı ise Cumhuriyet Halk Partisi’nin Türkiye’nin Avrupa ile bütünleşme çabalarına vermiş olduğu güçlü desteğe parti programlarında ne derece yer verdiğini ortaya koymak ve bunun yanı sıra seçim bildirgeleriyle halka bunu ne derece yansıtabilmiş olmasını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Batı, Çağdaşlaşma, Avrupa Birliği

**THE APPROACH OF THE REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY TOWARDS
EUROPE AND THE EUROPEAN UNION IN PARTY PROGRAMS AND
ELECTION DECLARATIONS**

Duygu BİBAR

**Erzincan Binali Yıldırım University
Graduate School of Social Sciences
Master's Thesis, June, 2022**

Supervisor: Prof. Dr. Haydar EFE

ABSTRACT

Considering full membership to the European Union as achieving Atatürk's 'contemporary civilization goal' and also signing the Association Agreement with the European Economic Community, CHP is a political party that has witnessed all the developments in the integration process with the European Union, from the establishment of the associate membership relationship with the EU to the present. As an actor, he sincerely defended Turkey's goal of membership in the European Union. It makes unique contributions to Turkey's full EU membership efforts by giving full support to the EU harmonization laws and reforms that should be enacted within the scope of EU accession negotiations, lobbying EU institutions and establishing representation in Brussels.

In this context, the main purpose of the study is to reveal the approaches of the Republican People's Party (CHP), which founded the modern Turkish Republic, towards the European Union by examining them in the light of election manifestos and party programs. In addition to this, another aim of this thesis is to reveal the extent to which the Republican People's Party has included the strong support it has given to Turkey's efforts to integrate with Europe in its party programs, and to examine to what extent it has been able to reflect this to the public with its election manifestos.

Keywords: Republican Peoples Party (CHP), The West, Modernization, European Union.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
T.C. ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
RESİM LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM ‘UYGARLIK’, ‘BATI’ VE ‘AVRUPA’ KAVRAMLARININ OLUŞUMU VE AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ	5
1. Uygarlık Nedir?	5
1.1. Doğu ve Batı Uygarlıklarının Oluşumu	8
2. Modernleşme ve Modernleşmeye Giden Sürecin Değerlendirilmesi.....	12
3. ‘Avrupa’ Kavramının Ortaya Çıkışından Günümüzün Avrupa Birliği’ne Avrupa Bütünleşmesi	14
3.1. Antik Yunan ve Roma’da ‘Avrupa’ Kavramı	18
3.2. Ortaçağda Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Düşünceler	20
3.3. Klasik Dönemde Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Çabalar	21
3.4. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’da Bütünleşme Çabaları	24
3.5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’da Bütünleşme Çabaları	25
4. Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) Kuruluşu	26
5. Avrupa Topluluklarından Günümüzün Avrupa Birliği’ne: Birliğin Derinleşme Süreci	28
6. Lizbon Antlaşmasıyla Birliğin Son Şeklini Alması	32
7. Topluluktan Birliğe, Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci	33
İKİNCİ BÖLÜM TEK PARTİ DÖNEMİ CHP’SİNİN AVRUPA VE BATI’YA YÖNELİK TUTUM VE DÜŞÜNCELERİNİN TARİHSEL ARKAPLANI	37

1. Cumhuriyet Öncesi Batılılaşma Hareketleri ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşundan Önce Siyasi Ortam	37
2. Mustafa Kemal Atatürk Genel Başkanlığında CHP'nin Avrupa'ya Yönelik Fikri Dayanaklarının Oluşması	41
2.1. Halk Fırkası'nın Kuruluşu ve Dönem İçerisinde Parti Gelişme Sürecine Genel Bir Bakış (1923-1938).....	41
3. Mustafa Kemal Atatürk'ün Çağdaşlaşma Doğrultusunda Avrupa'ya Yönelik Fikirleri	53
4. İsmet İnönü Genel Başkanlığında Tek Parti Döneminde CHP'nin Avrupa ve Avrupalaşmaya Yönelik Çabaları	57
4.1. İsmet İnönü'nün Parti Genel Başkanlığına Seçimi ve İnönü Dönemi CHP	57
4.2. İkinci Dünya Savaşı ve Çok Partili Hayata Geçişte Türkiye Demokrasisine Yansımaları	59
4.3. Çok Partili Hayata Geçişte İç Siyaset Uygulamalarının Etkileri.....	63
5. Çok Partili Hayata Geçişte CHP'nin Seçim Hazırlıklarının Avrupalaşma Kapsamında Değerlendirilmesi	65
6. 1945-1950 Yılları Arası Avrupa'da Bütünleşme Fikirleri ve Türkiye'nin Batıyla Yakınlaşması	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ÇOK PARTİLİ SİYASİ DÖNEMDE CHP'NİN AB YAKLAŞIMININ SEÇİM BİLDİRGELERİ VE PARTİ PROGRAMLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ..... 73

1. 1950 Seçim Sürecinde CHP'nin Batı Avrupa Düşüncesinin Seçim Beyannamesine Yansımaları ve Seçim Sonucunun Değerlendirmesi	73
2. 1950-1960 Yılları Arası CHP'nin Batıyla İlişkilere Yönelik Değerlendirmeleri...	75
3. 1950-1960 Yılları Arası CHP'nin Parti İçi Çalışmalarında Çağdaşlaşma Hamleleri	77
4. CHP Genel Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü Döneminde CHP'nin AET'ye Yönelik Tutumu	81
4.1. 1960 İhtilali Sonrası Koalisyon Hükümetlerinde CHP	81
4.2. AET'ye Ortak Üyelik Başvurusu ve Ankara Antlaşması'nın İmzalanması	83
5. Bülent Ecevit Döneminde AET'ye Yönelik Tutumlar	87
5.1. CHP: 1976 Parti Programında AET'ye Yönelik Yansımalar	89
5.2. Bülent Ecevit Döneminde AET ile İlişkilerin Seçim Bildirgelerine Yansımaları	90

5.3. Katma Protokolün Yürürlüğe Girmesi ve Ecevit'in Avrupa'ya Yönelik Yaklaşımları	91
5.4. 1980 Darbesi ve Genel Bir Çerçeve 1980 Sonrası AET ile İlişkiler	95
6. CHP'nin Politik Hayata Geri Dönüşü: Deniz Baykal Genel Başkanlığında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Avrupa ve Avrupa Birliği'ne Yönelik Yaklaşımları.....	96
6.1. CHP'nin AB'ye Yönelik Yaklaşımının Parti Programlarına (1994-2008) Yansıması	97
6.2. Avrupa Birliği ile İlişkilerin Deniz Baykal Döneminde Seçim Bildirgelerindeki Yansımaları.....	101
6.3. Brüksel'de CHP Avrupa Birliği Temsilciliği'nin Kurulması.....	103
7. Kemal Kılıçdaroğlu Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Avrupa ve Avrupa Birliği'ne Yönelik Yaklaşımları	103
7.1. Parti Programı Işığında CHP'nin AB'ye Yönelik Tutumu	104
7.2. Avrupa Birliği ile İlişkilerin Seçim Bildirgelerindeki Yeri.....	108
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA	122
ÖZGEÇMİŞ.....	134

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Bakire Şeklinde Çizilmiş Avrupa Haritası 21

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABİDA	: Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma
ABA	: Avrupa Birliği Antlaşması
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİAİ	: Adalet ve İçişleri Alanında İş birliği
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP	: Adalet Kalkınma Partisi
AP	: Avrupa Parlamentosu
AP	: Adalet Partisi
ATS	: Avrupa Tek Senedi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
EFTA	: European Free Trade Area-Avrupa Serbest Ticaret Alanı
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IMF	: International Monetary Fund -Uluslararası Para Fonu
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	: Milletler Cemiyeti
MC	: Milliyetçi Cephe
MDAÜ	: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
NATO	: North Atlantic Treaty Organization -Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı

ODGP	: Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası
OECD	: Organization of Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü)
OEEC	: Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü (Organization of European Economic Cooperation)
PES	: Party of European Socialists- Avrupa Sosyalist Partisi
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Uluslararası alanda güçlü bir aktör olarak yer alan günümüz Avrupa Birliği'nin oluşum fikri esasında çok eskilere dayanmakla birlikte, 19. yüzyıldan itibaren tartışmaların ana konusu haline gelmiştir. Fakat, İkinci Dünya Savaşı'na değin ortaya atılan birleşme düşünceleri etkin bir şekilde hayata geçememiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehdidinin etkisiyle ise Avrupa'da bir birlik kurmaya yönelik somut adımları atılmıştır. Bu kapsamda, 1949'da kurulan Avrupa Konseyi birlik kurma fikirlerinin hayata geçmesi aşamasında kurulan en önemli örgütlerden biridir. Türkiye de kurulan bu örgüte davetle katılım sağlamış ve kurucu üye statüsü içerisinde yer almıştır. Ardından, gerçekleşen ekonomik anlamdaki ilk iş birliği olarak karşımıza çıkan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) günümüz Avrupa Birliği'nin temel yapı taşları niteliğindedir. Başlangıçta, ekonomik nitelikli bir topluluk anlayışı öne çıkarken, daha sonraları giderek derinleşen Birlik, Maastricht Antlaşmasıyla Avrupa Birliği adını almış ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşmasıyla da son şeklini almıştır. Günümüzde Avrupa Birliği, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve güvenlik alanlarını da içeren dinamik bir bütünleşmeyi başaran önemli bir küresel oyuncudur.

Türk siyasal hayatının yapı taşlarından birisi olan ve tarihi Cumhuriyetin kuruluşuyla eş değer olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), gerek iktidar gerekse muhalefet dönemlerinde çağdaşlaşmayı amaçlayan politikalar geliştirmiştir. Dolayısıyla, ülkemizde gerçekleşen çoğu gelişmenin de öncüsü olarak, Türk siyasal hayatı içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu doğrultuda, yapılan birçok araştırmada yer almış ve yer almaya da devam etmektedir.

Araştırmamız kapsamında, düşünsel ve ilkesel temelleri çağdaşlaşma ve batılılaşma ekseninde belirlenen Cumhuriyet Halk Partisi, günümüzde Avrupa Birliği'ne yönelik politikalarıyla önemli bir konumda durmaktadır. Modernleşme ve çağdaşlaşmanın kapılarını açan bir siyasal örgüt niteliğindeki bu partinin, hangi fikirsellemler üzerine kendini inşa ettiğini de anlamak gerekir.

Akabinde, parti, 10 Kasım 1924'te '*Cumhuriyet Halk Fırkası*' ismini almış ve 1935 yılında gerçekleşen, dördüncü büyük kurultayında kabul edilen tüzükle ise

'Cumhuriyet Halk Partisi' adını alarak günümüze kadar gelmiştir.¹ Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Bülent Ecevit, Hikmet Çetin, Altan Öymen ve Deniz Baykal bugüne kadar partiyi temsilen genel başkanlık makamında olan isimler arasında yer alırken, partinin günümüzdeki genel başkanı ise Kemal Kılıçdaroğlu'dur.

Millî mücadeleyi ateşleyen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı niteliğinde, 'Halk Fırkası' ismiyle 9 Eylül 1923 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde kurulan CHP, 1923'ten 1950 yılına kadar iktidarda kalarak ülkeyi yönetmiş, ülkenin ileri uygarlık seviyesine ulaşması için büyük mücadeleler vermiş ve ülkemizin çok partili siyasal hayata geçişini de modern siyasal sisteme ulaşmanın bir gereği olarak gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda, çağdaşlaşma ve demokrasinin yerleşmesinde verilen bu çabaya değerlendirmeleri arasında yer veren Duverger, Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçilmesinde CHP'nin demokratik ideolojisinin büyük bir etkisi olduğunu ve çok partili yaşama CHP'nin demokrasiye olan inancının bir yansıması olarak barış içerisinde geçildiğini altını çizmiştir.²

En büyük hayalini 'çağdaş ve yaşam kalitesi yüksek bir ulus' olarak tanımlayan Cumhuriyet'in ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, gerçekleştirdiği birçok devrimle ülkeyi batı standartlarına yükseltmeyi amaçlamıştır. Nitekim, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, fikrî temellerini atan Mustafa Kemal Atatürk, CHP'nin Avrupa ve Avrupa Birliği konularına olan yaklaşımının da fikri temellerini oluşturmuştur. Dolayısıyla, CHP, Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefini Atatürk'ün çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma amacının bir safhası ve gerçekleşecek sonucu olarak görmüştür. Bunun yanı sıra, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin önemli dönüm noktası olayları çoğu da CHP'nin iktidar olduğu dönemlerde gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, gerek ekonomik, gerek savunma gerekse siyasi anlamdaki iş birlikleriyle Türkiye'nin Batıyla olan yakınlaşma süreci İsmet İnönü döneminde gerçekleşmiştir. Örneğin, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık sürecini başlatan Ankara Antlaşması da İsmet İnönü tarafından imzalanmıştır. Ayrıca, Katma Protokol'ün ve Gümrük Birliğinin hayata geçirilmesi sürecin de CHP'nin katkısı ve desteği vardır. Deniz Baykal'ın gümrük birliği anlaşmasının Avrupa Parlamentosu'nda onaylanması için verdiği çaba ve Kemal Kılıçdaroğlu döneminde Avrupa Birliği'ne üyelik

¹ CHP Tarihi, (Erişim Tarihi 21.05.2022), <https://chp.org.tr/chp-tarihi>

² Maurice Duverger, Siyasi Partiler, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974), 359-361.

müzakerelerine verilen destek de CHP'nin Avrupa Birliği üyeliğine verdiği desteğin örnekleridir.

Genel olarak, CHP, Avrupa'da birlik kurmaya yönelik atılan adımları yakından takip etmiş ve bu kapsamda Türkiye'de yaşanan birçok siyasal gelişmeyi etkileyen politikalar ortaya koyduğu söylenebilir. Bu politikaları etkileyen düşünsel ve ilkesel kökenlerin incelenmesi, partinin siyasi alanda AB'ye yönelik ortaya koyduğu tutumunun anlaşılması için önemlidir.

'Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Seçim Bildirgeleri ve Parti Programlarında 'Avrupa' ve 'Avrupa Birliği' başlıklı bu tez çalışmasında kuruluşundan günümüze olan süreç içerisinde CHP'nin parti programları ve seçim bildirgeleri kapsamında Avrupa ve Avrupa Birliği'ne yönelik geliştirdiği politikaların incelenmesi amaçlanmıştır. CHP'nin ideolojisinde belirleyici olan çağdaşlaşma/modernleşme ve batılılaşıma olgularının, Avrupa Birliği'ne yönelik geliştirilen parti politikaları üzerinde etkili olduğu varsayılmıştır. Bu çerçevede, çalışma, CHP'nin kuruluş ve tek parti sürecinde Avrupa Birliği'ne yönelik politikalarının kökenlerini teşkil eden söylemler ve parti programı değişiklikleri ile bu dönemde Avrupa'da yaşanan ilgili siyasal gelişmelerle sınırlandırılmıştır.

Çalışmamızda, CHP'nin Avrupa Birliği'ne yönelik tutumu doğrultusunda parti programları ve seçim bildirgeleri belgesel tarama (doküman analizi) yöntemiyle incelenmiştir. Bu çerçevede, çalışmada bilimsel kaynakların yanı sıra CHP parti programları, tüzüğü, seçim bildirgeleri, demeçler, gazete arşivleri, parti meclis tutanakları ve TBMM arşivleri incelenerek, tüm bunları destekleyici nitelikte önemli görülen söylemlere yer verilmiştir.

Çalışmamızın amacı ve kapsamı doğrultusunda, literatür taraması yapılmış ve elde edilen bulgular çerçevesinde çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Bu bağlamda, çalışmamızın birinci bölümünde, 'Uygarlık, Batı ve Avrupa Kavramlarının Oluşumu ve Avrupa Birliği'nin Oluşumunun Gelişim Süreci' başlığı altında, en temel anlamıyla uygarlık kavramının oluşumundan başlanarak, doğu ve batı uygarlıklarının oluşum ve ayrışması, batının Avrupa'ya dönüşümüyle Avrupa kavramının ortaya çıkışı açıklanmıştır. Diğer taraftan bu bölümde Antik Yunan, Orta Çağ ve yakın dönemdeki

Avrupa bütünleşme fikirlerinin temeli ortaya koyularak, Avrupa Birliği'nin oluşum süreci ve derinleşme evreleri ele alınmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, 'Tek Parti Dönemi CHP'sinin Avrupa ve Batıya Yönelik Tutum ve Düşüncelerinin Tarihsel Arka Planı' başlığı altında, araştırmamız kapsamında yer verdiğimiz Cumhuriyet Halk Partisi'nin tarihsel kuruluş ve sonrasında gelişim süreci ele alınmıştır. Partinin politikalarında etkili olan fikrî temeller ile bugünün CHP'sinin Avrupa Birliği yaklaşımının arka planını hangi düşüncelerin oluşturduğu incelenmiştir. Bu kapsamda, CHP, tek parti döneminde seçim bildirgesi kullanmadığından çalışma kapsamında parti programına ve önem arz eden parti kurultaylarına yer verilmiştir. Ayrıca, CHP'nin ideolojik kökenlerinde önemli bir yeri olan Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün Batı'ya yönelik yaklaşım ve görüşleri de ele alınarak Avrupa'ya yönelik bakış açıları değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, bu dönemde Avrupa Birliği henüz kurulmadığından, partinin Avrupa değerlerini ne derece taşıdığını saptayabilmek amacıyla, çağdaşlaşma, demokrasi, batılılaşma, modernleşme gibi olgulara parti programında ne derece ve nasıl yer verdiği ortaya konulmuştur.

'Çok Partili Siyasi Dönemde CHP'nin AB Yaklaşımının Seçim Bildirgeleri ve Parti Programlarına Göre Değerlendirilmesi' başlığıyla tezimizin üçüncü ve son bölümünü oluşturan bu kısımda ise İsmet İnönü, Bülent Ecevit, Deniz Baykal ve Kemal Kılıçdaroğlu dönemlerinde CHP'nin Avrupa ve Avrupa Birliği'ne yönelik politikalarının seçim bildirgeleri ve parti programlarına nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Ayrıca, elde edilen bulguları destekleyen parti kurultayları ve liderlerin gerçekleştirdiği söylemlere yine bu bölümde yer verilmiştir..

Çalışmanın sonuç bölümünde ise, Mustafa Kemal Atatürk'ten başlayarak Kemal Kılıçdaroğlu'na kadar bütün liderlerin olduğu dönemlerde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefinin açıklandığı parti programları ve seçim bildirgelerinden elde edilen bulgulara sonuç bölümünde yer verilerek tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

‘UYGARLIK’, ‘BATI’ VE ‘AVRUPA’ KAVRAMLARININ OLUŞUMU VE AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

1. Uygarlık Nedir?

Uygarlık sözcüğünün Batı dillerindeki karşılığı ‘civilization’ olup Latince’de şehirli anlamına denk gelen ‘civil’ kelimesinden türemiştir. Avrupa toplulukları için bu sözcük, milletlerin gelişmişliğini işaret ederek; Avrupalı düşünebilmek, Avrupalı olabilmek ‘çağdaş ve uygar bir toplum olabilmek’ ile de eş değer tutulmuştur³. Batı düşüncesindeki bu kavram; Osmanlı Türkçesinde ‘medeniyet’ olarak yer almış ve Arapça ‘Medine’ kelimesinden türetilerek ilk yıllarda öğrenme, gelişme gibi anlamlarda kullanılmasının yanı sıra taşıdığı şehirlilik anlamıyla ise ekonomik olarak gelişmiş, refah düzeyi yüksek olan toplumları ifade etmiştir⁴. Modern anlamda kelimeyi ‘uygarlık’ olarak kullanan kişinin Marquis de Mirabeau olduğuna değinen Guenon, uygarlık tanımlamalarında, uygarlıkların oluşumuna geniş bir yer vermiş ve uygarlıkların mekânda, toplumlar arasında, ekonomilerde ve ortak zihniyetlerde de görülebileceğinin altını çizmiştir. Bu kapsamda, mekânda var olan uygarlıklar için bir coğrafi konumlamalarının mümkün olacağından bahsederken, oluşumlarının coğrafi konumlamalarındaki kaderine bağlı olduğunu vurgulamakta ve onlara hareket kazandıran toplumlar olmadan da uygarlıkların var olamayacağını belirtmektedir⁵. Bunun yanı sıra uygarlıkların, ekonomiye, nüfus oranlarına ve teknolojik gelişmelerine değinen Guenon, nitelikli ve kitlesel bir uygarlığın oluşması ve hayatta kalabilmesi için

³ Rene Guenon, *Doğu ve Batı*, çev. Fahrettin Aslan, (İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1980), 22-25.

⁴ Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1979), 3.

⁵ Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: İmge Kitabevi, 1996), 33-39.

ekonominin

gerekliliğini belirtirken, uygarlığının varlığını sürdürebilme de en son aşamayı ortak zihniyetler kapsamında ortak ruh hali, bilinçlenme güdüsü ve din olgusuna bağlamıştır⁶. Günümüz Türkçesinde de ‘uygarlık’ olarak kullanılan kavram; “*Bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerin tümü.*”⁷ olarak ifade edilmiştir.

Ülkemizde kavramı sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendiren ilk düşünürümüz Ziya Gökalp; medeniyet ve kültürü ayrı ayrı ele alarak medeniyetin aslında kültürlerin birleşimi olduğunu ifade etmiş ve uygarlığın doğuşunu kültürün yüksek bir düzeyde olmasıyla nitelendirerek tarihi bir miras olarak anılmasıyla değerlendirmiştir⁸. Gökalp, ayrıca farklı olan topluluklarda da uygarlığın ortaklık göstereceğini belirterek, Yahudi ve Japon tarihinin Avrupalılardan farklı olmasına rağmen Batı uygarlığı içerisinde yer almalarını buna örnek olarak gösterip, topluluklar içerisinde her ne kadar Batı uygarlığının hakimiyeti görülse de bu kültürel kimliğin içerisinde birçok kültüründe bulunmasına değinerek toplumların sosyal yaşamlarının ortak paydasını oluşturan değerlerin medeniyet olduğuna vurgular yapmıştır⁹. Buna bağlı olarak medeniyeti bir daire niteliğinde değerlendirecek olursak, o dairenin içindeki toplulukların değerlerinin yansıdığı bir bütünlük medeniyeti temsil eder diyebilmek mümkündür. Bunun yanı sıra Toynbee yaklaşık olarak 18 medeniyetin var olduğu bilinmekteyken günümüzde yaşayanların Batı, İslam, Çin ve Hint uygarlıkları olduğunu söyleyerek; uygarlığı farklı muslukların doldurduğu bir havuz olarak görmüş ve bu doğrultuda bazı muslukların zaman içerisinde değişebileceğine veya kesilmiş olabileceğini vurgulamıştır¹⁰. Peyami Safa ise uygarlık kavramını değerlendirirken; Yunan-Roma İmparatorluğunun Politeizmden, Hint Uygarlığının Hinduizm’den, Avrupa Uygarlığının Hristiyanlıktan etkilendiğini belirterek ilim ve din değerlerinin de uygarlıkların oluşumu için bir etken olduğuna değinmiş ve inanışlardan yoksun bir medeniyet olmayacağını iddia etmiştir¹¹. Uygarlıkları evrensel değerler yaratan kültürün yansıması olarak tanımlayan Durant’a göre; uygarlıklar oluşum ve varlıklarını eğitime borçludur çünkü nesilden nesile aktarım

⁶ Braudel, Uygarlıkların Grameri, 42-47.

⁷ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, (Erişim Tarihi 13.05.2022), <https://sozluk.gov.tr/>

⁸ Niyazi Berkes, ‘Ziya Gökalp’in Sosyolojisi’, *Yurt ve Dünya Dergisi Son Teşrin*, 2/11, (1941):277-292.

⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1976), 26.

¹⁰ Arnold J. Toynbee, *Medeniyetler Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, (İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1980), 150-153.

¹¹ Peyami Safa, *Doğu Batı Sentezi*, (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1978), 115.

sağlanan bilgi ilerleme kaydederek varlığını sürdürür, bunun aksine bir neslin kültürel miras birikiminin aktarılamadığı toplumlarda ise medeniyetler sürekliliğini koruyamaz ve ölür¹².

Uygarlık konusuna farklı bir bakış açısı ile yaklaşarak dünya medeniyeti tartışmalarının kaynağını oluşturan Huntington; uygarlık kavramına bir çoğulluk kazandırarak doğuş, yükseliş ve etkileşim odaklı incelemelerde bulunarak Batı temelli yorumlamalarda bulunmuştur¹³. Bu kapsamda Huntington'a göre uygarlık; temelini kültürden alıp kuşaktan kuşağa aktarılan sosyal bir organizmadır ve halkların en yüksek kültürel gruplaşması, kültürel kimliği olmasının yanı sıra yaşam süreleri bir siyasal sistemden çok daha fazladır, bu sebeptendir ki medeniyetlerin siyasal yapısı zaman içerisinde değişir ve bir medeniyet birden çok siyasal birim içerebilir¹⁴.

Kavramdaki anlamlar çoğaltılabilmekle beraber, ortak bir noktaya ulaşacak olursak, uygarlık; toplumların gelişerek geldiği son noktadır ve toplumların birikim ve düzeyini ifade etmektedir. Buna bağlı olarak medeniyetin göstergesi olan değerlerin bireyler tarafından yaşatılması gerektiğine inanan Türkiye Cumhuriyeti kurucusu lider Mustafa Kemal Atatürk, halkına 'Efendiler! Türk halkı medenidir ve medeni olan Türkiye Cumhuriyeti halkı; fikriyle ve zihniyetiyle uygar olduğunu ispat etmek mecburiyetindedir' diyerek seslenmiştir¹⁵.

1.1. Doğu ve Batı Uygarlıklarının Oluşumu

Geçmişten günümüze kadar oluşan süreç içerisinde birçok medeniyetin oluştuğundan ve tarihsel süreç içerisinde bunların birçoğunun da yok olduğundan bahsetmiştik. Günümüzde hali hazırda yaşayan medeniyetleri ise en basit haliyle Doğu ve Batı medeniyetleri olarak ele aldığımızda, 'Hangi Doğu?', 'Hangi Batı?' paradoksuyla karşılaşırız. Bu bağlamda bir yön algısı yaratan bu sorun için değerlendirme yapıldığında yön; kişinin kendi konumuna bağlı olarak değişkenlik içeren bir kavramdır ve Batı'yı ya da Doğu'yu sadece konumuna bağlı olarak

¹² Will Durant, *Medeniyetin Temelleri*, çev. Nejat Muallimoğlu, (İstanbul: Boğaziçi Yayınevi, 1978), 141.

¹³ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Cem Soydemir, Mehmet Turhan, (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2015), 43-50.

¹⁴ Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, 46-55.

¹⁵ (aktaran) İsmet Gönülal, "Atatürk İnkılabının Gerekçesi", *Erdem*, 5/12 (1988), 901, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693169>

yorumlamak yetersizdir¹⁶, çünkü, uygarlıkların oluşum süreçlerinde etkileşimin olmasının yanı sıra Batı'nın içerisinde Doğu, Doğu'nun içerisinde Batı olarak da birbirleri içerisinde gizlenmişlikler söz konusudur ve Batı olarak adlandırılan kavramın, Batı Avrupa'da ortaya çıktığı söylene de, Japonya, Amerika, Kanada Batı iken, Doğu Avrupa, Balkanlar Batılı olmaya çalışan Batı-dışı bir mekânı simgelemektedir¹⁷. Yunan ve Roma medeniyeti Akdeniz medeniyeti sayılsa da Batı uzun bir dönem bu uygarlıkların etkisinde olmuş¹⁸ ve kimilerine göre Batı denince ilk akla gelen Yunan adasında oluşan medeniyetken¹⁹, kimilerine göre Doğu, Batı'nın düşünsel beşiği olarak Batı'nın asıl macerası Nil ve Fırat nehirleri arasında başlamıştır²⁰. Dolayısıyla dönem içerisinde de Doğu-Batı ayrışmasından net bir çizgide bahsetmek zordur. Çünkü o dönemin Yunan yarımadası büyük bir havzadan oluşarak Doğu-Batı ayırt etmeksizin ortak değerlere sahiptir ve bu havza Yunan-Mısır-Mezopotamya-Anadolu havzasıdır²¹.

Uygarlığın gelişim evrelerini incelerken öncelikle dikkat etmemiz gereken, oluşan uygarlığın kültürel oluşum aşamalarıdır. Buna göre bugünün dünyasında Batı dünyasının temel yapı taşlarını oluşturan mitoloji ve felsefe Antik Yunan'ı, hukuk Roma dönemini, teoloji Orta çağı ve bilimde modern dönemi temsil etmiş ve bu kavramlar özünde farklı dönemleri de kapsayarak kültür etkileşiminde de referans konumunda olmuştur. Mitolojik evrede Batı her ne kadar Hristiyanlığı benimseyen bir toplum olsa da, temeli Grek mitolojisidir ve Hristiyan dininin temelinde de mitolojinin simgesel ve akılcı tarafları yer alır. Aynı zamanda varlık, bilgi ve değer konuları üzerine eğilim gösteren felsefi düşünce içerisinde de bir düzen arayışına bağlı olarak bilgelik sevgisinin ortaya çıkması da mitolojik kültürün etkisidir. Teolojik dönemde ise Batı dünyasının temel yapıtaşları içerisinde bulunan Hristiyanlıkla yeni bir anlayış ortaya çıkarmış ve merhamet, sevgi ve paylaşım gibi değerleri ortaya koyarak yayılmacı bir durum sergilemiştir²². Bu yayılmacılığa karşı ilk etapta Roma İmparatorluğu sert

¹⁶ Mehmet Ali Kılıçbay, 'Fakir Akrabanın Talihi', *Doğu Batı Dergisi: Doğu ne? Batı ne?*, 1/2, (1998): 55-63.

¹⁷ İbrahim Kaya, *Sosyal Teori ve Geç Modernlikler Türk Deneyimi*, haz. Kudret Emiroğlu, (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), 65.

¹⁸ Semiha Kavak, 'Kültürlerin Kesişme Noktasında Bir Durak: Medeniyet', *Hece Dergisi Medeniyet Özel Sayı 24*, 186/187/188, (Ocak 2012): 227-242.

¹⁹ Rene Guenon, *Doğu Düşüncesi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 33.

²⁰ Erhan Akdemir, *Avrupa Birliği'nde Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2019), 37.

²¹ Şemsettin Günaltay, *Antik Felsefenin İslam Dünyasına Girişi*, (İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2001), 53.

²² İbrahim Kalın, *İslam ve Batı*, (Ankara: İsam Yayınları, 2013), 28-30.

duruşlar sergilese de önce Doğu Roma, sonrasında Batı Roma Hristiyanlığı kabul etmiş ve imparatorlukların dağılıp küçük devletlerin kurulmasıyla Hristiyanlık kilise yoluyla güç kazansa da oluşan gelişmelerin ardından Rönesans, Reform gibi aydınlanma unsurlarıyla beraber insan aklının üstünlüğü kabul edilerek, kilise etkisi azalmış ve bilim Batı uygarlığında hakimiyet kazanmıştır²³. Bununla beraber Batı'nın kendini geliştirme, değiştirme ve farklılaştırma yolculuğu başlayarak Doğu-Batı ayrışması gerçekleşmiş ve Doğu, Batı tarafından zamanla hem toplumsal hem de bireysel amaçlar gibi değişen tutumlar içerisinde kullanılsa da, kavramsal olarak Doğu ya da Doğulu sözcükleriyle Romalı yazarların eserlerinde karşılaşmış ve Roma dönemi Batı'nın Doğu ile ilgili bakışına ışık tutarak Yeni Çağ'ın başlangıcı ve Batı'nın deniz yollarını keşfi ile Doğu-Batı kavramsal sorunları yeni bir boyut kazanmıştır²⁴.

Doğu ve Batı karşılaşmasında konstrüktivizm* yaklaşımında ilk temas önemli bir yere sahiptir. Wendt'e göre, ilk temas sırasında egemen aktörlerden her biri kendi mücadelesini devam ettirerek çıkarlarını korumayı hedeflerken, bunun yanı sıra egemen devletler arasında temas kurulmadan önce pozitif veya negatif bir tehditten bahsedilemez²⁵. Buna göre, M.Ö. 5. yy'da yaşanan Pers-Yunan mücadelesi, sonrasında Büyük İskender'in Doğu'yu istilası Haçlı Savaşları önemli Doğu-Batı karşılaşmalarının bir işareti olarak değerlendirilmiş ve Doğu, aslında Antikçağdan itibaren olağanüstü deneyimlerin mekânı olarak Batılılar tarafından yaratılmıştır²⁶. Doğu-Batı ayrımının oluşumunda bir diğer referans ise Avrupa ya da Batı olarak adlandırdığımız uygarlığın İslamiyet ile somut olarak karşılaşarak, dinin tehlike olarak algılanmasıyla ilk temasın gerçekleştiği varsayılan Haçlı Seferleridir²⁷.

İslam'ın doğuşundan itibaren İslam ve Hristiyanlık çoğunlukla fırtınalı ilişkiler sergilemiş ve her biri diğerinin 'ötekisi' olmuştur. İkinci Viyana kuşatmasına kadar Batı, kendisini sürekli bir İslam tehdidi altında hissetmiş ve hem Haçlı Seferleri hem de Viyana kuşatması ile Doğu tarihinde Batı ülkelerine karşı en büyük tehlikeyi

²³ Vefa Taşdelen, 'Batı Kültürü ve Oluşum Evreleri Üzerine', *Hece Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayı 28*, 210/211/212, (2014): 8-15.

²⁴ Akdemir, *Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*, 37-40

* Konstrüktivizm: Soğuk savaşın sonlanmasıyla kimlikler, normlar ve kültürlerin uluslararası politikada hayat bulması. Temel meselesi kimliklerin nasıl meydana geldiği sorusuna yanıt aramaktır.

²⁵ Akdemir, *Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*, Bursa 2019, 19.

²⁶ Akdemir, *Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*, 37.

²⁷ Akdemir, *Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*, 19.

oluşturmuştur. Buna bağlı olarak Huntington, 1820-1929 yılları arasında gerçekleşen savaşların yüzde ellisinin Müslüman ve Hristiyanlar arasında olduğundan yola çıkarak bu iki medeniyet arasında Doğu ve Batı bağlamında ilişkilerin şiddeti yansıttığı iddiasında bulunmuştur²⁸.

Doğu-Batı kavramlarının doğuşu aslında ötekini anlama ve algılama sorunsalından meydana gelmiş ve bugün dünya tarihi, modern kapsamda; Batı'nın ulus-devlet, kapitalizm ve akılcılık temelinde ilerleyen medeniyet anlayışının bir öyküsüdür. Ayrıca, Batı dışı toplumların 'geleneksel toplum' kategorisinde değerlendirilerek ötekinin yaratılması ve modern olana dönüşmesinin denetlenmesiyle, Batı uygarlığının dünya üzerindeki kültürel liderliğini ve hegemonyasını meşrulaştırmayı amaçlayan bu tarih okuma anlayışına 'oryantalizm' adı verilmiştir²⁹. Oryantalizm, en birinci anlamıyla Batı dışı ülkelerin din, kültür ve geleneklerine yönelik meraktan veya haber alma gereksiniminden doğan araştırmalar olarak ortaya çıkan oluşumdur ve temeli biz-onlar ikiliğine dayanırken³⁰, bir diğer bakış açısına göre oryantalizm Batılı olanın Doğu'yu inşa etmesi söylemidir ve buna göre keşif sözcüğü ön plandadır çünkü onlara göre Batı keşfeder, Doğu ise bir icattan farksızdır³¹. Turner'a göre, oryantalizmin dayandığı temel önermeler ise Doğu'nun statikliği ile Batı'nın dinamik tarihi arasında çelişen zıtlıklar, Doğu'nun neden statik olduğu, kölecilik anlayışının var oluşu ve despotizmden beslenmesi, İslam'ın etkisinde oluşan bir boyun eğme algısı ve Doğu'nun Batı'ya göre gelişmişlik algısının zayıflığı oluşturmaktadır³². Buna bağlı olarak oryantalist bir bakış açısı ile İslamiyet değerlendirildiğinde Batı-Doğu arasındaki sistematik farklar göze çarpmaktadır³³.

Oryantalizmin tarihi ise Doğu ve Batı ayrımının oluşması kadar eskidir. Dolayısıyla tarihi süreç olarak nitelendirecek olursak Batı'nın Doğu'yla ilgili fikirlerini belirleyen özelliklerin Doğu ile Batı arasındaki ayrımla oluştuğunu söyleyebiliriz.

²⁸ Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, 305-312.

²⁹ Hasan Bülent Kahraman, E. Fuat Keyman, 'Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite', *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, *Doğu Ne? Batı Ne?*, -/2, (1998): 75-77.

³⁰ Mustafa Soykut, 'Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologlar', *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, *Oryantalizm-I*, -/20-I, (2002): 41-42.

³¹ Mahmut Mutman, 'Şarkiyatçılık: Kurumsal Bir Not', *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, *Oryantalizm-II*, -/20-II, (2002): 107-110.

³² S. Bryan Turner, *Oryantalizm Kapitalizm ve İslam*, çev. Ahmet Demirhan, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 17-19.

³³ Salman Sayyid, 'Oryantalizmden Sonra' içinde *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu 9-10 Aralık 2006*, editör Lütfi Sunar, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2007), s.68.

Oryantalizmin de tarihi arka planının ilk dönemini İslamiyet karşısındaki tavrını belirleyen eğilimler oluştururken; ikinci dönemini Avrupa merkezli düşünce yapısı, üçüncü dönemini ise 11 Eylül saldırıları sonrası sürecin oluşturduğunu söylemek mümkündür³⁴.

2. Modernleşme ve Modernleşmeye Giden Sürecin Değerlendirilmesi

Eski Latince’de hemen, şimdi anlamını içerisinde barındıran ‘modo’ kelimesinden türeyerek ‘modernus’ olarak anılan kavram, günümüzde ‘modern’, ‘çağdaş’, ‘batılı’, ‘Avrupalı’ gibi kavramlarla karşılık bulmuş ve Türkdoğan’ın belirttiği üzere modernlik ise yaşadığımız zamana uygun olma anlamı taşımaktadır³⁵. En genel ifadeyle bu terim, geleneksel toplumsal yapıların gelişme yönündeki eğilimlerine ve toplumsal gelişmenin evrelerine işaret etme amaçlı kullanılmaktadır. Söz konusu toplumsal gelişmenin evrelerinde, kültürel açıdan laiklik, ulus devlet ideolojisi, okur yazarlık oranının artışı, kentleşme ve geleneksel otoritenin güç kaybetmesi öne çıkmaktadır. Daha kısa ifade etmek gerekirse kavram, genel anlamda demokratik yönetime geçişi ve sanayide, teknolojiye, bilimde ilerleme sürecini belirtmektedir³⁶.

‘Modernization’ kavramının Türkçede tam karşılığı olmaması, Türkiye’nin coğrafi konumu, tarihsel geçmişinde Asya ve Avrupa’ya hükmedişi ise Batı ile Doğu’yu bir arada yaşamaya sebep olmuş ve ‘çağdaşlaşma’, ‘batılılaşma’, ‘modernleşme’ kavramları yer yer birbirini destekleyen ve birbirini tamamlayan nitelikte olmuştur³⁷. Oysaki ‘çağdaş’ kavramı bir Batı standardının uygulanması demek veya Batılı olan toplum demek değildir, ‘çağdaş olmak’ bulunulan çağı en yüksek kültür boyutuyla yaşamak, çağın değerlerini davranış haline getirmek, birey olmanın farkına varmaktır³⁸. Bu doğrultu da ‘Çağdaşlaşma’ kavramı daha yakın bir içerik taşıırken, ‘Modernleşme’ kavramı Batılılaşmayı da içerisinde barındıran uzun bir tarihsel süreçteki değişimleri kapsamaktadır³⁹. Hümanizmi çağdaş uygarlıkların özü ve zihnin mutlak özgürlüğü

³⁴ Ahmet Davutoğlu, ‘Batıdaki İslam Çalışmaları Üzerine’, *Marife Bilimsel Birikim Dergisi*, 12/3, (Kış 2012): 39-52.

³⁵ Orhan Türkdoğan, *Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988), 73.

³⁶ Kenneth Allan, *Çağdaş Sosyal ve Sosyolojik Teori*, çev. Hakan Ergül, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020), 14-23.

³⁷ İhsan Turgut, *Sanat Felsefesi*, (İzmir: Üniversite Kitabevi, 1993), 158.

³⁸ Kemal Arı, *Atatürk ve Aydınlanma*, (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2017), 214.

³⁹ Esmâ Torun, “II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler (1945-1960)”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2002), 28.

olarak gören Sinanoğlu'na göre, Batı medeniyeti bugün en gelişmiş toplum ve medeniyeti temsil etmektedir, buna bağlı olarak modernleşme, çağdaşlaşma ve batılılaşmanın bir taklit unsurundan ibaret olmaması için hümanist değerler sistemi doğrultusunda Batılı dünyanın deneyimlerinin doğrudan doğruya tanınması için bir eğitim verilirse ülkenin tümüyle batılılaşması sağlanabilir⁴⁰.

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel sürecinde Batılılaşma algısını incelediğimizde, 'Batı' kaynaklı olan yapılanmalar farklılıklar göstermektedir. Osmanlı Devleti Batı'nın üstünlüğünü ilk kez kabullendiği Pasarofça Anlaşması mağlubiyetinden sonra bozulan ekonomi ve isyanların sona ermesi için Batı'yı örnek almışken, 1923 yılından sonra alınan Batı reformları ise sağlam bir zemine oturtularak bir sistem dahilinde programlı olarak uygulanmıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla sistemli olan Kemalist reformcular devleti modernleştirmenin ötesine götürmüşler ve toplumdaki yaşam tarzını, davranışı etkilemeye çalışarak Türkiye'deki çağdaşlaşma tarihini iradi bir değişimin en radikal örneği haline getirmişlerdir⁴¹. Bu kapsamda Cumhuriyet dönemi reformları toplumun her alanını kapsar nitelikte, bir araç değil, amaç doğrultusunda olduğu için daha etkin bir biçimde gerçekleşmiş ve Türk toplumunun Batı ile olan ilişkileri de daha iyi bir hal almıştır. Yaşanan olumlu etkileşimlerin yanı sıra tarihsel süreç içerisinde dönüm noktasını oluşturan; 1839 Tanzimat Fermanı, 1876 Birinci Meşrutiyet, 1908 İkinci Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, demokrasi ve çağdaşlaşmaya verilen önemin göstergesi olarak Cumhuriyet ilkelerinin uygulanışı ve çok partili hayata geçiş gibi başlıca olayları örneklemek mümkündür.

Modernleşme ve Batılılaşma olguları aynı zamanda bir kültür etkileşimi ve kültür değişimini de içerisinde barındırdığından modernleşmede anahtar bir diğer kavram ise bütünsel bir yaşam şekli, davranışlar bütünü olan kültürdür ve geniş bir zaman diliminde sindirilerek oluştuğundan bir elbise gibi kolayca değiştirilemez⁴². Kültür üzerinde maddi ve tinsel olarak bir gruplama söz konusudur ve buna bağlı olarak maddi kültür; bir toplumun teknolojisi, üretim teknikleri gibi öğeler iken tinsel kültür; gelenekler, ahlak kuralları, fikirler, normlar bütünüdür ve her biri üzerinde meydana

⁴⁰ Suat Sinanoğlu, *Türk Hümanizmi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980), 8-10.

⁴¹ Nilüfer Göle, *Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, ed Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 72.

⁴² Beşir Ayvazoğlu, *Geleneğin Direnişi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 1997), 12.

gelebilecek değişim bir diğerini etkileme gúcüne sahiptir⁴³. Modernleşme sürecinde farklı kültür temaslarında ise birbirleri arasında var olan kültür öğelerinin karşılıklı aktarımı, sadece yararlı olan kültürün alınması ve farkında olmadan kültür karışması gibi durumlar gerçekleşmektedir⁴⁴.

Kültürün bir alt dalı niteliğinde değerlendireceğimiz milli kültür ise; ulus-devlet olabilme yolunda topluma birliktelik kazandıran, mevcut soy ortaklığı sonucu paylaşılan tüm ortak kültürdür ve bu kavram ‘millet olabilme’ sürecinin ulaştığı en son noktadır⁴⁵. Bu kapsamda toplumun ‘millet’ olması, kültürün ‘milli’ olması ve en önemlisi ‘egemenliğin millete ait oluşu’ yönünde çağdaş bir ulus-devletin inşası ve Türkiye Cumhuriyeti’nin modernleşme, Avrupalılaşma, batılılaşma idealinde kat ettiği yol diğer bölümlerde de anlatılacağı üzere çok kapsamlı ve sistemli bir şekilde gerçekleşerek Türk toplumuna yeni bir yön vermiştir.

3. ‘Avrupa’ Kavramının Ortaya Çıkışından Günümüzün Avrupa Birliği’ne Avrupa Bütünleşmesi

‘Bütünleşme’ kavramı, Latin dilindeki yenilenme ve gelişme anlamına gelen ‘integratio’ sözcüğünden gelir. ‘Integration’ kavramı ise bağımsız parçaların bir bütün içinde bir araya getirilmesi anlamına gelir. Karluk ve Duran’a göre, bütünleşme, devletler ve halklar gibi farklı oyuncuların birleşmesi bir araya gelmesidir⁴⁶.

McCormick’e göre ‘Batılı’ denildiğinde aklımıza ‘Avrupalı’ gelir. Ancak, ‘Avrupa’ ve ‘Avrupalı’ fikrini tanımlamak çok zordur. ‘Avrupa neresidir?’, ‘Avrupa kültürü nedir’ sorularının yanıtı çok çeşitlidir. Avrupa kültürünün temel özelliklerini tanımlamak da aynı derecede zordur. Öte yandan, benzer özellikleri fazla olmakla birlikte, ülkelerin farklı tarih, dil ve gelenekleri olduğundan ve aralarında sürekli olarak savaştıklarından Avrupa’nın haritası sürekli deęişmiştir⁴⁷. Güneyde Akdeniz, Batıda

⁴³ Torun, “II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel”, 8.

⁴⁴ Torun, “II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel”, 21.

⁴⁵ Türkdoğan, *Değişme-Kültür ve Sosyal Çözölme*, 21-32.

⁴⁶ Rıdvan Karluk, Betül Yüce Duran, *Avrupa Birliği*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2684, Açık Öğretim Fakóltesi Yayını No: 1650), 78.

⁴⁷ John McCormick, *Avrupa Birliği’ni Anlamak*, (Ankara: BigBang Yayınları, Birinci Baskı, Mart 2014), 60-61.

Atlantik Okyanusu ile çevrili Avrupa'nın sınırları tam olarak belli olmamasının yanı sıra Rusya her zaman Avrupa'ya bütünüyle dahil edilmemiştir⁴⁸.

Tüm kimlikler gibi Avrupa kimliğinin de inşa edildiğini belirten Pagden, Avrupa kimliğinin daima kuşkulu ve belirsiz olduğunun altını çizerken, Avrupalıların yabancı kültürlerle karşılaştıklarında kendilerini Alman, İspanyol ya da Britanyalı olarak değil, Avrupalı olarak tanıttığına vurgu yaparak Britanyalı filozof Francis Bacon'un da 1623 yılında 'Biz Avrupalılar' söylemiyle desteklediğini ifade etmiştir⁴⁹. Ayrıca, Prenses Europa'ya atfen 'kaçırılmış bir kadının Avrupa'ya ismini verdiği ve Asyalı bir peygamberin yani Hz. İsa'nın Avrupa'ya dinini verdiği, söyleneceye göre yıkılmış Truva'dan kaçan Aenas, Latinium kıyılarına vararak ve Roma kentini ve devletini kurduğunu' belirterek, Asyalı bu kimsesiz sürgün Aenas'ın Avrupa'ya kültürel ve politik kültürünü verdiğinin altını çizen Pagden, yüzyıllar boyunca kendisini Asya'nın karşıtı olarak gören Avrupa'nın sahip olduğu tarihsel kökenlerini Asya'ya borçlu olduğuna da dikkat çekmektedir⁵⁰.

Uygarlık kavramı içerisinde tek bir kültürden bahsetmek olanaksızdır ve etkileşim içeren bir kavramdır. Bu bakımdan Avrupa kimliğini de oluşturan etmenler çok fazla, birbirinden farklı coğrafyalara sahiptir. Buna rağmen, Avrupa kimliği, tıpkı Batı'nın oluşumu gibi (ki zaten Batı'nın bir dönüşümü) temelini Helen kültüründen alarak rasyonalizm referanslı olarak Rönesans, reform, gibi pozitif kavramlar üzerine kurulu, ortak paydada buluşabilen ve tarihi bir mirasa sahip medeniyet bütünü olarak tanımlanabilir⁵¹. Avrupa uygarlığının benzersiz özelliklerini ortaya koymaya çalışan Max Weber, *'Devlet, Yunan polis'i ve Roma Civitas'ı Avrupa olarak anılmaya başlanacak bölge içindeki tüm gelecek siyasal kurumların biçimini belirledi'*⁵². ifadesiyle modern devletin belirleyici özelliği olarak antik yurttaşlık kavramına vurgu yapmıştır.

Avrupa kavramı ortaya çıkarken, ortak kültüre sahip politik ve sosyal grupların bir araya geldiği Avrupa kıtası, büyük ölçüde tarıma dayalı olmasına rağmen, Avrupa

⁴⁸ Antony Pagden, "Avrupa: Bir Kıtayı Kavramsallaştırma" içinde *Avrupa Fikri* ed. Antony Pagden, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), 62.

⁴⁹ Antony Pagden, "Bir Kıtayı Kavramsallaştırma", 47.

⁵⁰ Antony Pagden, "Bir Kıtayı Kavramsallaştırma", 48-50.

⁵¹ Akdemir, *Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*, 43.

⁵² Antony Pagden, 'Bir Kıtayı Kavramsallaştırma', 21.

büyük ölçüde kentsel olarak düşünülmüş ve dolayısıyla, politik ve sosyal sözcük dağarcığımız söz konusu gerçeklikten kaynaklanmaktadır. ‘Polity’ ve ‘politics’ kelimelerinin kökeni ‘polis’ kavramına dayanırken, benzer şekilde, ‘civil’ ve ‘civilization’ kelimeleri de Latince ‘civitas’ sözcüğünden gelir⁵³.

Orta Çağın sona ermesinden sonra, politik iktidarın merkezileşmesi ve gayri şahsileşmesi Avrupa devletlerini Osmanlı İmparatorluğu ve Ming İmparatorluğu gibi devletlerden farklı ve ileri bir konuma getirmiş⁵⁴ ve Pagden’e göre, Avrupa’nın ve Batının dünya üzerindeki egemenliği, sadece onun yaratmış olduğu üstün teknoloji sonucu değil, aynı zamanda, Batının ve Avrupa’nın dünya görüşünün de zaferidir⁵⁵. Talal Asad’ın da dediği gibi, *‘Avrupa denizaşırı yayılmakla kalmadı, bu yayılım sayesinde kendisini de yarattı.’*⁵⁶

Birçok medeniyetin oluşturduğu, çeşitliliğin fazla olduğu Avrupa’da, ‘Avrupa kimliği nasıl oluşmuştur?’ sorusunun yanıtı için öncelikle Avrupa kavramının hangi anlamlarda kullanıldığına değinecek olursak, genel çerçevede; coğrafi anlamı karşılayan nitelikteki Avrupa, insan hayatını etkileyen kültürel ve tarihsel bir mirası olan Avrupa, ülke konumlanmasının gereği olarak devletleri ifade eden Avrupa ve son olarak tüm bunların yansıması olan ve Avrupa’yı temsilen Avrupa Birliği çatısında toplanan Avrupa olarak toparlayabilmek mümkündür. Bu kapsamda Avrupa kimliğinin oluşum safhalarını ise; 1500’e kadar olan dönemde kendini koruma çabası içerisinde ‘ötekini’ yaratarak kendini bulduğu dönem, deniz yollarının keşfiyle zenginlikler elde ederek uygarlıkların etkileşiminde rol oynadığı, teknolojinin üstünlüğü ile Avrupalılaşıma kavramını oluşturduğu 1500-1850 Avrupa kimliğinin de oluşumu olan dönem, Avrupa değerlerini sömürgelerine ulaştırdığı ve 1850-1914 yıllarını kapsayan, kendisinin başlangıç sürecini oluşturan sömürgelerin de elde edildiği dönem, liberallığe ve demokrasiye geçişin simgesi olmasının yanı sıra çağdaş içe dönük dönemini kapsayan 1919 sonrası ise Avrupa’nın yeni bir ötekiyi oluşturarak savaş düşkünü olduğu dönem ve son olarak Avrupa Birliği oluşum sürecini de temsil eden 1945 sonrası dönemle,

⁵³ Antony Pagden, “Bir Kıtayı Kavramsallaştırma”, 54.

⁵⁴ Antony Pagden, “Bir Kıtayı Kavramsallaştırma”, 22.

⁵⁵ Antony Pagden, “Bir Kıtayı Kavramsallaştırma”, 23.

⁵⁶ Antony Pagden, “Bir Kıtayı Kavramsallaştırma”, 26.

1990 sonrasında çağdaş dışa dönük dönemi sonucunda yumuşak gücün hakim olduğu süreç halinde sıralamak mümkündür⁵⁷.

Avrupa, kimlik inşasından sonra daha çok kendini göstermiş ve diğer coğrafyaların Avrupalılaşmasına öncü olmuştur. Bu kapsamda Avrupalılaşma kavramı; dış sınırların gelişmesine yönelik Avrupalılaşma, değerler düzeyinin Avrupa standardına göre artmasıyla ve yönetim şekillerinin Avrupa'ya uygunluğuyla, Avrupa'ya özgü sistemlerin alınmasıyla oluşan Avrupalılaşma ve birleşmiş ve politik olarak güçlü bir Avrupa için siyasi proje yoluyla Avrupalılaşma olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁸.

Avrupalıların ortak geçmişi bir ölçüde birbirleriyle yaptıkları savaşlar ve düşmanlıklarla doludur. Pagden'e göre, bugün, Avrupalılar kendileri için savaş sonrası siyasal kültür yaratma gereksinimi içindeler ve modern bir Avrupa kimliği yaratma girişimi, yalnız geçmişte kendi aralarındaki sömürge mücadelelerini değil, iki dünya savaşının acı hatıralarını da yok etmelidir⁵⁹. Ayrıca, gerçek bir Avrupalı kültür oluşturmak, bir ulus aşırı kimlik, mevcut Avrupa kültürünün özelliklerini yeni bir bütün içinde harmanlamak gerekir. Avrupa içinde bakıldığında, Alman ve İtalyan kültürlerini birbirinden ayırmak kolayken, kıta dışından, örneğin, Japonya'dan bakıldığında bu iki kültür arasındaki benzerlikler, farklılıklardan daha çok ön plana çıkar ve kıta içinden bakıldığında Avrupa kültürü yok gibi görünse de Japonya'dan bakıldığında böyle bir Avrupa kültürü kesinlikle vardır⁶⁰.

Pagden'e göre, yeni Avrupa, bir taraftan paylaşılan şeye bağlılık gösterirken çeşitliliği kavrayabilen bir aidiyet duygusu yaratmalıdır ve paylaşılan şey şimdiki halinden daha belirgin ve gelişmiş olmalıdır. Ulusalcılığın ulusa yönelik oluşturduğu sevgi bağı gibi Avrupa'ya yönelik bir sevgi bağı oluşturulmalıdır. Avrupa'ya bağlılık İtalya veya İspanya'ya bağlılığı imkânsız kılmıyor. Bu doğrultuda AB'nin egemenliği devletlerle paylaşması da devletlerin egemenliklerinden vazgeçtikleri anlamına gelmez⁶¹.

⁵⁷ Cengiz Dinç, 'Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler', *Akademik Bakış Dergisi*, 5/9, (Kış 2011):36.

⁵⁸ Cengiz Dinç 'Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler', 35.

⁵⁹ Antony Pagden, 'Bir Kıtayı Kavramsallaştırma', 22.

⁶⁰ Antony Pagden, 'Bir Kıtayı Kavramsallaştırma', 37.

⁶¹ Antony Pagden, 'Bir Kıtayı Kavramsallaştırma', 37.

3.1. Antik Yunan ve Roma’da ‘Avrupa’ Kavramı

Avrupa kavramı coğrafi bir konumlamadan öte mit ve efsanelerle de karşımıza çıkmakta ve bu kapsamda Avrupa Bütünleşmesinin temellerini Antik Yunan’a kadar götürmek mümkündür. Yunan mitolojisine göre, Avrupa’ya ismini veren kişi Fenike Kralı Agenor’un kızı prenses Europa’dır, boğa kılığına giren Zeus, Prenses Europa’yı kaçırıp Girit’e götürür ve Prenses Europa’nın, daha sonra Girit Kralı Asterion ile evlenmesiyle Yunanlılar kendilerinin batısında kalan toprakları, yani Avrupa kıtasındaki toprakları prenses Europa’ya atfen Avrupa olarak adlandırır⁶². Dolayısıyla, Antik Yunan, Batı kültürünün doğduğu yer olarak kabul edilmekte⁶³ ve M.Ö. 4. yüzyıldan beri Antik Yunan toplumunda yaşayanlar Avrupa denilen bir yerin var olduğunu bilmektedir⁶⁴. McCormick ise ‘Avrupa’ deyiminin ilk defa hangi tarihte kullanıldığının bilinmediğine dikkat çekerek, M.Ö. V. yüzyılda Perslerin Yunanlılara saldırılarıyla başlayan savaşta kullanılmış olabileceğini ileri sürmektedir⁶⁵.

Antik Yunan’da ‘Avrupa kıtası’, İstanbul Boğazı’nın batısında kalan toprakları tanımlama ihtiyacından kaynaklanmış bir terimdir ve dünya üzerinde egemenlik kurmaya çalışan bir bakışın ürünüdür⁶⁶.

Antik Yunan’ın ünlü tarihçisi Herodot, dünyayı Asya, Afrika ve Avrupa olarak isimlendirerek üç kıta belirlemiş ve daha sonrasında Cermen ve Latinlerin etkisinde kalan bölge Avrupa olarak adlandırılmıştır⁶⁷. Homeros Destanlarında Miken Kralı Agememnon tarafından kurulan bir federasyon ise Avrupa’daki bütünleşme çabalarının ilk örnekler arasında sayılmış ve bunun yanı sıra Makedonya Kralı İskender’in kurduğu Helen Birliği de Avrupa’da bütünleşme çabalarına diğer bir örnek olarak gösterilmektedir⁶⁸. Ayrıca, günümüz Avrupa Birliği’nin ekonomik ve parasal birlik düşüncesinin de geçmiş zamanlarda farklı biçimlerde gerçekleştiği görülmekte ve bu kapsamda; Platon’un, Yunan şehir devletleri arasında savaşlarda, ticarete ve diplomaside ortak para kullanılmasını önermesinin yanı sıra, Antik Delos Deniz

⁶² Gerard Delanty, *Avrupa’nın İcadı*, çev. Hüsamettin İnanç, (Ankara: Adres Yayınları, 2005), 27.

⁶³ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (İstanbul: Beta Yayınları, 9. Baskı, 2007), 1.

⁶⁴ Antony Pagden, ‘Bir Kıtayı Kavramsallaştırma’, 16.

⁶⁵ McCormick, *Avrupa Birliği’ni Anlamak*, 62.

⁶⁶ J.G.A. Pocock, “Kendi Tarihleri İçinde Bazı Avrupalar” içinde *Avrupa Fikri* ed. Antony Pagden , (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), 72-73.

⁶⁷ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1.

⁶⁸ Karluk, Duran, *Avrupa Birliği*, 72.

Birliği'ne katılan Yunan devletlerinin katılım aidatı altında ortak bir bütçe oluşturmaları da bunu doğrular niteliktedir ⁶⁹.

Roma İmparatorluğu'nun 3. yüzyılda duraksamasıyla, I. Theodosius, M.S. 379 yılında Hristiyanlığı Roma'nın resmi dini yapmış ve Hristiyanlık şemsiyesi altında tüm dünyanın Roma İmparatorluğu çatısında toplanmasını amaç edinirken aynı zamanda evrensel dili ise Latince yapmayı amaç edinmiştir. Bu çerçevede Avrupa'nın ortak dinini Hristiyanlık, ortak dilini Latince yansıtırken, dördüncü yüzyıldan sonra Roma'nın edebiyatı, mimarisi ve kurumları ortak bir kültür halinde Avrupa'yı birleştirme gücünü yitirmiş ve Latince, Avrupa elitlerinin ve kilisenin dili olarak 18. Yy. kadar yaşamıştır ⁷⁰.

Avrupa'nın Orta Çağ'ın bitimiyle birlikte, Rönesans ve reform süreciyle dünyanın diğer bölgelerinin önüne geçmesine ve tüm dünyaya üstün hale gelmesine olanak tanıyacak bilimsel gelişme ve ilerlemeyi olanaklı kılacak matematik ve felsefeyi Antik Yunan armağan etmiştir. Bu bağlamda, Avrupalılar kavramının Antik Yunan'a dayanmasının yanı sıra aydınlanma hareketleri Avrupa için ilerlemeci bakış açısının gelişmesine, hümanist düşüncelerin oluşumuna ve bilimsel alanda önemli gelişmelere katkı sağlamıştır ⁷¹.

Günümüzde Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın da savunmaya devam ettiği bir görüş olarak, bütün Avrupa için tek bir yasama yapısının hayata geçirilmesi Roma İmparatoru Justunian'dan, Napolyon'a kadar pek çok kral ve devlet adamının amacı olması nedeniyle Avrupa'nın sahip olduğu hukukun yerine taşıyan ise Roma olarak karşımıza çıkmaktadır ⁷². Ancak, Avrupa'ya kazandırmış olduğu, dilsel, kültürel ve dinsel birliğe rağmen, Hristiyanlık ve Roma İmparatorluğu Avrupa ile bir ve aynı şeyi ifade etmemiş ⁷³ ve özellikle Hristiyanlık kültürünün giderek ağırlığını kaybetmesiyle Avrupa devletlerinin ortak din olgusu olmaktan çıkan Hristiyanlık, kimlik belirleyici statüsünü de kaybetmiştir ⁷⁴.

⁶⁹ Karluk, Duran, *Avrupa Birliği*, 72.

⁷⁰ Antony Pagden, "Bir Kıtayı Kavramsallaştırma", 57.

⁷¹ Hüsamettin İnanç, *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, (Ankara: Adres Yayınları, 2005), 138.

⁷² Antony Pagden, "Bir Kıtayı Kavramsallaştırma", 57.

⁷³ Antony Pagden, "Bir Kıtayı Kavramsallaştırma", 59.

⁷⁴ Delanty, *Avrupa'nın İcadı*, 97.

3.2. Ortaçağda Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Düşünceler

Avrupa’da bir birlik oluşturma fikri Orta Çağ’da pek çok bilim insanı, düşünür, papa ve devlet adamı tarafından dile getirilmiş ve 14. yüzyıldan itibaren de dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı Avrupa’da bir birlik oluşturmak, Avrupa’yı korumanın bir yolu olarak düşünülse de bu fikirler hayata geçirilememişlerdir⁷⁵.

800 yılında Kutsal Roma Germen İmparatoru olan ve Avrupa’nın babası olarak da kabul edilen Şarlman (Charlamagne) ilk kez Avrupalı olma deyimini kullanmıştır⁷⁶. Avrupa’nın önemli bir bölümünü kontrol altına alan Şarlman zamanında, Avrupa kavramı, Avrupa kıtasının Doğu Roma ve Müslümanların egemenliğinde olmayan kısımlarını⁷⁷ tanımlamak için kullanılmasının yanı sıra Avrupalı olma kavramı ise Avrupa’da entegrasyona ideolojik bir zemin yaratmak için kullanılmıştır⁷⁸.

Avrupa (Europa), M.S. 6. yüzyılda İtalya’daki bir kısım şehir devletlerinde paralara basılmış, 10. yüzyılda da Doğu Roma’da (Bizans) ve Birleşik Krallık’ta süslemelerde yer verilerek zaman içinde belirli bir kültüre yönelik olmanın simgesi haline gelmiştir⁷⁹.

Fransa Kralı Saint Lois’in feodal prenslerin farklı paralar kullanarak ticareti engellemesini önlemek için ‘ecu’ adlı bir parayla tek para sistemini hayata geçirmesi Orta çağ dönemi içerisinde Avrupa’da bütünleşme çabaları kapsamında önemlidir. İtalyan Dante Alighieri ise ‘De Monarcia’ adlı eserinde, Avrupa’da Krallar ve Papanın iş birliği içinde olmasını, Avrupa’da barışı getirecek bir bütünleşmenin bir ‘dünya krallığı’ yoluyla sağlanmasını ve söz konusu krallığın Hristiyanlık etrafında oluşmasını önermesi de bir başka bütünleşme fikrini oluşturmuştur⁸⁰.

Orta Çağ’da Avrupa’da bütünleşmeye yönelik girişimlerden biri de Fransa Kralı Pierre Dubois’dan gelmiş ve Avrupa’da çatışmaları sona erdirmek için bütünleşme çabalarının hayata geçirilmesini önermiştir. Söz konusu öneriye göre, hayata geçirilmesi istenen ‘Hristiyan Cumhuriyetler Konfederasyonu’ bir yüksek mahkeme ve

⁷⁵ McCormick, *Avrupa Birliği’ni Anlamak*, 60-61.

⁷⁶ Akdemir, *Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*, 44-47.

⁷⁷ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1.

⁷⁸ Cengiz Dinç, Bekir Karataş, “Avrupa Entegrasyonu”, içinde *Avrupa Birliği Kurumlar ve Politikalar*, ed. Cengiz Dinç, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, Mart 2020), 20.

⁷⁹ Karluk, Duran, *Avrupa Birliği*, 72.

⁸⁰ Karluk, Duran, *Avrupa Birliği*, 73.

konfederasyona üye devletlerin prenslerinin daimi üyeleri oldukları ‘Genel Kurul’dan oluşan bir bütünleşmeydi⁸¹. Ayrıca, Dubois bu birlikte Avrupa’daki prensliklerin kuracağı bütün anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulacağı bir Konsey de önermiştir⁸². Çek Kralı George ile Antoine Marini de on beşinci asırda Türk tehdidine karşı bir Avrupa konfederasyonunun kurulması gerekliliğine değinerek, düzenli toplanan, oy çokluğuyla karar veren bir kurul oluşturulmasını istenmiş ve sorunların çözülebilmesi için de bir mahkeme kurulmasını önermişlerdir⁸³.

Bohemya Kralı George Podebrál’ın önerisini ise Orta Çağ’da Avrupa’da bütünleşme çabalarına en son örnek olarak göstermek mümkündür. Podebrál, 15.yüzyılda Avrupa konfederasyonu fikrini ortaya atmış ve bu kapsamda beş yıl için seçilen ve oy çokluğuyla karar alan bir parlamento ile prens ve kralların üyesi oldukları Konsey ve bir mahkemeden oluşan bir birlik oluşturmak amaçlanmıştır⁸⁴.

Avrupalılar Orta çağ boyunca zaman zaman yabancı güçlere karşı, zaman zaman da Kudüs’ü Müslümanların elinden almak için Haçlı Seferlerine (Holy Crusades) çıkmışlardır. Söz konusu haçlı seferleri, Avrupalıların yabancı düşmanlara karşı bir araya gelmelerine en iyi örneklerden biridir. Son olarak, 1683 yılında Sadrazam Kara Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu Viyana’yı kuşatmış, ancak Viyanalıların yardımına gelen Polonya Ordusunun savaşa dahil olmasıyla Osmanlı ordusu bozguna uğramıştır. Bu örnekler Avrupalıların bir tehditle karşılaştıklarında zaman zaman bir araya geldiklerini bizlere göstermektedir.

3.3. Klasik Dönemde Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Çabalar

15. yüzyılın sonunda orta çağın başlangıcından beri içinde bulunduğu dinsel bağnazlık ve feodalizmden kurtulan Avrupa, artık ‘orta çağa ait olmayan’ anlamında modernliği simgelemiştir⁸⁵. Orta Çağın sona ermesiyle birlikte Rönesans ve reform deneyimi yaşanan Avrupa’da, özellikle aydınlanma çağı olarak adlandırılan on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda kilisenin dogmalarına dayanan Hristiyan skolastik düşünce anlayış, yerini laik düşüncenin gelişimine bırakmıştır. Bu doğrultuda, Orta Çağ’da

⁸¹ Karluk, Duran, *Avrupa Birliği*, 73.

⁸² Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1.

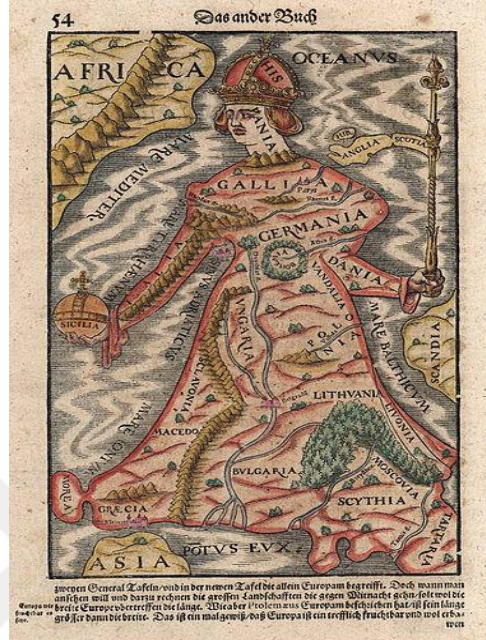
⁸³ McCormick, *Avrupa Birliği’ni Anlamak*, 67.

⁸⁴ Karluk, Duran, *Avrupa Birliği*, 73.

⁸⁵ J.G.A. Pocock, “Kendi Tarihleri İçinde Bazı Avrupalar”, 79.

Hristiyanlığın merkezde olduğu din temelli bütünleşme fikirlerinin yerini aklın ve bilimin esas alındığı birlik ve bütünleşme önerilerine bırakmıştır⁸⁶.

Resim 1: Bakire Şeklinde Çizilmiş Avrupa Haritası

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Europe_As_A_Queen_Sebastian_Munster_1570.jpg, (29.04.2021)

1500’lü yıllarda bakire şeklindeki Avrupa haritası, Avrupa’da popülerdi. Söz konusu harita, Habsburgların Alman İmparatorluğu, Avusturya, İspanya ve Hollanda üzerindeki egemen konumunu betimliyordu. Haritadaki kraliçenin başını, Avrupa’nın güney batısını oluşturan İberya yarımadası, kalbini Prag, sağ kolu İtalya Yarımadası, etekleri Karadeniz ve Baltık denizi arasındaki toprakları, sol eli Danimarka Yarımadası ve elindeki asa da Baltık ve Kuzey Denizi’ni betimliyordu⁸⁷.

John Beller Avrupa’da barışı ve düzeni sağlamak için düzenli bir şekilde toplanacak bir ‘kongre’ önerisinde bulunurken, Pierre’in 1712 yılında kaleme aldığı ‘Avrupa’da Barışı Sürekli Kılma İçin Proje’ isimli eserinde Avrupa temsilcilerinin oluşturduğu bir ‘senato’dan bahsedilmektedir⁸⁸. Avrupailik duygusu ve Avrupa oluşum

⁸⁶ Karluk, Duran, *Avrupa Birliği*, 74.

⁸⁷ J.G.A. Pocock, "Kendi Tarihleri İçinde Bazı Avrupalılar", 73.

⁸⁸ Beril Dedeoğlu, *Adım Adım Avrupa Birliği*, (İstanbul: Çınar Yayınları, 1996), 61-76.

fikrine katkı sağlayan Voltaire, Avrupa'yı 'aynı kamu hukuku ve siyaset ilkesini paylaştan çeşitli devletlere bölünmüş bir tür cumhuriyet' olarak nitelendirmiştir⁸⁹.

Kant ise 'Ebedi Barış' adlı çalışmasında Avrupalı devletler arasında savaş veya çatışma çıkmasının önlenmesini hedefleyerek Avrupa'da barışı sağlayacak federasyon veya birlik oluşmasını önermiş ve Avrupa'da sanayi devriminin başlamasıyla birlik fikri güç kazanarak, 18. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıla kadar Avrupa'da barışı hedefleyen yaklaşık otuz birlik fikri öne sürülmüştür⁹⁰.

Avrupa Devletleri arasında bir güç dengesi oluşumu ise 19. yüzyılda gerçekleşmeye başlamış ve Comte de Saint Simon, 1814 yılında yayımladığı 'Avrupa Toplumunun Yeniden Yapılanması' isimli eserinde Avrupalıların ortak meselelerinden sorumlu olacak Avrupa Hükümeti'nin kurulmasından bahsederek, Avrupa Birleşik Devletleri Projesini önermiş ve Avrupa federasyonu kurulmasını istemiştir⁹¹.

John Locke devletler arasında iş birliğini ve dayanışmayı artırmak için federatif bir oluşum gerçekleştirilmesini önermiştir. Uluslararası hukukun babası olarak kabul edilen Hugo Grotius, uluslararası ilişkilerin güce göre değil, uluslararası hukuk kurallarına göre yapılandırılmasını önermiştir. Öte yandan, Emeric Cruce ticareti artırmak için gümrük vergilerinin azaltılmasını ve böylelikle Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulmasını önermiştir. Cruce, bir serbest ticaret bölgesi olarak kurulacak Avrupa Birleşik Devletlerinin politik olarak oy çokluğuyla karar alınan ve yabancı tehditlere karşı ortak bir ordusu olan yapı olmasını tasarlamıştır⁹². Bentham da 1789 yılında yayımladığı 'Evrensel ve Kalıcı Barış İçin Bir Plan' isimli eserinde ortak bir Avrupa ordusu ve parlamentosu kurulması amaçlamıştır⁹³.

Federal bir Avrupa'yı destekleyen Jean Jacques Rousseau, ulus üstü bir bütünleşmenin Avrupa'da düzen, barış ve istikrarı getireceğini savunmuş⁹⁴ ve 16 Avrupa devletini içeren önerisi, bütün üyeler için onları bağlayan kararlar alabilen ve hatta onlara yaptırım uygulama gücüne sahip bir Avrupa Federasyon fikrine

⁸⁹ Dedeoğlu, *Adım Adım*, 62-68.

⁹⁰ Dedeoğlu, *Adım Adım*, 64.

⁹¹ McCormick, *Avrupa Birliği'ni Anlamak*, 66.

⁹² Karluk, Duran, *Avrupa Birliği*, 74.

⁹³ McCormick, *Avrupa Birliği'ni Anlamak*, 66.

⁹⁴ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1.

dayanmaktadır⁹⁵. Ünlü Alman müzisyen Beethoven 1822-1824 yılları arasında Avrupa'da barış içinde bir birlik kurulması temasını temel alan 'Dokuzuncu Senfoni' eserini kaleme almıştır⁹⁶.

19. yüzyılda bütünleşme fikrini en iyi özetleyenlerden biri konumundaki Victor Hugo, Avrupa devletlerinin kendine has niteliklerini yitirmeden bir araya gelerek Avrupa kardeşliğini oluşturacaklarını belirterek, Atlantik'in iki yanında Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulmasını önermiş⁹⁷ ve 1849 yılında bir konferansta *"Amerika Birleşik Devletleri nasıl yeni dünyayı taçlandırdıysa, bir gün gelecek Avrupa Birleşik Devletleri de eski dünyayı süsleyecektir... Birlik düşüncesi... bir kıtanın bin yıllık bir hülyası olarak her zaman varlığını sürdürecektir."*⁹⁸ diyerek adeta bugünkü Avrupa Birliği'nin kurulmasını istemiştir.

3.4. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa'da Bütünleşme Çabaları

Birinci Dünya Savaşının bitmesiyle, İkinci Dünya Savaşına kadar olan yirmi yıllık süreç içerisinde Avrupa entegrasyonunun oluşmasına yönelik tartışmalar bir hayli artmış ve ilk girişimlerde yine bu dönemde hayat bulmuştur. Bu kapsamda Avusturyalı Kont Richard Coudenhove Kalergi, 1924 yılında ortaya koyduğu Pan Avrupa Birliği Projesi Avrupa bütünleşme çabaları açısından çok önemlidir. Kalergi, Avrupa'nın doğusundan en batısına ortak gümrük bölgesi, ortak para kullanımı ve bir federal mahkemeyi de içeren ortak yönetim de dahil olmak üzere bir çeşit Avrupa Birleşik Devletleri kurulmasını hedeflemiştir⁹⁹.

Kalergi, 5 küresel güç alanında geniş bir işbirliğini ve yirmi altı Avrupa devletinin katılacağı bir konferans kapsamında federal bir Avrupa Anayasası ile federal bir Avrupanın kurulmasını önermiştir. Bu kapsamda, ülkeler arasında kurulacak bir gümrük birliğini de öneren Kalerginin fikirleri dönemin pek çok liderini etkilemiştir. 1930 yılında Kalergi'nin projesinin de yarattığı heyecanla Fransa Dış İşleri Bakanı Aristide Briand, Milletler Cemiyeti içerisinde bir Avrupa Konfederasyonu kurulmasını

⁹⁵ Karluk, Duran, *Avrupa Birliği*, 75.

⁹⁶ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1.

⁹⁷ McCormick, *Avrupa Birliği'ni Anlamak*, 66.

⁹⁸ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1.

⁹⁹ Dinç, Karataş, "Avrupa Entegrasyonu", 25.

öneren bir memorandum yayınladı. ‘Ortak Pazar’ ve ‘Avrupa Birliği’ terimlerini içeren memorandum, daimi bir dayanışma öneriyordu ve Avrupa Birliği içindeki Almanya’nın Fransa ile tekrar savaşmayacağı fikrine dayanıyordu. Ancak, iki savaş arası dönemdeki Avrupa’daki bütün bu bütünleşme çabaları, Avrupa’daki faşizm ve Nazizmin yükselişi nedeniyle başarıya ulaşamamıştır¹⁰⁰.

3.5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’da Bütünleşme Çabaları

1932 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Ouchy Sözleşmesi’yle Benelux Birliği’ni kurdular. 20. Yüzyılın ilk ekonomik bütünleşmesini oluşturan bu üç devlet 1944 yılında Gümrük Birliği Sözleşmesi’ni imzaladılar ve sözleşme 1948 yılında yürürlüğe girdi¹⁰¹.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve hatta savaş devam ederken Avrupa bütünleşme hareketleri de hız kazanmıştır. Savaşın ardından Toplulukların kuruluşunda kilometre taşı niteliğindeki Ventotene Manifestosu önemli bir yer tutar. Spinelli ve arkadaşları tarafından kaleme alınan manifestoda; ‘...Avrupa’nın ulus devletlere bölünmüşlüğüne son vermek kesin ve nihai bir çözümdür...’ ifadesiyle Avrupa entegrasyonu savunulmuş ve bu manifesto, 1950’lerde ‘Egemen Devletlerden Avrupa Birleşik Devletlerine’ ve ‘Avrupa Federalistlerinin Manifestosu’ gibi eserlerin de fikrîsel kökenini oluşturmuştur. Ayrıca, 1942’de Hollanda, İtalya ve Belçika’da zemin bulan ‘Avrupa Federalist Hareketi’, 1941 yılında İtalya’da kurulan ‘Avrupa Birliği’ ve 1944’te kurulan ‘Avrupa Federasyon Komitesi’ Ventateno Manifestosunu programları olarak kabul etmiş ve önde gelen bütünleşme hareketlerini temsil etmişlerdir¹⁰².

Britanya’nın İkinci Dünya Savaşı sırasında başbakanlığını yapan Churchill, İkinci Dünya Savaşı’ndan çıkardığı derslerden sonra 1947 yılında yaptığı Zürih Üniversitesi’ndeki söylevinde Almanya ve Fransa liderliğinde Avrupa’da Avrupa Birleşik Devletleri’nin (United States of Europe) yaratılmasını savunmuştur. Bunun için de tarihleri boyunca birbirleriyle sürekli savaşan son yüzyılda 1871 yılında Sedan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı’nda birbirleriyle savaşan Almanya

¹⁰⁰ McCormick, *Avrupa Birliği’ni Anlamak*, 69.

¹⁰¹ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 8-9.

¹⁰² Mehmet Cevat Yıldırım, ‘Avrupa Birliği’nde Federalist Yaklaşımın Bütünleşme Perspektifine Etkisi ve Türkiye Tartışması’, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 73-77.

ve Fransa'nın barıştırılmaları ve işbirliğine özendirilmeleri gerektiğinin altını çizmiştir¹⁰³.

Churchill'in bu çağrısıyla hemen hemen eş zamanlı olan Avrupa Hareketleri ulus üstü örgütlenmeye başlamış ve 1945 yılında toplanan Avrupa Parlamentolar Birliği Konseyi Cenevre'de toplandı. Ardından, Avrupa'da bütünleşmeyi savunan federalist örgütlerin 7-10 Mayıs 1948 tarihleri arasında Hollanda'nın Lahey kentinde toplandılar. Kongrede kurulan düzenleme komitesiyle birlikte Avrupalıları bir çatı altında birleştirme amacıyla Uluslararası Avrupa Hareketi kuruldu. Katılımcı örgütler içinde en önemlileri, Churchill'in Birleşik Avrupa Komitesi, Henry Brugmans'ın Avrupa Federalistleri Birliği ve Kalergi'nin Avrupa Parlamenter Birliği'yd¹⁰⁴.

Avrupa'nın kaderi ve geleceği için belirleyici faktör olan Lahey Kongresinde, katılan Topluluklar arasında federalizmi savunan 'federalistler' ve devletlerin bağımsızlıklarından fedakârlık etmelerine gerek olmadığını savunan 'birlikçiler' arasında bütünleşmeye yönelik fikirler tartışılmış ve kongrenin ardından her iki görüşte kendi fikirsel zeminlerinde eyleme geçerek Avrupa örgütlerini kurdular. Bu kapsamda ilk olarak 1949 yılında 'devletlerarasında iş birliği' temeline dayanan, Avrupa'nın birlikçi anlayışı fikriyatında ve evrensel insan haklarını uluslararası düzeyde korumayı amaç edinen, ilerleyen dönemlerde 'Avrupa'nın demokrasi okulu' olarak da adlandırılan, aday ülkelerin bütünleşme hazırlıklarında ilk zemini oluşturan 'Avrupa Konseyi' kuruldu¹⁰⁵.

4. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) Kuruluşu

9 Mayıs 1950 tarihinde Jean Monnet'in hazırladığı ve Robert Schuman tarafından açıklanan 'Schuman Deklarasyonu' olarak isimlendirilen deklarasyon, günümüzde Avrupa Birliği'yle sonuçlanan gelişmelerin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Avrupa Birliği'nin babası olarak kabul edilen Jean Monnet'in görüşleri ışığında oluşturulan deklarasyonda, Avrupa'da barışın ve istikrarın sağlanması ve özellikle tarihleri boyunca pek çok defa birbirleriyle savaşmış Almanya ve Fransa'nın arasında yeni savaşlar ve çatışmalar yaşanmamasını amaçlıyordu. Deklarasyon, bu amaçla,

¹⁰³ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 3.

¹⁰⁴ Mehmet Cevat Yıldırım, "1948-1960 Döneminde Türkiye'de Avrupacılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11/41, (Bahar 2014): 112-114.

¹⁰⁵ Yıldırım, "Avrupa Birliği'nde Federalist", 80-81.

Almanya ve Fransa’da savaş sanayinin hammaddeleri olan kömür ve çeliğin üretiminin ve dağıtımının yüksek bir otorite tarafından yapılmasını önermiştir. Ancak, bu yapı yalnız Almanya ve Fransa’ya özgü olmayacak, aynı zamanda, diğer Avrupa devletlerine de açık olacaktı. Ulus üstü (supranasyonal) bir örgüt olan bu yüksek otorite, yetki devri esasına göre çalışacaktı¹⁰⁶. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ifadesinin ilk kez kullanıldığı deklarasyonda, kurulacak yapının yalnız Almanya ve Fransa arasında savaşı imkânsız kılmayacağı, aynı zamanda, Avrupa ülkelerinin ekonomik entegrasyonlarının temelini atarak yaşam standartlarının yükseltilmesine ve barışçıl kazanımların yükseltilmesine de katkı sağlayacağı ifade edilmiştir¹⁰⁷.

Sürdürülen müzakereler sonucunda 1951 yılında Paris Antlaşmasının imzalanmasıyla, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Fransa ve Almanya’nın yanı sıra, İtalya, Hollanda, Lüksemburg ve Belçika tarafından kurulmuş ve 1952 yılında elli yıllık süreyle onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Böylelikle, söz konusu altı devlet tarihte ilk kez kömür ve çelik sektöründe başlattıkları bütünleşme girişiminde kömür ve çeliğin üretim ve planlaması konularındaki egemenlik yetkilerini ulus üstü bir örgüt olan yüksek otoriteye devretme kararı aldılar¹⁰⁸.

Sanayi sektöründeki bu ekonomik bütünleşmenin başarısından ilham alan Avrupa’da ekonomik bir bütünleşmenin gerçekleştirilmeden siyasi bütünleşme sağlanamayacağı fikri yoğunluk kazanmış ve ekonominin tamamını içine alan bir bütünleşme hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, AKÇT’yi kuran altı kurucu ülkenin temsilcileri 1955 yılında İtalya’nın Messina şehrinde toplanarak, altı ülke arasında ‘ortak Pazar’ (common market) yaratmayı hedefleyen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nun (AAET) kurulmasını kararlaştırdılar. 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan ve 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile de bu karar resmîyet kazanarak AET ve AAET kurulmuştur¹⁰⁹. Ayrıca, Roma Antlaşması ortak tarım, ticaret, rekabet ve ulaştırma gibi birçok ortak politika yönünde adımların atılmasını sağlamış ve dört özgürlük olarak tanımlanan malların,

¹⁰⁶ “Schuman Declaration May 1950”, (Erişim Tarihi 08.05.2022), https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en

¹⁰⁷ “9 Mayıs 1950 Bildirgesi”, (Erişim Tarihi 23.04.2021), <http://arsiv.ntv.com.tr/news/322732.asp>

¹⁰⁸ “Treaty Establishing The European Coal and Steel Community, ECSC Treaty”, (Erişim Tarihi 08.05.2022), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0022>

¹⁰⁹ Dinç, Karataş, ‘Avrupa Entegrasyonu’, 29.

hizmetlerin, emeğin ve sermayenin serbestçe dolaştığı bir Ortak Pazar (Common Market) hedefleyen Avrupa Ekonomik Topluluğu, ortak pazarın ilk safhasını oluşturan malların serbest dolaşımını, 1 Temmuz 1968 tarihinde gümrük birliğiyle, üye ülkeler arasında gümrük duvarlarını kaldırarak başarmıştır¹¹⁰.

Atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını amaçlayan AAET ise 50'li ve 60'lı yıllar boyunca petrol fiyatlarının uluslararası piyasalarda istikrarlı olarak kalması nedeniyle çok işlevsel olamamıştır. Öte yandan, Paris ve Roma Antlaşmalarıyla kurulan AKÇT, AAET ve AET'nin her biri ayrı ayrı birer Konsey, Komisyon'a sahipti. Dolayısıyla, bu durum üye devletlerin temsilcilerini zorlamasının yanı sıra iş yükünü de arttırıyordu. Bunun çözümü olarak ise 1965 yılında Brüksel'de imzalanan ve Birleşme Antlaşması olarak da bilinen Füzyon Antlaşması ile bahsi geçen üç yapının organları birleştirilerek Avrupa Toplulukları ismiyle tek çatı altında birleşmeleri sağlanmıştır¹¹¹.

5. Avrupa Topluluklarından Günümüzün Avrupa Birliği'ne: Birliğin Derinleşme Süreci

Bu dönemde, Topluluk üyesi devletler, Japonya ve ABD ile yoğun bir rekabet içindelerdi. Bu yüzden, 1983 yılında yapılan Stuttgart Avrupa Konseyi'nde ortak pazarı tamamlama hedefine vurgu yapılarak 1986 yılında kurucu antlaşmalarda ilk kapsamlı revizyon yapan Avrupa Tek Senedi (ATS) imzalanmış ve 1987 yılında yürürlüğe girmiştir¹¹². Böylece, ATS ile malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaşımında olacağı ortak pazarın 1992 yılı sonuna kadar tamamlanması hedeflenirken; politik iş birliği konularında da yasal zemini oluşturarak Maastricht Antlaşmasına giden yolu da açmıştır¹¹³. Diğer bir önemli girişim ise Fransa, Almanya ve Benelüks devletleri arasında 1985 yılında imzalanan Schengen Antlaşması'yla birbirleri arasındaki tüm sınır kontrollerinin kaldırılması olmuştur¹¹⁴. Schengen Antlaşmalarının yanı sıra Schengen Yürütme Komitesi'nin kararlarına Schengen müktesebatı denilmiş ve bu müktesebat Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Birliği müktesebatına eklenmiştir¹¹⁵.

¹¹⁰ “Avrupa Birliği'nin Tarihçesi”, (Erişim Tarihi 08.05.2022), https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html

¹¹¹ Dinç, Karataş, ‘Avrupa Entegrasyonu’, 29.

¹¹² Dinç, Karataş, ‘Avrupa Entegrasyonu’, 31-32.

¹¹³ Dinç, Karataş, ‘Avrupa Entegrasyonu’, 31-32.

¹¹⁴ McCormick, *Avrupa Birliği'ni Anlamak*, 113.

¹¹⁵ Karluk, Duran, *Avrupa Birliği*, 153.

1989 yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Berlin Duvarı yıkılmasıyla, 1990 yılı Avrupa bütünleşmesi açısından önemli bir yıl oldu. 14-15 Aralık 1990 Roma Zirvesi'nde bütünleşme sürecini hızlandırmaya karar verilmiş, 'politik birlik' ve 'ekonomik ve parasal birlik' konularında iki ayrı hükümetler arası konferans düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Politik birlik kapsamında ortak bir dış politika ve uluslararası arenada tek sesle konuşan küresel bir oyuncu olma amacıyla toplanan konferansın yanı sıra, ekonomik ve parasal birlik ile ilgilenen konferans ise ortak pazarın 1992 yılı sonuna kadar gerçekleştirilmesine odaklanıyordu. 1991 senesi boyunca çalışan bu iki hükümetler arası konferans Maastricht Antlaşması'nın yolunu açtılar¹¹⁶.

Hükümetler arası konferanslarda hazırlanan öneriler, 9-10 Aralık 1991 Maastricht Zirvesi'nde ele alındı ve üye devletler, Avrupa Birliği Antlaşması üzerinde anlaştılar. Böylelikle, Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinen, 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşmasıyla Avrupa Birliği kuruldu¹¹⁷.

Maastricht Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Birliği, Avrupa Toplulukları yerine geçmemiş, Topluluğu da içeren Antlaşmayla üç sütunlu bir yapı kurularak, Avrupa Birliği bu üç sütunlu yapının üzerine inşa edilmiştir. Söz konusu yapının birinci sütunu ulus üstü tasarlanan Avrupa Topluluğu, ikinci ve üçüncü sütununu hükümetler arası yapıda olması kararlaştırılan Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve Adalet ve İçişleri Alanında İş birliği (AİAİ) oluşturmaktadır. Maastricht Antlaşmasının bir başka yeniliği ise; Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ve yerel seçimlerde bulunduğu şehirde oy kullanma, tüm üye ülkelere serbestçe seyahat edebilme ve orada ikamet edebilme, Avrupa Parlamentosu'na dilekçe verebilme ve herhangi bir üçüncü ülkede kendi ülkesinin diplomasi temsilciliğinin olmaması durumunda bir başka Birlik ülkesinin diplomasi temsilciliğinden yararlanma gibi hakları kapsayan 'Avrupa vatandaşlığı' kavramıdır¹¹⁸.

Maastricht Antlaşması ile ekonomik ve parasal birlik alanında çok hızlı bir ilerleme yaşanmıştır. Bu doğrultuda, üç aşamalı bir plan olan Delor Planı dahilinde gerçekleştirilen ekonomik ve parasal birliğin 1 Temmuz 1990 tarihinde başlayan

¹¹⁶ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 159.

¹¹⁷ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 159-160.

¹¹⁸ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 68.

sermayenin önündeki engellerin kaldırıldığı birinci aşaması 1993 yılı sonunda son bulmuştur. 1 Ocak 1994 tarihinde başlayan ikinci aşamada, Avrupa Merkez Bankasını kurmakla görevlendirilen bir Avrupa Para Enstitüsü kurulmuş ve bu enstitü de 1 Haziran 1998’de Avrupa Merkez Bankası (AMB) kurulurken; 1 Ocak 1999 tarihinde başlayan üçüncü aşamada ise Euro, hesaplarda elektronik olarak ortak para birimi kabul edilmiştir. Sonrasında ise 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren AB üyesi 12 ülke tarafından kâğıt ve demir para olarak kullanılmaya başlanmıştır¹¹⁹.

Değişen birliğe tam üyelik şartları ise Kopenhag Siyasi Kriterleri ile belirlenmiş ve 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi ile kararlaştırılan Kopenhag Kriterleri insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasını da içeren kurumların varlığı olarak özetlenebilen Kopenhag Siyasi Kriterleri, AB içinde serbest piyasa güçlerine ve rekabetçi baskılara dayanabilen, işleyen bir piyasa ekonomisi olarak tanımlanan Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve son olarak, müktesebata uyum başlığı altında üyelik yükümlüklerini üstlenebilme yeteneği kapsamında, ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere Birliğin Müktesebatına Uyum olarak üç başlık altında değerlendirilmektedir¹²⁰. Dolayısıyla, aday ülkelerden üye olabilmek için Kopenhag kriterlerini yerine getirmeleri istenmiş ve bu kriterler içinde yer alan Kopenhag Siyasi Kriterleri ön koşul olarak ortaya konularak, bunları yerine getirmeyen aday ülkelerin Avrupa Birliği’ne üyelik müzakerelerinin başlamayacağı ilan edilmiştir.

16-17 Haziran 1997 tarihli Amsterdam Zirvesiyle Birliğin dış ilişkilerinin yanı sıra istihdam, sosyal sorunlar ve parasal birlik hedeflerinin korunması konuları ele alınmış ve 2 Ekim 1997 tarihinde Amsterdam Antlaşması imzalanarak 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşmayla, Avrupa Parlamentosu’nun yetkileri artırılmış, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne uymayan devletlerin Konsey’deki oy hakları, üye devletlerin üçte birinin önerisi üzerine Konsey tarafından askıya alınması kararlaştırılmıştır¹²¹.

¹¹⁹ McCormick, *Avrupa Birliği’ni Anlamak*, 126.

¹²⁰ “22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Bildirgesi Sonuç Bildirgesi”, (Erişim Tarihi 29.04.2021), <https://www.ab.gov.tr/302.html>

¹²¹ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 190-192.

12-13 Aralık 1997’de ise Birliğin genişleme süreci, ekonomik ve parasal birlik konularının görüşülmesinin yanı sıra aday ülkelerin mevcut durumları ve ilerlemeleri gereken konuları içeren Gündem 2000 raporunun değerlendirildiği Lüksemburg Zirvesi gerçekleşmiştir. Avrupa Konferansı kurulması kararının alındığı bu zirvede, Avrupa Birliği kurumlarının da güçlendirilerek iyileştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, aday ülkelerin katılım öncesi stratejilerinin geliştirilmesi doğrultusunda ‘Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejisinin’ yeni bir aracı olarak ‘Katılım Ortaklığı’ tanımlanmış ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uygunlu doğrulanarak, diğer aday ülkelerle aynı kriterler üzerinden değerlendirileceği belirterek Türkiye’yi katılıma hazırlayacak stratejinin oluşturulmasını vurgulamıştır¹²². Buna rağmen, otuz yılı geçen süredir, Lüksemburg Zirvesinde Türkiye’ye uygun bir statü verilmemiştir.

Türkiye, Avrupa Birliği arasında önemli dönüm noktasını oluşturan 10-11 Aralık 1999 tarihinde düzenlenen Helsinki Zirvesinde ise Türkiye’ye aday ülke statüsü verilmiş ve Katılım Ortaklık Belgeleri 2001 tarihinde onaylansa da, Türkiye aday ülke statüsü kazanmasına rağmen müzakerelere 2005 yılında başlanmıştır¹²³. Ayrıca, zirve metnindeki Kıbrıs sorunu ve Yunanistan’la sorunlar dolayısıyla Ecevit’in gitmeye tereddüt ettiği zirveye, Dönem Başkanı Finlandiya Başbakanı Paavo Lipponen’in bunların birer ön şart olmadıklarını söylemesi üzerine Ecevit, Helsinki zirvesine gidip ‘aile fotoğrafında’ yer almıştır¹²⁴.

2000 yılında Fransa’nın Nice şehrinde gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında, Birliğin genişleme süreci üzerine durulmuş ve 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girecek olan Nice Antlaşması taslak metni üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Bu kapsamda, Zirve, genişleme süreciyle alakalı olarak aday ülkelerin kendi özelliklerine göre değerlendirileceği benimsenmiş ve aday ülkeler arasındaki farklılıkların giderilebilmesi amacıyla katılım sürecini hızlandırmak için bir buçuk yıllık dönemi kapsayan bir yol haritası kabul etmiştir. Avrupa Birliği’nin genişlemesinde hukuki zemini hazırlayan Zirvede nitelikli çoğunluğa dayanan oylama sisteminin

¹²² “12 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi, (Erişim Tarihi 08.05.2022), https://www.ab.gov.tr/avrupa-birligi-zirve-sonuc-bildirgeleri_45449.html
https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm,

¹²³ “Türkiye Artık Aday Bir Ülke”, (Erişim Tarihi 08.05.2022), https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html

¹²⁴ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 212-215.

kapsamı önemli alanlarda can bulmuş fakat Türkiye, katılım müzakerelerine başlayamamış olması nedeniyle dahil edilmemiştir. Bununla beraber, ileri seviyedeki aday ülkelerin müzakerelerinin 2002’de katılımı hedeflenerek hazırlıkların devam edeceği vurgulanırken 2004’e kadar Birliğe katılamamış olan aday ülkeler için strateji geliştirileceği belirtilmiştir¹²⁵.

6. Lizbon Antlaşmasıyla Birliğin Son Şeklini Alması

1 Mayıs 2004 tarihinde imzalanan Anayasal Antlaşma’nın Hollanda ve Fransa’daki referandumlarda reddedilmesiyle, düşünme dönemi olarak da bilinen ‘reflection period’ dönemine girilmesinin ardından AB üyeleri 2007 yılında yeni bir anlaşmaya şekil verdiler.

Birliğe son şeklini veren ve Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ve Avrupa Birliği’nin İşleyişine Dair Antlaşma (ABİDA) olarak iki anlaşmadan oluşan Lizbon Antlaşması ile AB tüzel bir kişilik kazanmıştır. Böylelikle, Avrupa Topluluğunun yerini Birlik resmi olarak almış ve ‘Topluluk’ kavramı yerine ‘Birlik’ kavramı kullanılmıştır. Ayrıca, Maastricht Antlaşması’yla getirilen üç sütunlu yapı ise Lizbon’la kaldırılmış; Ortak Dış ve Güvenlik Politika konuları ABA’da, Adalet ve İçişleri Alanındaki konular da ABİDA’da yer almıştır¹²⁶.

Antlaşma ile getirilen değişiklikleri özetleyecek olursak, daha çok kurumsal yapıların işleyişi üzerine yenilikler yapılmış, dönem başkanlığında devamlılığın sağlanması için üç dönem başkanı ülkenin grup başkanlığı adıyla sektörel meselelerde ortak program hazırlamaları kararlaştırılmış ve ülkenin nüfuslarının da dikkate alınarak nitelikli çoğunluk oylama sistemi kapsamında getirilen ‘çifte çoğunluk’ sisteminin 2017 itibarıyla uygulanacak olmasıdır. Ayrıca, insan hakları konularında detaylı düzenlemeler sunan ‘AB Temel Haklar Şartı’ hukuki olarak bağlayıcı bir nitelik kazanmıştır¹²⁷. Hobbes’un ‘ayrılmaz ve paylaşılamayan’ egemenlik anlayışının terk edilerek egemenlik devri esasına göre kurulan ve ekonomik bir entegrasyonu hedefleyen

¹²⁵ Erhan Erçin, *Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye*, (İstanbul: IKV Yayınları, İstanbul, 2002), 29-30.

¹²⁶ “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma Metinleri”, (Erişim Tarihi 09.05.2022), <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>

¹²⁷ “Lizbon Antlaşması”, (Erişim Tarihi 09.05.2022), <https://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa#:~:text=Lizbon%20Antla%C5%9Fmas%C4%B1%20AB%20D%C4%B1%C5%9F%20Politika,ve%20G%C3%BCvenlik%20Politikas%C4%B1n%C4%B1%20y%C3%BCr%C3%BCtmekle%20g%C3%B6revlendirilmi%C5%9Ftir.>

AET'den zamanla gelişerek bugünkü siyasi birlik amacı da olan bir Avrupa Birliği'ne dönüşmesi şüphesiz çok önemlidir. Bu kapsamda, Avrupa Birliği'nin günümüzde ulaştığı yapı itibarıyla bakıldığında, ulus devlet tam olarak ortadan kalkmasa bile önemli ölçüde aşındığını söylemek mümkündür. Avrupa Parlamentosu ulusal ve yerel parlamentoların, Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) da ulusal ve yerel mahkemelerin yetkisini azaltmaktadır¹²⁸. Avrupa Birliği'nin kurumları içerisinde, özellikle Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini artırmak ise politik bir güce sahiptir. ABAD'ın kadrosundaki federal bir Avrupa isteyen federalist yargıçlar, Avrupa bütünleşmesini ilerletmeden sorumludurlar¹²⁹.

Son olarak, Ariane Chebel d'Appollonia, gelecekte olması muhtemel federal Avrupa Birliği'nin yeni bir politik proje olarak kendisine dönük bir sevgi bağı üretilmediği takdirde hayatta kalmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Çünkü, insanlar kendi sistemlerinden daha iyi olmayan bir sistemle kendi uluslarına ya da siyasal sistemlerine yönelik kültürel ve normatif bağlılıklarından vazgeçmeyeceklerdir. Bunu ancak, parlak bir gelecek için yaparlar¹³⁰.

7.Topluluktan Birliğe, Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci

Bugün ki Avrupa Birliği'nin ilk oluşum sürecini ve temel dayanağını 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşmasıyla kurulan AKÇT ve Roma Antlaşmasıyla kurulan AET ve AAET oluşturmaktadır. Ardından gerçekleşen çeşitli derinleşme süreçleriyle hem birliğin son halini alması sağlanmış hem de birçok ortak politika oluşturulmuştur. Süreç içerisindeki 'genişleme politikası' ise Birliğin elini güçlendirmesinin yanı sıra dış politika alanında da bir araç haline gelmiştir. AB yeni ülkelerin katılımıyla siyasi, jeopolitik ve ekonomik açıdan daha güçlü bir konuma gelerek uluslararası arenadaki etkinliğini de arttırmıştır. Bu kapsamda, oluşturulan genişleme politikaları bütünleşmeyle aynı doğrultuda gelişmiş ve değişmiştir. Kopenhag Zirvesiyle adaylık koşullarını ortaya koyak birlik, özellikle beşinci genişleme dalgasıyla da 'koşulluluk' ilkesinin kurumsallaşmasını sağlamış ve aday ülkelerin katılım için yapması gereken yükümlülükleri Katılım Ortaklığı Belgeleri ile detaylandırırken, İlerleme Raporlarıyla da düzenli olarak aday ülkelerin izlenmesini gerçekleştirmiştir. Tüm bunlarla AB,

¹²⁸ Antony Pagden, 'Bir Kıtayı Kavramsallaştırma', 14-15.

¹²⁹ Antony Pagden, 'Bir Kıtayı Kavramsallaştırma', 41.

¹³⁰ Antony Pagden, 'Bir Kıtayı Kavramsallaştırma', 33.

genişleme sürecinde de oluşturduğu Birliği korumayı da amaç edinmiş ve beş genişleme evresi geçirmiştir.

Birleşik Krallık, AET ilk kurulduğunda eski sömürgeleriyle olan bağlarını gerekçe göstererek bütünleşmeye katılmamış, ulus üstü bir bütünleşme amaçlayan AET'nin yerine daha esnek bir bütünleşme amaçlayan Avrupa Serbest Ticaret Alanı'nın (EFTA) kurulmasına öncülük etmiştir. Böylece, Stockholm Konvansiyonu'nu imzalayan Britanya, Norveç, İsveç, Portekiz, İsviçre, Avusturya ve Danimarka EFTA'yı kurdu¹³¹. Fakat, zamanla AKÇT, AET ve AAET'nin oluşturduğu üç ayaklı Avrupa Topluluğu'nun elde ettiği kazanımlar, diğer Avrupalı devletlerinde ilgisini çekmiş ve Topluluğa katılma arzusunu doğurmuştur. Bu kapsamda, AET'nin başarılı performansı nedeniyle geçmiş kararından pişman olan Birleşik Krallık, o dönem Avrupa bütünleşmesine katılmamış olan EFTA'dan ayrılarak 1961 yılında Topluluğa başvurdu. Ancak, Fransa Başbakanı De Gaulle, Birleşik Krallığın, ABD'nin 'Truva Atı' olduğunu ve Avrupa bütünleşmesini ortadan kaldıracağını iddia ettiği kuşkucu tavırla, Birleşik Krallığın Topluluğa üyeliğini 1963'te veto etmiş ve aynı tavırla 1967 yılında yaptığı ikinci başvurusunu da veto etmiştir. Birleşik Krallığın Topluluğa üyeliği ise De Gaulle'ün iktidardan ayrılması sonrasında, Fransa'da Pompidu döneminde veto yetkisinin kaldırılmasıyla mümkün olabilmiş ve 1969 yılında Birleşik Krallık üçüncü kez Topluluğa üyelik için başvurmuştur¹³². Birleşik Krallıkla birlikte Danimarka, İrlanda ve Norveç'in de AET'ye tam üyeliğine onay verilse de Norveç, tam üyelik öncesi üyeliği referanduma götürmüş ve Norveç halkı üyelik için onay vermemiştir. Bunun üzerine 1 Ocak 1973 tarihinde Birleşik Krallık, İrlanda ve Danimarka AET'ye üye olarak Topluluğun ilk genişlemesi gerçekleşmiş ve üye sayısı altıdan dokuza çıkmıştır¹³³.

Yunanistan ise ilk olarak 1959'da Topluluğa ortak üyelik başvurusunda bulunmuş fakat 1967'de Yunanistan'da gerçekleşen darbe nedeniyle Topluluk ile ilişkileri dondurulmuştur. 1974 yılında Albaylar Cuntasının, Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda düşmesiyle demokratik rejim ilkelerini uygulayabilen Yunanistan, 1975 yılında Topluluğa tam üyelik müracaatını yapmıştır. Komisyon, bu başvuruyu

¹³¹ McCormick, Avrupa Birliği'ni Anlamak, 108.

¹³² McCormick, Avrupa Birliği'ni Anlamak, 109.

¹³³ Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, 86-88.

Yunanistan'ın ekonomik koşullarının yetersizliği dolayısıyla olumsuz görse de 3 yıl süren görüşmeler sonucunda, Toplulukla Yunanistan arasındaki Katılım Antlaşmasının onaylanmasıyla 1 Ocak 1981 tarihinde, Yunanistan, Topluluğa onuncu üye olarak katılmış ve bu sayede ikinci genişleme dalgası gerçekleşmiştir¹³⁴.

İkinci genişleme dalgasında Yunanistan'ın, Topluluğa onuncu üye olarak katılmasının ardından, uzun dönem faşist rejimlerce yönetilen İspanya ve Portekiz'in demokrasiye geçişleriyle, 1978-1979 yıllarında başlayan müzakereler 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece, üçüncü genişleme dalgası tamamlanarak, ikinci ve üçüncü genişleme üç Akdeniz ülkesini kapsadığı için Topluluğun güneye genişlemesi olarak anılmıştır¹³⁵.

Fiili genişleme (de facto) adı verilen genişleme ise Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin Federal Almanya Cumhuriyeti içinde absorbe edilmesidir. Böylece, resmi bir genişleme, katılım antlaşması olmadan bir devlet, tüzel kişiliğini sona erdirerek diğer bir devlet içinde erimiş ve Topluluğun üye sayısı on üçe çıkmaya da Almanya'nın AT organlarındaki ağırlığı artmıştır.

Kopenhag Kriterlerinin benimsenmesi ve uygulanmaya başlanması sonrasındaki ilk genişleme; dördüncü genişleme dalgası olarak da bilinen Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın AB'ye katılmasıyla Birliğin kuzeye doğru genişleme sürecidir. Ayrıca, bu genişleme, üç ülkenin de zaten AB standartlarını büyük ölçüde karşılamış olmaları sebebiyle on üç ay gibi çok kısa bir sürede gerçekleşen en hızlı genişlemedir¹³⁶.

Beşinci genişleme dalgası kapsamında, Soğuk Savaşın bitişinin Avrupa'da ciddi dönüşümler oluşturmasıyla, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri (MDAÜ) ile Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) Birliğe katılmak için başvuruda bulunmuştur. Hem AB için hem de aday ülkeler için sancılı geçen bu süreçte, genişlemenin sindirilebilmesi için AB'de kurumsal yapıların yanı sıra karar alma mekanizmalarında da revizeler gerçekleşmiştir. Aday ülkeler ise Kopenhag Kriterleri gereği toplumsal yaşam alanının yeniden düzenlenmesini sağlamışlardır. Böylece, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya ve Malta 1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üye oldular. 2007 yılında Bulgaristan ve

¹³⁴ “AB Genişlemesi”, (Erişim Tarihi 08.05.2022), https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=32&id=281

¹³⁵ Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, 89.

¹³⁶ “AB Genişlemesi”.

Romanya'nın da eksikliklerini tamamlayarak Birliğe üye olmasıyla Avrupa Birliği'nin üye sayısı 27'ye ulaştı¹³⁷.

2004'te aday ülke ilan edilerek Türkiye ile aynı dönemde müzakerelere başlayan Hırvatistan'ın 2013 yılında Avrupa Birliği'ne üyeliğinin onaylanmasıyla da Birlik son dalga genişleme sürecini tamamlamıştır. Fakat, Hırvatistan'ın katılımıyla 28 üyeli hale gelen Avrupa Birliği, İngiltere'nin Brexit referandumu sonucu ayrılma kararıyla tekrar 27 üyelik hale gelmiştir. Genişleme sürecinin bir sonraki adresini ise AB'ye girme konusunda hevesli görünen Batı Balkan ülkelerinin oluşturması muhtemeldir. Karadağ, Sırbistan, Bosna Hersek, Kuzey Makedonya, Kosova, Arnavutluk Avrupa Birliği'ne üye olmak için müzakerelere devam etmekte ve özellikle Karadağ ve Sırbistan'ın üyelik koşullarındaki ilerlemeye bağlı olarak, 2025 yılı olası üyeliğin gerçekleşeceği yıl olarak Avrupa Komisyonu tarafından ifade edilmiştir¹³⁸.

¹³⁷ Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, 101.

¹³⁸ “AB Genişlemesi”.

İKİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİ CHP’SİNİN AVRUPA VE BATI’YA YÖNELİK TUTUM VE DÜŞÜNCELERİNİN TARİHSEL ARKAPLANI

1. Cumhuriyet Öncesi Batılılaşma Hareketleri ve Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Kuruluşundan Önce Siyasi Ortam

İnalcık’a göre, Osmanlı İmparatorluğu’nun Batılılaşma süreçlerini üç dönemde toparlamak mümkündür. Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti’nin ilk zamanlarında(15-18.yy) bürokratlar, Osmanlı’nın askeri anlamdaki gücünü Batılılarla aynı eşit seviyeye getirmek için Avrupa’dan silah ve alet olarak Doğulu rakiplerine karşı üstünlük kurma mücadelesini ilk dönem olarak değerlendirebiliriz. Ancak, bu aşamada Osmanlı Batılılaşması kültür öğelerinin alınmasıyla sınırlı kalmıştır. İkinci dönemi ise 18. yy’da askeri alanlarda Avrupalı uzmanların eğitim için çağrıldığı, mühendishanelerin ve matbaanın getirildiği dönemdir ki bu dönemde Osmanlı Batı tekniği ile sistemli bir şekilde etkileşim yaşıyordu. Osmanlı Batılılaşmasının üçüncü ve en önemli dönemi ise Tanzimat dönemidir ve Batı sistemine uygun siyasi yapıları aktaran uygulamaların gerçekleşerek yeni bir idari yapılanmanın başlamasıdır¹³⁹.

Bu çerçevede, Tanzimat öncesi Osmanlı Devleti’nin Karlofça ve Pasarofça Anlaşmalarıyla askeri üstünlüğü sona ermiş ve ilk kez Batı’nın üstünlüğü kabul edilirken, Osmanlı Devleti aldığı bu ağır yenilginin ardından Batı’yı incelemeye girişmiştir. Buna bağlı olarak Osmanlı Devleti’nde Batılılaşma hareketleri rakiplerinin teknik olarak üstünlüğünden kaynaklandığından istenilen Batı ile aynı kapasitede teknik üstünlüğü

¹³⁹ Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018), 318-320.

yakalayıp, askeri alanda tekrar gücü elinde bulundurmak olmuştur¹⁴⁰. Kemal Tahir'in değerlendirmesiyle bu süreçte Osmanlı, Batı uygarlıklarının temel özelliklerini göz ardı ederek tepeden inmeci bir girişimle, denize düşenin yılanı sarıldığı misalde sınırlı kalmıştır¹⁴¹.

Osmanlı İmparatorluğunun batılılaşma adımlarının yoğunluğu Tanzimat dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde, Osmanlı; yasama girişimleriyle başlayarak hukuk devleti olma isteğini (Avrupalılaşma adımı) kurumlara ve düşüncelere aktarıp; siyasal, toplumsal ve ekonomik reformlarıyla karşımıza çıkmaktadır¹⁴². Tanzimat döneminin oluşumunda reformcu padişahların yanı sıra askeri okullarda Batıcı bir kuşağın yetişmesini sağlayan subayların da etkisi çok fazladır, ki Atatürk nesli de bu temelde kurulan askeri okullarda yetişmiştir¹⁴³.

Tanzimat döneminin askeri reformlarını askeri mühendislik okullarının açılması ve Avrupa'dan alınan silahlarla 'Nizamiye' ordusunun modernleştirilmesi oluştururken, ekonomik anlamdaki reformlarında ise özünde sanayisiz bir toplum olması nedeniyle modern bir ekonomiden ve üretimden bahsetmek mümkün değildir¹⁴⁴.

Dönem içerisinde ilan edilen, tüm yurttaşların yaşam alanlarının güvence altına alınması, mülkiyetin dokunulmazlığı ve tüm ırkların yasa önündeki eşitliği konularında düzenlemeyi öngören Tanzimat Fermanı ise hükümleri doğrultusunda Fransız Devriminin sunduğu güvencelerin yansıması olarak görülmesi nedeniyle, Osmanlı Devleti için bir ilk ve Cumhuriyet sisteminin oluşumunda da referans belge niteliği taşımaktadır¹⁴⁵.

Bu süreç içerisinde modern okullarda araştırıp sorgulamayı öğrenerek yetişen gençler Osmanlı Devleti'nde meşruti bir yönetime geçirilmesi, Batılı tarzda bir parlamentonun oluşturulmasında öncü olarak; kuvvetler ayrılığı prensibini uygulama amacı ve yürütme görevini padişahla birlikte parlamentonun üstlenmesi düşüncelerinin ortaklığıyla Yeni Osmanlı Cemiyetini kurdular. Tanzimat'ın ilanı ile Osmanlıcılık

¹⁴⁰ Murat Belge, 'Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma' içinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* 1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 260.

¹⁴¹ Kemal Tahir, *Notlar/Batılılaşma*, (Ankara: Bağlam Yayınevi, 1992), 24.

¹⁴² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), 26.

¹⁴³ İnalçık, *Rönesans Avrupası*, 318.

¹⁴⁴ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1998), 24.

¹⁴⁵ Ali Gevgilili, *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, (Ankara: Bağlam Yayınları, 1990), 34.

görüşünü benimseyen gençlerin önderi konumundaki Mithat Paşa ve arkadaşları akli dengesi yerinde olmayan 5. Murat'ı tahttan indirerek Osmanlı Devleti'ne Batılı anlamda bir anayasa yapılması sözünü alarak yerine 2. Abdülhamit'i geçirmişlerdir. Ardından, Kanuni Esasi adı verilen ilk Osmanlı anayasası 23 Aralık 1876'da yürürlüğe girerek, Meclisi Mebusan ve Meclisi Ayandan oluşan parlamento kurulmuştur fakat 2. Abdülhamit'in 1877-1878 Osmanlı Rus Harbini bahane etmesiyle daha sonra parlamento kapatılmış ve 30 yılı aşkın sıkı bir istibdat dönemi başlamıştır¹⁴⁶. I. Meşrutiyetle; Osmanlı'nın kısa vadeli parlamentolu hükümet deneyimi başlamış ve ilk anayasa olan Kanun-i Esasi ile halkın yönetime katılma hakkı tanınmış olsa da bu sınırlı olarak ilkel bir oylama sistemiyle gerçekleşmiştir¹⁴⁷.

1920-1923 arasında ise I. Meşrutiyetin yönetimden kaldırılması ile 30 yıllık istibdat döneminin ardından ilan edilen II. Meşrutiyetle padişah yetkileri sınırlandırılmış ve padişahın hükümete karşı sorumlu olduğu bir döneme geçilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün donanımlı yeni bir meclis kurulması gerektiği düşüncesiyle 1920 yılında seçim çalışmalarına başlanmış ve yeni seçilen üyelerle Atatürk'ün de hükümet başkanlığını üstlendiği meclis 23 Nisan 1920'de açılabilmiştir. Fakat, milli mücadele sürecinin sorumluluğunu benimseyen bu meclis ortak bir düşünce birliğini oluşturamamış ve zamanla fikir ayrılıkları sebebiyle 'Tesanüd Grubu', 'İstiklal Grubu', 'Islahat Grubu', 'Halk Zümresi', 'Muhafaza-i Mukaddesad Grubu' ve 'Müdafa-i Hukuk Grubu' gibi çeşitli oluşumlarla gruplaşmaya başlamıştır¹⁴⁸. Mecliste çıkan bu kutuplaşmalar sürekli çatışma halini doğurduğundan meclisin birliğine yönelik aksi sonuçları beraberinde getirirse de¹⁴⁹, tüm yaşanan sıkıntılara rağmen meclis hem yeni devlet düzeni gayesiyle hem de düşman karşısında zafer elde edebilmek için sıkı çalışmalara girmiştir¹⁵⁰.

3-4 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin ilk hükümeti kurularak ulusal bağımsızlık mücadelesi yasal bir zemine oturtulmuş ve ülkenin geleceği için ulus

¹⁴⁶ Tansu Barış Mahmutoglu, *CHP'nin Belediye ve Genel Seçim*, 16-19.

¹⁴⁷ Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası*, 320.

¹⁴⁸ F. Hüsrev Tökin, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, (İstanbul: Elif Yayınları, 1965), 63.

¹⁴⁹ Tökin, *Türk Tarihinde*, s.64

¹⁵⁰ Necdet Aysal, 'Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da İlk Günleri Ziraat Mektebi', *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10/39, (2007): 381-382.

adına yönetime el konulmuştur¹⁵¹. Ardından ulusal egemenlik ve meclisin önemine vurgular yapılarak ulusal egemenliğin kaynağının ulus olduğu, ulusun da kendi kaderini tayin etmede yetkili olduğu benimsenerek Cumhuriyet'in dayanağı olan 'Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir!' ilkesinin de resmileştiği 1921 anayasası kabul edilmiştir¹⁵².

Meclis içerisinde zamanla kutuplaşmaların azalacağına inanılsa da gruplar arasındaki mücadele artık endişe vermeye başlamış ve durum Mustafa Kemal Atatürk'e bildirilmiştir. Bunun üzerine, Mustafa Kemal Atatürk devrimci zihniyete sahip milletvekilleriyle düşünce alışverişinde bulunarak 10 Mayıs 1921 tarihinde TBMM içerisinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurmuş ve grup başkan vekilliğine de kendisi seçilmiştir¹⁵³. Kurulan bu grup, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin meclis grubunu meydana getirmiş, 1923'te siyasal parti niteliği kazanmış ve Halk Fırkası olarak çağdaş, modern Türkiye'nin oluşumunda kilometre taşı olarak yerini almıştır.

Savaştan zaferle çıkılan, özgürlüğe ve demokrasiye adım adım yaklaşıldığı bu dönemde, Atatürk; Batılı Devletlere ve Avrupa'ya yönelik düşüncelerini belirten 6 Mart 1922 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı tarihi konuşmada;

*Efendiler! Avrupa'nın bütün ilerlemesine, yükselmesine ve medenileşmesine karşılık Türkiye tam tersine gerilemiş ve düşüş vadisine yuvarlanadurmuştur. Artık vaziyeti düzeltmek için mutlaka Avrupa'dan nasihat almak, bütün işleri Avrupa'nın emellerine göre yapmak, bütün dersleri Avrupa'dan almak gibi birtakım zihniyetler belirdi. Halbuki, hangi istiklal vardır ki ecnebilerin nasihatleriyle, ecnebilerin planlarıyla yükselebilirsin? Tarih böyle bir hadiseyi kabul etmemiştir.*¹⁵⁴

İfadeleriyle, Kurtuluş Savaşı devam ederken, savaş esnasında karşı karşıya bulunduğu Avrupalı devletleri eleştirmiştir. Fakat, Atatürk'ün bu söylemini, Osmanlı Devleti'ndeki kapitülasyonlar gibi ayrıcalıkların devamını talep eden Batılı Devletlere karşı vermiş olduğu bir tepki olarak okumak gerekir. Zira o dönemde, Ulusal Kurtuluş

¹⁵¹ Necdet Aysal, 'Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara da', 381-382.

¹⁵² Yılmaz Gülcan, Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946), (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1999), 17-22.

¹⁵³ "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu", (Erişim Tarihi 22.10.2021), <https://ataturkansklopedisi.gov.tr/bilgi/anadolu-ve-rumeli-mudafaa-i-hukuk-grubu/>

¹⁵⁴ "TBMM Gizli Celse Zabıtları", 6 Mart 1922, Devre 1, Cilt 3, s.6-7, (Erişim Tarihi 23.01.2020), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT03/gcz01003003.pdf>

Mücadelesi devam etmekteydi ve söz konusu Avrupalı Devletler ‘çağdaş’, ‘modern’, ‘Avrupalı’ nitelikli bir Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasını istemeyip ülkeyi kendi aralarında paylaşmışlardı. Ayrıca Kurtuluş Savaşı sırasında çağdaş Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına karşı çıkan ve kendilerini Batılı olarak tanımlayan 1.Dünya Savaşı’nın muzaffer devletleri Batı adına hareket ettiklerini sürekli olarak vurguluyorlardı¹⁵⁵.

Fransız devlet adamı George Clemenceau ise Türklerin özgür bir devlet kurma yeteneğine sahip olmadığını iddia ederek ülkenin İç Anadolu’da birkaç şehirden oluşan bir yarı sömürge olarak kalmasını istediğini belirtmiştir. Yani Batılı, Avrupalı devletler; çağdaş Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına temelden karşıydılar ve özetle onlara göre Türkler Avrupa’dan Asya’ya gönderilmeliydiler. Kaldı ki zaten ulusal kurtuluş hareketi de bu Batılı devletlere karşı veriliyordu. Tunaya’nın çok güzel ifade ettiği gibi “*Türkler batılı olmak için batıyla mücadele ediyordu*”¹⁵⁶.

1 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılmasıyla Osmanlı İmparatorluğu sona ermiş ve iki başlı sistem yok edilerek ulusal egemenliğe giden yolda engeller kaldırılmıştır. Son olarak 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşmasıyla ise Batılı devletler Ankara yönetimini kabul ederek Türkiye’nin varlığını resmen kabul etmiş ve Türkiye siyasal zaferini kazanmıştır¹⁵⁷. Tüm bu önemli gelişmeler ışığında artık modern, çağdaş devletin adımları atılmış ve ‘çağdaşlaşma’ kavramı Türk modernleşmesinde etkin rolü üstlenmiştir.

2. Mustafa Kemal Atatürk Genel Başkanlığında CHP’nin Avrupa’ya Yönelik Fikri Dayanaklarının Oluşması

2.1. Halk Fırkası’nın Kuruluşu ve Dönem İçerisinde Parti Gelişme Sürecine Genel Bir Bakış (1923-1938)

Tarihimize devlet kuran parti olarak geçen ve günümüz Cumhuriyet Halk Partisi’nin temeli olan Halk Fırkası, Sivas Kongresinde Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri’nin Atatürk tarafından Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti olarak birleştirilmesiyle oluşumundaki ilk adımını atmış ve bu kongre fırkanın ilk

¹⁵⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, (İstanbul: Yenigün Matbaası, 1960), 102.

¹⁵⁶ Tunaya, *Batılılaşma Hareketleri*, 103.

¹⁵⁷ Gülcan, ‘Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)’, 28.

kongresi olarak kabul edilmiştir¹⁵⁸. Oluşan bu birliğin ardından meclis içerisinde II. Grup tarafından sürekli engellenen Mustafa Kemal Atatürk, bu birliğin partiye dönüşmesi gerektiğini düşünerek, 6 Aralık 1922 tarihinde Hakimiyyet-i Milliye dergisine bir demeç vermiş ve verdiği demecin ilk bölümünde; Türk ulusunun geçmişi ve geleceğine, ikinci bölümünde; ülkenin zayıf yönlerinin giderilmesi hususunda oluşacak bir teşkilatlanmaya değinmiş ve üçüncü bölümünde; bu teşkilatlanma sonucu kurmak istediği parti hakkında; “... *halkçılık esası üzerine dayanan ve Halk Fırkası adıyla siyasi bir parti kurma niyetindeyim*”¹⁵⁹ diyerek Halk Fırkası adını ilk kez kullanmıştır. Atatürk bu demecin son bölümü olan dördüncü bölümünde ise başka ülkelerde kurulmuş olan parti programlarını da incelediğini belirttikten sonra bunların Türk ulusunun gereksinimini karşılamada yeterli olmadığını ve bu sebeple bütün aydınlardan ve vatanseverlerden yardım beklediğini ve görüşlerin dikkate alınacağını altını çizmiştir¹⁶⁰. Buradan görülmektedir ki Atatürk Batıdaki siyasi partileri de inceleyerek en iyi olabilecek şekliyle Türkiye’de modern bir parti kurmayı amaç edinmiştir.

Partileşme sürecinin başladığını gösteren bu demecin ardından Mustafa Kemal Atatürk halka ulaşma çabasıyla yurt gezilerine çıkarak kurulacak parti hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Konuşmalar çoğaltılabilmekle beraber İzmit’te yaptığı bir toplantıda ise kurulacak olan Halk Fırkası’nın “...*halkımıza siyasi eğitim vermek için bir okul olacaktır*”¹⁶¹ bahsiyle tabandan tavana doğru olacak bir gelişimden söz etmektedir.

1 Nisan 1923 tarihinde mecliste seçim kararının alınması üzerine 8 Nisan 1923 tarihinde ‘Dokuz Umde’ ismiyle bilinen beyanname Mustafa Kemal Atatürk tarafından yayımlanmış ve seçimler büyük bir başarıyla Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti için zaferle sonuçlanmıştır. Yayınlanan bu beyanname ilk etapta ayrıntılı bir programdan ziyade gerçekleştirilecek hedeflerin yer aldığı bir bildiri niteliğindeydi. 1923 yılı seçimi sonrasında ise gündemde tek konu vardı: Kurulacak Halk Fırkası’nın tüzüğünü hazırlamak...¹⁶²

¹⁵⁸ Gülcan, ‘Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)’, 5.

¹⁵⁹ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırmaları Merkezi, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, (Ankara: Divan Yayıncılık, 2006), 268.

¹⁶⁰ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırmaları Merkezi, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, 268.

¹⁶¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, 293.

¹⁶² Hikmet Bila, *CHP Tarihi*, (Ankara: Doruk Yayınevi, 1. Baskı, 1979), 60.

Belirlenen bu gündem üzerine bir ay sürecek olan tüzüğün hazırlanma aşamasına geçilerek Dokuz Umde esas alınarak, Halk Fırkası'nın kuruluş felsefesini açıklayan CHF'nin ilk tüzük ve programı olan Halk Fırkası Nizamnamesi 9 Eylül 1923 günü kabul edilerek 11 Eylül 1923 tarihinde ise Halk Fırkası'nın kuruluş dilekçesi İç İşleri Bakanlığına verilerek resmiyet kazanmıştır¹⁶³.

104 maddeden oluşan ve 1927 yılında yeni bir tüzük yayınlanana kadar bazı düzeltmelerle yürürlükte kalan tüzükte, çağdaşlaşmanın, özgürlükçülüğün ve demokratikleşmenin yansıtıldığı 7 maddeden oluşan 'genel esaslar' bölümünde;

(Md. 1) ...Cumhuriyet Halk Fırkası'nın amacı ulusal egemenliğin halk tarafından ve halk için uygulanmasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi uygar bir devlet haline yükseltmek ve kuvvetlerin üstünde kanun otoritesini sağlamak' şeklinde firkanın kuruluş amacı açıklanmış olup çağdaşlaşmanın bir amaç olduğu açıkça belirtilmiş,

(Md. 2) Bütün bireylerin halkı oluşturduğu belirtilerek hiçbir ailenin, sınıfın, cemaatin ayrıcalığının olmayacağını belirlediği 'halkçılık' ilkesi tanımlanmış,

(Md. 3) Halk Fırkasına her Türk vatandaşının katılabileceği,

(Md. 4) Halk Fırkasına üye olan kişilerin fırka program ve tüzüklerini kabul etmiş sayılacağından,

(Md. 5) Halk Fırkası Genel Başkanının toplantıda bulunan TBMM üyeleri içerisinde Fırka Büyük Kongresi tarafından seçileceğine,

(Md. 6) Genel esaslara uymayan üyelerin Fırka Divan kararıyla ihraç olacağına,

(Md. 7) Genel esaslar hakkındaki değişikliğin ancak Büyük Kongrenin kararıyla kaldırılmasına değinilmiştir.¹⁶⁴

İlk resmi program olarak kabul edilen bu tüzükte 'Halkçılık', 'Cumhuriyetçilik' ve 'Milliyetçilik' esas ilkeler olarak benimsenmiş ve bunun yanı sıra 'Ulusal Egemenlik', 'Devrim' ve 'Hukukun Üstünlüğü' kavramlarına da yer verilmiştir¹⁶⁵. Tüm bu gelişmelerle Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Halk Fırkası'na

¹⁶³ Celal Bozkurt, *Bütün Delilleriyle CHP'nin İç Yüzü, Siyaset Tarihinde CHP*, (İstanbul: Yayınevi Belirtilmemiş, 1969), 21-25.

¹⁶⁴ Mahmutoglu, *CHP'nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları*, Ek 6, 348.

¹⁶⁵ Mahmutoglu, *CHP'nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları*, 348.

dönüştürülmüş ve tüzüğün oluşturulmasıyla resmiyet kazanan Halk Fırkası 9 Eylül 1923 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk İç İşleri Bakanlığına başvurarak fırkanın kuruluşunu bildirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın bir aktörü niteliğindeki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı niteliğindeki fırka, parti gelişim süreci içerisinde başlangıçta Halk Fırkası olarak anılmış ve 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında ise Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirilmiştir¹⁶⁶.

Fırkanın kurulmasının ardından muhalefet tarafından eleştiriler başlamış ve Mustafa Kemal Atatürk 16 Eylül 1923'te yaptığı Trabzon konuşmasında kararlılığından vazgeçmeyerek; *"...Halk Fırkası hiçbir safsataya iltifat etmeyerek Türk cumhuriyetini kuran inkılapçı bir ruhun bütün memleketlerde tecelli ve taazzuvudur. Halk Fırkası Türkiye'yi medeni aleme sokan ve orada yükseltmeyi taahhüt eden azimkar bir firkadır."*¹⁶⁷ ifadeleriyle Halk Fırkası'nın ülkeyi modern ve uygar uluslar seviyesine yükseltmeyi amaç edindiğini belirtmiştir. Konuşmanın devamında ise Atatürk, Türk ulusunun sevgi ve güveninden emin olarak *"... üzerinde bulunduğumuz uygarlık ve yenilik yolunda azimli ve tereddütsüz yürüyele"*¹⁶⁸ diyerek bir kez daha çağdaş Türkiye yaratmak istemesinin altını çizmiştir.

Bu süreç içerisinde 29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilanı öncesi Mustafa Kemal Atatürk 22 Eylül 1923'te verdiği bir demeçte ise gazetecinin yönetimle alakalı sorusuna; *"Hakimiyet bilakaydüşart milletindir! Bunu ise 'Cumhuriyet' kelimesinde toparlamak mümkündür. Kısa zaman zarfında Türkiye'nin de yönetim şekli olacaktır ve Avrupa, Amerika'da nasıl ki esas itibariyle aynıysa Türkiye'de de esasen aynı fakat şeklen farklı olacaktır."*¹⁶⁹ diyerek yönetimin esasında Batılı Ükelere yakın olacağını belirttiği, 'Cumhuriyet' kavramını ilk kez duyurduğu bir cevap vermiştir. Ardından, Avrupa ile ilişkilerin ne şekilde olacağına yönelik Atatürk'ün 27 Eylül 1923 tarihinde Neu Presse muhabirine verdiği demeçte ise;

Doğu ve Batı'dan birbirine düşman iki ülke ve birbirine zıt iki düşünce biçimi olarak söz edilecekse, bu düşmanlığın kaynaklarını Avrupa'da aramak yerinde olur. Türk halkına daha iyi hükmetmek için...imparatorluk döneminde halkın Avrupa ile olan en ufak temasını gayretli bir biçimde engellemeye çalıştıkları

¹⁶⁶ "Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu", (Erişim Tarihi 21.10.2021), <https://chp.org.tr/chp-tarihi>

¹⁶⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, 338.

¹⁶⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, 338.

¹⁶⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, 462.

*doğrudur... Halkımızın diğer kültür toplumlarıyla olan bağına mümkün olduğunca sağlamanın kendi lehine olacağının bilincindeyiz. Biz Avrupa'yla olan karşılıklı ilişkilerimizi hiçbir şekilde engellemek niyetinde değiliz aksine bu ilişkilerin hızla ve zamanında gelişmesini sağlamak için elimizden gelen her şeyi yapmak istiyoruz.*¹⁷⁰

İfadeleriyle ulusal kurtuluş savaşında savaştığı Batılı emperyalist devletleri haklı olarak eleştirmenin yanı sıra Avrupa'yla olan ilişkileri geliştirmeyi düşündüklerini ortaya koymaktadır. Bu ifadeler, Atatürk'ün bir yandan, Avrupalılaşma ve çağdaşlaşma hedefini ortaya koyarken, diğer yandan da emperyalist devletlerin ulusal kurtuluş hareketine olan tavırlarının da farkında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, 'yurtta barış dünyada barış' ilkesini amaç edinen Atatürk'ün bu konuşmasını Avrupa karşıtı bir söylem olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Tarihsel süreç içerisinde Balkan Antantı'nın kurulması, Sadabat Paktı'nın imzalanması, davet üzerine Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılması da barış hedefindeki Atatürk'ün Türk dış politikasında uygulanan örnekleri olarak görülmektedir.

Politik sahnede gerek Avrupa'ya verilen mesajlarla gerek iç siyasetteki şartların ve hakimiyetin oluşmasıyla Mustafa Kemal Atatürk ve hükümeti yoğun reform program girişimi ile nihayet 29 Ekim 1923'te Türkiye Devleti'nin yönetim şeklinin mecliste kabul edilen yasanın 1. Maddesiyle, *"egemenliğin kayıtsız şartsız millete verildiği, Türkiye Devleti'nin şekli hükümeti Cumhuriyettir."*¹⁷¹ olarak ifade edilmiş ve aynı gün yapılan seçimle Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı seçilmiştir¹⁷².

'Cumhuriyet' kendi kendini yönetme şekli olarak tanımlanırken, en dar anlamda devletin yöneticilerinin seçimle belirlenerek göreve gelmesiyken; geniş bir yorumla ise seçim olgusuna dayanan, meşruluğunu halktan alan ve demokrasiye, modern sistemlere ayna niteliği taşıyan bir kavramdır¹⁷³. Bu kapsamda, Cumhuriyet ve demokrasi ilişkisini çağdaş sistemlerin temeli olarak değerlendirmemiz mümkündür. Çünkü Cumhuriyetin ilanı ile halkın egemenliğine dayalı yeni bir devlet rejiminin oluşturulması ve uygar bir yaşam standardı için önceliğin halk olması modernleşme açısından ilk adım ve kalıcı bir

¹⁷⁰ Emel Poyraz, "Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009), 66.

¹⁷¹ Hamza Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı", *Atatürk Araştırmaları Dergisi*, 6/16 (Kasım 1989):20, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1145860>

¹⁷² Gülcan, 'Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)', 80.

¹⁷³ Anıl Çeçen, *Atatürk ve Cumhuriyet*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 34.

başlangıç olarak görülmüştür¹⁷⁴. Ayrıca, Monarşik-teokratik yapıda olan bir imparatorluğun yıkılarak yerine ulus-devletin kurulması, somut yasalara geçilmesi, halkçılık, bilim ve laikliğin önemli bir yer edinmesi ise yine Cumhuriyet rejiminin pozitivizmle olan bağlantılarını göstermektedir¹⁷⁵. Öte yandan modern Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmasıyla ülkede hızlı bir modernleşme ve batılılaşmayı amaç edinen Atatürk devrimleri hızla uygulamaya konulmaya başlanmış Batılı kurumları ve değerler esas alınmıştır.

Cumhuriyetin ilanının ardından çağdaş ve modern rejimin bir kilometre taşı daha oluşturan diğer hamle ise totaliter görünen rejimin yok edilerek 3 Mart 1924'te Halifeliğin Kaldırılması olmuştur¹⁷⁶. Süreç içerisinde bir diğer önemli olay ise 20 Nisan 1924'te, 1924 Anayasasının kabulü ile çift anayasalı dönemin son bulması ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmesi olmuştur¹⁷⁷.

Çağdaşlığı, demokrasiyi, laikliği ve halkçılığı esas alan tüm bu uygulamalar gerçekleştirilirken mecliste oluşan gizli muhalefet artık resmileşmeye doğru düşünce alışverişi içerisine girmişlerdi. Bu doğrultuda 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ve meclis içerisinde öbekleşen gizli muhalefet durumu sona ermiştir. İkinci bir parti kurulmasına ilişkin görüşlerini ise Mustafa Kemal Atatürk; *“Biz meclisimizde tek parti ile bir diktatör intibai vermekteyiz. Bize bakan Batılilar, bu memleketteki idare tarzı parti diktatoryasıdır derler. Bizim meclisimizde de iki parti olmalı, hükümeti denetleme sistemi kurulmalı ve medenî ülkelerin parlâmentolarına benzemeliyiz.”* sözleriyle ifade ederek Batılı ulusların işleyişlerini örnek göstererek hoşgörüyü karşıladığını belirtmiştir¹⁷⁸.

Çok partili hayata geçişte ilk deneme olarak kabul edilen bu parti her ne kadar programında siyasal ve ekonomik liberal demokrasiye yer verse de laiklik ve cumhuriyet karşıtı kişilerin toplandığı yer halini alması sebebiyle 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır. İsmet İnönü partinin kapatılmasıyla alakalı; *“Terakkiperver*

¹⁷⁴ Bedi Gümüslü, ‘Aydınlanma ve Türkiye Cumhuriyeti’, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8/8 (2008):127-128, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/345854>

¹⁷⁵ Gümüslü, ‘Aydınlanma’, 131-134.

¹⁷⁶ Gülcan, ‘Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)’, 89-90.

¹⁷⁷ Gülcan, ‘Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)’, 91.

¹⁷⁸ Cemalettin Taşkıran, ‘Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri 1925-1930’, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4/14 (1994):257-258, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20730>

Fırkası'nın kuruluş zamanında memlekette bize karşı körüklenmiş olan dini hissiyattan bilerek yararlanmak amacı vardır...rakiplerine karşı din unsurunu kullanmayı faydalı görmüşlerdir"¹⁷⁹ diyerek partinin laiklik karşıtı olduğunu belirtirken, Mustafa Kemal Atatürk ise Nutuk'ta konuyla alakalı olarak; *"Terakkiperver üyelerinin cumhuriyetçi olduğu sanısını vererek, cumhuriyete karşı dinsel bağınazlığı coşturarak halkı ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kışkırttıklarını..."*¹⁸⁰ ifadeleriyle partinin kapatılma sebebini açıkça belirtmiştir. Buradan da görebilmekteyiz ki laiklik ve demokrasi karşıtı görüşler toplumun tekrar o eski karanlık döneme girmemesi için engellenmiş ve bunun yanı sıra laiklik; çağdaş, demokratik, modern bir Türkiye'nin oluşmasında en önemli etkenlerden biri olarak kabul edilmiştir.

15 Ekim 1927'de TBMM büyük salonunda toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İkinci Kurultayı, fırkanın kurulduktan sonra toplanan ilk kurultayı olsa da, ilk kurultay fırkanın temellerinin atıldığı Sivas Kongresi kabul edilmiş ve 1927 yılında toplanan kurultay ikinci kurultay olarak adlandırılmıştır¹⁸¹. Atatürk'ün büyük nutkunu okuduğu bu kurultay Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Genel Başkanlık Bildirisi ve Nutuk olmak üzere üç önemli belgeyi ortaya koymaktadır. Atatürk'ün ikinci kez cumhurbaşkanlığına seçildiği bu büyük kurultayda kabul edilen yeni tüzük 1923 tarihli tüzüğün geliştirilmiş ve daha sistemli hale getirilmiş şeklindedir.

İlgili kurultayda 123 maddelik tüzük kabul edilmiş ve genel esaslar bölümü ile fırkanın dayandığı ilkeleri açıklaması sebebiyle ilk 7 maddesi önemlidir. Bu kapsamda:

(Md. 1) CHF'nin cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi ve siyasi bir cemiyet olduğu,

(Md. 2) Devletin yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğu,

(Md.3) Devlet ve din işlerinde, dinle dünyanın birbirinden ayrılmasının en önemli esas olduğu,

(Md. 4) Kimseye karşı bir ayrıcalığın olmadığı ve herkesin mutlak eşitliği kabul ettiği ve halkçı olduğu,

(Md. 5) Türk dilini ve kültürünü yaymayı ve geliştirmeyi hedeflediği,

¹⁷⁹ İsmet İnönü, *Hatıralar II*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987), 205-206.

¹⁸⁰ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, ed. Nejat Bayramoğlu, Kurtuluş Güran, (Ankara: Kaynak Yayınları Analiz Basım, Eylül 2015), 663.

¹⁸¹ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965), 68.

(Md. 6) Fırkanın genel başkanının Gazi Mustafa Kemal olduğu,

(Md. 7) Belirtilen bu genel esasların hiçbir şekilde değiştirilemeyeceği¹⁸² karar altına alınmıştır. Kabul edilen bu esaslardan görüleceği gibi Fırka, arzu ettiği çağdaş ve modern bir ülke arzusu içerisinde Cumhuriyetçi, Halkçı ve Laik ilkelere bağlılığını bir kez daha beyan etmiş ve 7. Madde ile de bunu koruma altına almıştır.

22 Ekim 1927 tarihli program beyannamesine göre ise; “adli siyasette çağdaş, demokratik uygarlığın fikir ve ilkelerini Türkiye Cumhuriyeti’nin adli kanunlarına ve teşkilatlarına dayanak yapmak hedefimizdir...”¹⁸³ ifadesi ile adaleti vatandaşın ayağına götürmeyi temel amaç edinen CHF, dış politikada da ulusun uzun mücadeleler sonucunda kazandığı hakları korumak için barışın ve esenliğin devamlılığını savunarak, uluslararası dostça ilişkilerin genişletilerek devam etmesi taraftarı olduğunun altını çizerken; eğitim politikası başlığı altında ise çağdaş ve toplumsal kıymetini arttıran, ekonomik gücü yüksek vatandaşlar yetiştirmeyi hedef edindiğini belirterek bu kapsamda ilköğretimin ücretsiz ve zorunlu olmasına vurgular yapmıştır. Ayrıca ilkokulu bitiren çocukların maddi-manevi açıdan üretici olmasının sağlanması için meslek okullarının geliştirilmesi de hedeflenmiş ve üniversitelere verilen önemde belirtilerek bilim insanlarına ihtiyaç duydukları koşulların yaratılacağına değinilmiştir¹⁸⁴.

II. Büyük Kurultaydan sonra da CHF ilerleyen süreç içerisinde devrim hareketlerine devam etmiş ve ilk yapılan devrim 10 Nisan 1928 tarihli anayasa değişikliği olmuştur. Bu kapsamda; mevcut olan 1924 anayasasının, 2. Maddesinde yer alan ‘devletin dini İslam’dır, resmi dili Türkçedir; başkenti Ankara şehridir’ olan ifadeden devletin dini İslam’dır tanımlaması kaldırılmış, 26. Maddesinde yer alan mebusların yeminini belirleyen “... Cumhuriyet esaslarına sadakattan ayrılmayacağıma vallahi yemin ederim” ifadesinden vallahi sözcüğü kaldırılmış, “...Cumhuriyet esaslarına sadakattan ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm.” olarak değiştirilmiş ve 38. Maddede yer alan Cumhurbaşkanı’nın yemin şekli “...ayrılmayacağıma vallahi yemin ederim” ifadesinden de vallahi sözcüğü kaldırılarak

¹⁸² Gülcan, ‘Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)’, 122-123.

¹⁸³ Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim-6, Atatürk’ün CHP Program ve Tüzükleri*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 103-108.

¹⁸⁴ Perinçek, *Kemalist Devrim*, 105.

“...namusum üzerine söz veririm” olarak düzenlenip laik bir devletin oluşması hedeflenmiştir¹⁸⁵.

Süreç içerisinde Batılı çağdaş bir devlet yaratılmasında bir diğer önemli olay ise 1 Kasım 1928 tarihinde Arap alfabesinin kaldırılarak Batı ile uyumun bir diğer göstergesi olan Latin Harflerinin kabulü olmuş ve ardından 24 Kasım 1928 de Millet Mekteplerinin açılmasıyla yeni alfabenin halka öğretilmesi amaçlanmıştır¹⁸⁶. Nisan 1930’da ise kadınlara yerel seçimlerde oy kullanma hakkı verilmiştir¹⁸⁷.

Yine bu dönem aralığında karşımıza çıkan en önemli girişim ise daha bu yıllarda çağdaş ve modern ülkelerde var olan siyasi rejimin ülkemizde denenmesi olan ve batıyla yakınlaşma çabaları içerisinde ikinci demokrasi girişimi olarak adlandırılan Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıdır. Bu doğrultuda, Atatürk’ün “*hükümet, eleştirisiz olmaz, muhalif bir partinin oluşumunda yarar vardır.*”¹⁸⁸ söylemiyle de anlaşılacağı gibi demokrasiye geçme arzusunu içinde barındıran Atatürk’ün isteği ile Serbest Cumhuriyet Fırkası kurdurulmuştur. İçerisinde demokrasi ve çok partili yaşam isteğini barındıran Atatürk, aynı zamanda, Türkiye’nin Batı ile yakınlaşma çabalarının iç siyasete yansımaları, ülke içindeki muhalif kesimin ortaya çıkışı ve doğu illerinde bu yıllarda meydana gelen yoğun ayaklanmalar sebebiyle de farklı bir partinin oluşumunu desteklemiştir.

Dönem içerisinde düşünceleri ışığında harekete geçen Atatürk, kurulacak partinin başına Fethi Okyar’ın geçmesini isteyerek kendisiyle görüşmelere başlar. Görüşmeler sonucunda Fethi Okyar, Atatürk’e karşı çıkmanın realist olmadığını, vatana ihanet suçlamalarının yapılacağını ve İsmet Paşa’dan çekindiğini açıklar. İsmet Paşa ise muhalif partinin oluşumunu destekleyerek, yapılacak eleştirilerin hükümet açısından önemine değinerek, Fethi Okyar’ın yanında olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine düşünen Fethi Bey, Cumhurbaşkanı’nın tarafsız olması ve bizzat kuruluş için Cumhurbaşkanı’nın güvencesi olması koşuluyla parti liderliğini kabul edeceğini bildirmiştir¹⁸⁹. Atatürk’ün “*Laik cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nevi siyasi*

¹⁸⁵ “1924 Anayasası, 2-16-38. Maddeleri”, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi/>.

¹⁸⁶ Gülcan, ‘Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)’, 128.

¹⁸⁷ Mahmutoglu, *CHP’nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları*, Ek: İ, 120.

¹⁸⁸ Gülcan, ‘Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)’, 131.

¹⁸⁹ Gülcan, ‘Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)’, 133-137.

faaliyet cereyanlarının bir maniaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz efendim.”¹⁹⁰ şeklindeki ifadesiyle, laiklik esasına uyulduğu sürece bu faaliyetin engellenmeyeceğini bildirmiş ve 12 Ağustos 1930 tarihinde Fethi Bey’in Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurması ile parti, Türk siyasal hayatı içerisinde yerini almıştır¹⁹¹. Dolayısıyla, SCF, döneminin yönetimini eleştirecek fakat hükümete ve ilkelerine de sadık bir muhalefeti temsil edecekti. Bu kapsamda, SCF kısa süreli siyasi hayatı içerisinde CHF’ye karşı eleştirilerini devlet tekelleri, liberalizm, dış borçlar ve devletçilik politikaları üzerine yapmıştır. Yaklaşan seçim sürecinin ardından, SCF’nin de katıldığı ilk tek dereceli sistemin uygulandığı 1930 seçimleri, SCF için yenilgiyle sonuçlanmış ve 17 Kasım 1930’da Fethi Bey tarafından SCF feshedilmiştir¹⁹².

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması/kurdurulmasına yönelik siyasal hayatımız içerisinde çok fazla eleştiriyle karşılaşmış olsak da SCF denemesi başarıya ulaşmamış bir ‘Atatürk Devrimi’dir. Yapılan denemelerde devrim, demokrasi, laiklik, çağdaşlık karşıtlarının bu partilere yerleşmesi sebebiyle ve ülkenin siyasi konjonktürünün 7 yıllık bir süreç içerisinde buna hazır olmaması çok partili hayata erken bir zamanda geçişimizi başarısızlıkla sonuçlandırmıştır. Fakat, dönemin siyasi liderlerinden gerek Mustafa Kemal Atatürk gerekse İsmet İnönü, ülkede denge denetlemeye önem vermiş, çağdaş modern ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de modern, çağdaş çok partili siyasal sistemi desteklemiş ve bir muhalefet partisinin oluşumunu samimi bir şekilde istemişlerdir. Atatürk’ün;

*demokrasinin gerekliliğinden olan çok partili dönem Türkiye’imize de gelecektir. O zaman ben hayatta olmasam bile ruhum şad olacaktır. Ancak bunun için tek korkum cumhuriyeti yozlaştıracak ve onu anlamsızlaştıracak kişiler veya partilerin çıkmasıdır. Gerçi Batılı ülkelerde de demokrasinin yerleşmesi uzun yıllar almıştır. Fakat sürekli devinim halinde olan bu dünyada Türkiye’nin bu konuda kaybedecek vakti yoktur.*¹⁹³

Sözlerinden de demokrasinin gerekliliği olan çok partili hayata geçişi samimi bir şekilde desteklediğini görebilmekteyiz.

¹⁹⁰ Mahmutoglu, *CHP’nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları*, 123.

¹⁹¹ Gülcan, ‘Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)’, 133-137.

¹⁹² Gülcan, ‘Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)’, 159.

¹⁹³ Sabiha Gökçen, *Atatürk’le Bir Ömür*, (İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 1994), 182.

SCF deneyiminin ardından CHF'ye yönelik muhalif tutumların parti içi ve dışında cereyan etmesiyle, Mustafa Kemal ATATÜRK yurt içi gezilerine çıkmış ve şikayetleri uzman bir heyetle inceleyerek yeni dönem hazırlıklarına başlamıştır. Bu dönem içerisinde Atatürk Trabzon'da yaptığı konuşmada “...karşımızda birçok fırka varmış gibi, düşüncelerimizi halk kütlelerine yaymak ve köylere kadar götürmek mecburiyetindeyiz.”¹⁹⁴ ifadesiyle, devrimlerin bütün kitlelere ulaştırılması gerektiği düşüncesini beyan ederek, yeni bir dönemin başladığını gösteriyordu.

1931 seçimleriyle Mustafa Kemal Atatürk'ün yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesi ve İsmet İnönü tarafından hükümetin kurulmasının ardından, CHF'nin 3. Büyük Kongresi 10-18 Mayıs 1931 tarihinde açılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün açış konuşmasını yapmasından sonra *Umumi Riyaset Beyannamesini* (önceki dönem raporu) okuyan İsmet İnönü'nü toplumsal konulara değinilen kısmında “kadının içtimai hayatta layık olduğu haklı ve yüksek mevkii alması geçen devrede esaslı olarak yerleşmiştir.”¹⁹⁵ ifadeleriyle kadının toplumsal düzen içerisinde geldiği noktayı vurgulamıştır. Buna paralel olarak ise 13-14 Mayıs 1931 tarihinde kongrede kabul edilen programda; Birinci Kısım, Esaslar, Amme Hukuku başlığı altında “... Fırkamız kadınlarımızın, belediye intihabında olduğu gibi, mebus intihabında da siyasî haklarını kullanmaları için lâzım gelen müsait zemini hazırlamayı bir vazife addeder.”¹⁹⁶ ifadeleriyle de kadınlara çağdaşlaşma, modernleşme ve demokrasideki ilerleme kararlılığının bir göstergesi olarak siyasi haklarının tanınması yönünde söz verilmiştir.

Ayrıca ‘devletçiliğin’ de açıkça ifade edildiği bu kongre de oluşturulan programın, ‘Fırkanın Ana Vasıfları’ başlığının bulunduğu ikinci kısmında; fırkanın “Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçı”¹⁹⁷ olduğu belirtilerek, ilkeler tanımlanmış ve CHP'nin günümüze kadar gelen altı oku da bu programla resmileştirilmiştir. Bunun yanı sıra programın; dahili, adli, harici siyasetin yer aldığı yedinci kısmında; başlıca prensibin “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”¹⁹⁸ ilkesi olduğunun altı çizilmiştir. Tüm bunların dışında bu kongreyi 2. Büyük kongreden ayıran özellik, CHF

¹⁹⁴ Ayın Tarihi Mecmuası, C.23-24 Ekim-Aralık 1930, S.79-81, s.6829

¹⁹⁵ Açık Erişim TBMM, CHF 3.Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931), 8, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/819>

¹⁹⁶ Açık Erişim TBMM, CHF Nizamnamesi ve Programı (1931), (Ankara: TBMM Matbaası, 1931), 30, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/655>

¹⁹⁷ ‘CHF Nizamnamesi ve Programı (1931)’, 30-31.

¹⁹⁸ ‘CHF Nizamnamesi ve Programı (1931), 8.

teşkilatının tepeden inmece bir siyasi oluşum olarak görünmeyerek, alttan gelecek öneri ve karar ile yukarıdan gelecek direktifin daha soft olması gerektiği üzerine uzlaşarak, halk dileklerinin toplanması kararını almasıdır¹⁹⁹. Kongrede göze çarpan bir diğer yenilik ise; tüzükten ayrı olarak bir parti programının da oluşturulması ile batı ülkelerindeki siyasi yapıların çalışmalarına benzer bir çalışmayı ortaya koymasındır²⁰⁰.

1935 yılına gelindiğinde, kongrede alınan kadınlara siyasi hakların tanınmasına yönelik kararın icraata geçtiğinin göstergesi olarak, Türk kadınına genel seçimlerde oy kullanma hakkının verilmesiyle 1935 seçimleri gerçekleşerekmiş ve sonucunda seçilen 399 milletvekili 5. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisini oluştururken, yapılan cumhurbaşkanlığı seçimiyle de Atatürk 4. kez cumhurbaşkanı seçildi²⁰¹. Seçimlerin ardından 9-16 Mayıs 1935 tarihlerinde gerçekleşen ve Atatürk'ün katıldığı son kurultay olan 4. Büyük Kurultayda ise görüşmeler genel olarak, 'devletçilik' ve 'liberalizm karşıtlığı' fikirlerinin savunusuyla devam etmiş ve kurultayda 'devletçilik' ilkesine vurgular yapılmıştır²⁰². Ayrıca, bu kurultayda 'fırka' yerini 'parti' sözcüğüne bırakmış ve 'büyük kongre' de artık 'büyük kurultay' olarak anılmaya başlamıştır²⁰³. Kurultayda kabul edilen programda 1931 parti programından farklı olarak; 'Ana Hatlar', 'Giriş' bölümünde partinin amaç edindiği bütün esasları '*Kamalizm (Kemalizm) Prensipleri*' olarak tanımlanmış ve programın Birinci Kısımında, '*Devletin Esas Kuramı*' vurgusuyla; "*Türkiye, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci bir cumhuriyettir.*"²⁰⁴ olarak tanımlanarak; geçmiş kurultayda partinin ana vasıfları olarak yer alan bu ilkeler artık devletin de temeli olarak kabul edilmiştir. Literatüre parti-devlet bütünleşmesi olarak giren bu dönemde gerek parti tüzüğünde gerekse kurultayda devletçiliğe yönelik oluşturulan bu temellerle ilerleyen süreç içerisinde, parti-devlet bütünleşmesine yönelik çalışmalar yapılmış ve bu doğrultuda 18 Haziran 1936 tarihinde parti-devlet örgütlenmesi birleştirilerek, İsmet Paşa tarafından, İç İşleri Bakanının Parti Genel

¹⁹⁹ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde*, 91.

²⁰⁰ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde*, 91-93.

²⁰¹ Gülcan, 'Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)', 185-187.

²⁰² CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası 1935, (Ankara: Ulus Basımevi, 1935), 46, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/852>

²⁰³ CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası 1935', 1-15.

²⁰⁴ CHP Programı, (Ankara: Ulus Basımevi, Mayıs 1935), 1-4, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/549/197000602.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Sekreteri, il başkanlarının da valiler olarak açıklandığı genelge yayımlanmıştır²⁰⁵. Bütünleşmenin bir diğer aşaması ise 13 Şubat 1937 tarihinde CHP kuruluş ilkelerinin anayasa metni haline gelerek; Anayasanın 2. Maddesinin “*Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve devrimcidir.*”²⁰⁶ olarak değiştirilmesidir. Tüm bu sürecin içerisinde bulunan ve başlamasında önemli rol oynayan İsmet İnönü, 25 Ekim 1937’de başbakanlıktan ayrılmış ve Celal Bayar, Mustafa Kemal Atatürk tarafından başbakan olarak atanmıştır²⁰⁷. 1938 yılına gelindiğinde ise Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Halk Fırkasının kurucu lideri, hayata gözlerini yummuştur.

3. Mustafa Kemal Atatürk’ün Çağdaşlaşma Doğrultusunda Avrupa’ya Yönelik Fikirleri

Atatürk’ün temel hedefi olan ve dünya medeniyetlerine girişte ilk adım olarak nitelendirdiği çağdaşlaşma, ancak uygarlaşmakla olanaklıydı ve bu amacından kasıt ise rasyonel düşünce yöntemi ve dünya görüşüydü²⁰⁸. Dünya tarihi içinde hiçbir dogmatik düşüncenin hayatta kalamadığını ifade eden Atatürk, bu yüzden Türk ulusunun yaşadığı çağın uygarlık düzeyinin gereklerini yapmak zorunda olduğunu ifade etmiş, devrimcilik ilkesinin benimsenmesiyle Türk ulusunun uygar dünyadan geri kalmayacağını altını çizmiştir²⁰⁹. Hayata geçirdiği Modern Türkiye Cumhuriyeti ile de günümüze kadar gelen çağdaş bir ulusun ve uygar bir devletin yaratıcısı olmuştur.

Atatürk; medenileşmenin, ‘çağdaşlaşmakla’ yani Batı’ya eş konumda olabilmekle mümkün olacağını ortaya koyduğu 1923 yılında verdiği bir demeçte; “*Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çalışmamız Türkiye’de çağdaş, dolayısıyla Batı’lı bir hükümet meydana getirmektir. Medeniyeti arzulayıp Batı’ya yönelmemiş millet hangisidir? Bu istikamette yürümek azminde olan kişi ayağında zincir varsa; zincirleri kırar ve yürür.*”²¹⁰ diyerek en büyük ülküsünün; çağdaş ve yaşam kalitesi yüksek bir ulus olduğunu göstermiştir. Atatürk, yine aynı demeçte “*Osmanlı*

²⁰⁵ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde*, 114.

²⁰⁶ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 12. Baskı, 2004), 324.

²⁰⁷ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, Editör Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4 - Çağdaş Türkiye 1908- 1980*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992, s. 105.

²⁰⁸ Kemal Arı, *Atatürk ve Aydınlanma*, (Ankara: Sentez Yayınları, 2017), 233.

²⁰⁹ Arı, *Atatürk ve Aydınlanma*, 253.

²¹⁰ Arı, *Atatürk ve Aydınlanma*, 225

İmparatorluğu'nun sukutu...kendisini Avrupa milletlerine bağlayan rabitaları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz...Türklerin asırlardan beri takip ettiği hareket, devamlı bu istikameti muhafaza etti. Biz daima şarktan garba yürüdük...vücutlarımız şarkta ise fikirlerimiz garbe doğru müteveccih kalmıştır.”²¹¹ diyerek daima fikren batı standartlarında olunacağını, yönün Batı- Avrupa olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir. Bu söylemini ise 5 Kasım 1925 tarihinde hukuk değişikliğinin temelini laiklik ilkesi olacağını belirterek; Türkiye Cumhuriyetinde eski yaşam ilkelerinin yerine yeni yaşam ilkeleri, eski hukuk yerine yeni hukuk düzeninin getirileceği yönündeki kararlılığını ifade ederek;

Tamamen yeni kanunlar getirerek eski hukuk esaslarının temelinden yıkmak teşebbüsündeyiz.’ derken, bunun yanı sıra; ‘biz artık batılıyız, eski dünyaya hakim eski medeniyetimizle sadece övünerek değil, bütün zincirleri kırarak son asır medeniyetinin gittiği yollardan yürüyerek bu seviyenin de üstüne çıkmaya çalışacağız... hurafeleri atacağız.”²¹²

Diyerek de desteklemiştir. Tüm bu düşünceleri ışığında da genç Türkiye Cumhuriyeti’nde Avrupa kanunlarını, insan haklarını, eğitim sistemini ve bilimini hayata geçirmiştir. Tunaya’ya göre de Atatürk’ün düşünce yapısının temelini ‘medeni, çağdaş ve batılı bir toplum yaratmak’, ‘çağdaş bir yönetim anlayışı’ ve ‘uygarlıkla uyumlu medeni haklar’ oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Atatürk liderliğinde gerçekleşen Türk Devrimini farklı kılan nokta savaşçılık ve maceraperestlikten ziyade, ileri uygarlık düzeyi olan Batı (Avrupa) uygarlığının düzeyine ulaşmayı arzulayan insani ve medeni idealleri içerisinde barındırmasıdır²¹³. Aybars’a göre ise Türk Devrimini farklı kılan bir diğer şey; bir yandan batılı emperyalist devletlere karşı verilen bir mücadele içinde gerçekleşirken, aynı zamanda, Batının; siyasi, ekonomik, hukuki ve sosyal modellerini de örnek alarak yaşama geçirmesiydi²¹⁴.

Atatürk aynı dönem içerisinde farklı görüşlerce ortaya atılan ‘Batı taklitçiliği’ söylentilerine ise “*Biz Batı uygarlığını taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi, bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya uygarlık seviyesi*

²¹¹ Poyraz, “Avrupa Birliği’nin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye”, 72.

²¹² Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında*, 110-111.

²¹³ Arı, *Atatürk ve Aydınlanma*, 109.

²¹⁴ Ergün Aybars, *Ulusal, Laik, Sosyal Hukuk Devleti, Atatürkçülük ve Modernleşme*, (İzmir: Zeus Kitabevi, 2008), 56-57.

*içinde benimsiyoruz.”*²¹⁵ diyerek, yaptıkları reformların Batı taklitçiliği olmadığını net bir ifade ile ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Atatürk’ün 11 Şubat 1924 tarihinde Vakit Gazetesi’ne yaptığı konuşmada da, *“Türkler uygar ulusların dostudur. Uluslar çeşitlidir ve uygarlık tektir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilerleyebilmesi için bu biricik uygarlığa katılması şarttır.”*²¹⁶ ifadeleriyle, söylenmek istenenin toplumun ekonomi, kültür ve politika gibi daha birçok alanda en gelişmiş demokratik düzeylere erişmesi olarak anlaşıldığı aşikârdır. Dolayısıyla, Atatürk; Batıyı, Avrupa’yı taklit etmemiş tam tersine Türk ulusunun içinde bulunduğu zor durumdan onu kurtarıp, Avrupa uygarlığının bir parçası yaparak hak ettiği değere erişirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, *“uygarlık yolundaki başarı yenileşmeye bağlıdır. Sosyal, siyasi, ekonomik ve bilim alanındaki başarı da gelişme ve ilerleme yoluna bağlıdır. ...köhne zihniyetlerle, maziye düşkünlükle mevcudiyetin korunması mümkün değildir.”*²¹⁷ sözleriyle de uygarlık seviyesinin benimsenmesi gerektiğine, aksi halde var olunamayacağını ortaya koymuş ve dünyanın en ileri uygarlığı olan Avrupa uygarlığının benimsenmesini ulusun çıkarları açısından gerekli görerek modern Türkiye Cumhuriyeti’ni Batılı, Avrupalı değerler üzerine inşa etmiştir. Bugün, bu düşünceler ışığında Atatürkçü Düşünce Sistemi veya Kemalizm olarak adlandırdığımız, zeminini Atatürk’ün görüşlerinin oluşturduğu öğretinin temel amacı da Türk milletini çağdaş düzeylere ulaştırabilmektir. Bu kapsamda çağdaş uygarlıkla söylenmek istenen toplumun en gelişmiş demokratik düzeylere erişmesi ve bu gayede bilimsel ve hümanist temellere dayanan bir ‘çağdaşlaşma’, ‘batılılaşma’ öğretisidir²¹⁸.

Tüm bu düşünceler ışığında Atatürk, dönem içerisinde de Avrupa’ya ciddi temaslarda bulunmuş ve Avrupadaki bütünleşme hareketleri konusunda Türkiye’nin de böyle bir iş birliğinde yerinin olması gerektiğini belirterek, Batı’nın ilerlemesi karşısında ezilmeye mahkum olunmamalı fikrini savunarak uygarlığa ve çağdaşlaşmaya verdiği önemi ortaya koymuştur²¹⁹. Avrupa’nın bütünleşmesi gerektiğine inanan Atatürk, *“en esaslı prensibimiz yurttaki sulh cihanda sulh amacı medeniyetin refah ve ilerlemesinde en esaslı etken olsa gerek. ... Bizim kanaatimizce uluslararası siyasi*

²¹⁵ Poyraz, “Avrupa Birliği’nin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye”, 76.

²¹⁶ Berna Türkdoğan, “Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri –Atatürkçü Düşünce Işığında”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 14/41 (1998):418. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1666455>

²¹⁷ Türkdoğan, ‘Avrupa’, 440.

²¹⁸ Arı, *Atatürk ve Aydınlanma*, 211-216.

²¹⁹ Türkdoğan, ‘Avrupa’, 438.

güvenliğin gelişmesi için ilk ve en mühim şart milletlerin hiç olmazsa barışı koruma fikrinde samimi olarak birleşmesidir."²²⁰ ifadesiyle, günümüz Avrupa bütünleşmesine ışık tutmuş ve bunun gerekliliğini çok öncelerde dile getirmiştir. Bu kapsamda, 1960'lı yıllarda Türkiye'de görev yapan Belçikalı Diplomat Robert Vandemeulebroucke ise modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve ülkenin yüzünü Batı'ya çeviren Atatürk'ün tüm hayatı boyunca ülkesinin çağdaş, modern ve Avrupalı bir devlet olması için uğraştığını, laik bir düzen kurmasıyla da Türkiye'nin saygı duyulan büyük bir devlet durumuna geldiğinin altını çizmektedir. Türkiye'nin çevresindeki devletlerde din ve devlet işlerinin birbirine karıştırıldığı dolayısıyla bu ülkelerde hiçbir ilerleme sağlanamadığını belirten Robert Vandemeulebroucke, Türkiye'nin Atatürk sayesinde bunu başardığına vurgu yapmıştır²²¹. Bunun yanı sıra, Robert Vandemeulebroucke, Avrupa Birliği'nin (Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun) kurulmasında önemli roller oynayan Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman ve Federal Almanya Başbakanı Conrad Adenauer gibi devlet adamlarına da Atatürk'ün yol gösterdiğinin ve ilham verdiğinin altını çizmektedir²²².

Bu kapsamda, bir bütünleşme fikriyatı olarak Balkan Paktına önem vermiş ve Atatürk'ün Balkan Paktına verdiği önem hükümet programlarına da yansiyarak, 1 Mart 1935 tarihinde kurulan VII. İnönü Hükümeti'nin 7 Mart 1935 tarihli hükümet programında Balkan Paktı'nın uluslararası barış ve güvenlik açısından çok önemli olduğunun altı çizilmiştir²²³.

Pan Avrupa Hareketi lideri Kalergi, 1923 yılında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetini birliğe dahil etme konusunda kararsızken, 1930'ların başında Türkiye'yi politik ve kültürel olarak Avrupa'ya dahil etmiştir. Kalergi'nin düşüncelerinden ilham alan eski Fransa Dışişleri Bakanı Briand da 1929 senesinde Milletler Cemiyetinde (MC) yaptığı bir konuşmada, Avrupa ülkeleri arasından federal bir birlikten bahsederek, Türkiye'yi dışarıda bıraktığı, 27 devletten oluşan 'Avrupa Birliği' önerisini sundu. Ardından, 1930 yılında Avrupa ülkeleri arasında iş birliği hakkında bir memorandum

²²⁰ Türkdoğan, 'Avrupa', 439.

²²¹ 'Atatürk AB Kurucularına İlham Verdi, Yollarını Açtı', 10.11.2018, (Erişim Tarihi 23.05.2022), <https://tr.euronews.com/2018/11/10/ataturk-ab-kurucularina-ilham-verdi-yollarini-acti>

²²² 'Atatürk AB Kurucularına İlham Verdi, Yollarını Açtı'.

²²³ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1, (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)*, (Ankara: TBMM Basımevi, Ekim 2013), 236.

yayınlayan Briand, ekonomi ve güvenlik yoluyla bu iş birliğine ulaşılabilirliğini savunuyordu²²⁴. Briand'ın Türkiye'yi davet konusundaki tereddütleri üzerine, Türk basınında Türkiye'nin politik, tarihi ve coğrafik olarak Avrupalı olduğu üzerinde durulmaktaydı. Avrupa'da gerçekleşmesi muhtemel görülen bu birlikteliğe önem veren Atatürk liderliğindeki Türkiye hükümeti ise Avrupa Birliği projesinde yer alabilmek için Avrupa devletlerinde lobi faaliyetlerinde bulunarak, Almanya, İtalya, Yunanistan ve Bulgaristan'ın desteğini sağlamıştır²²⁵.

23 Ocak 1931 tarihinde Avrupa Birliği Tetkik Komisyonu, Türkiye'yi toplantıya çağırarak ve Türkiye'nin hem Avrupa'nın hem de Avrupa uygarlığının bir parçası olduğuna inanan CHP yönetimi, Avrupa'da bir 'Avrupa Birliği' yaratmayı amaç edinen söz konusu projeye aktif olarak katılmıştır. Avrupa'da barış havasının oluşturulmasına ve bir birlikteliğin sağlanmasına istekli olan CHP yönetimi, Avrupa'da gerçekleştirilmesi muhtemel bir Avrupa Birliği'ne girme konusunda oldukça istekliydi çünkü, Kâğıt'ın ve sonrasında Briand'ın Avrupa bütünleşmesi konusundaki önerilerinde Türkiye'ye yer vermeleri Türkiye'nin Batıya yönelimiyle ve bu doğrultuda yaptığı devrimlerle ilgilidir²²⁶. Dolayısıyla, Türkiye, yeni kurulu Batılı ve çağdaş cumhuriyet modern bir ülke yaratma hedefini benimsediği için 1920'lerin ve 1930'ların Avrupa bütünleşme çabaları içinde kendine yer bulmuş ve yeri giderek büyümüştür²²⁷.

4. İsmet İnönü Genel Başkanlığında Tek Parti Döneminde CHP'nin Avrupa ve Avrupalılaşmaya Yönelik Çabaları

4.1. İsmet İnönü'nün Parti Genel Başkanlığına Seçimi ve İnönü Dönemi CHP

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanının seçilmesi için 11 Kasım 1938 tarihinde meclis toplantıya davet edilmiş ve parti grubu toplandığında yeni cumhurbaşkanı için bir isim önerileceği sanılırken; Celal Bayar'ın "*Oylarınızı serbestçe vereceksiniz, herkes istediği adayı yazsın, en çok oy alan umumi heyette aday*

²²⁴ Dilek Barlas, "20. Yüzyılın İlk Avrupa Birliği Fikri ve Türk Basını", içinde *Türk Tarih Kurumu Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildirileri*, editör Mehmet Öz, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 698.

²²⁵ Barlas, "20. Yüzyılın İlk Avrupa Birliği Fikri ve Türk Basını", 699-701.

²²⁶ Yıldırım, "1948-1960 Döneminde Türkiye'de Avrupalılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme", 111.

²²⁷ Zeynep Gülşah Çapan, Özge Onursal, "Situating Turkey within the European Union", *Perspectives on European Politics and Society*, 8/1, (Nisan 2007):104.

gösterilecektir.”²²⁸ açıklamasıyla, gizli oylar yazılarak 322 oy ile İsmet İnönü, 1 oy ile Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı için aday oldu. Yapılan oylama sonucunda ise oybirliği ile İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş²²⁹, Celal Bayar’da İsmet İnönü tarafından tekrar başbakan olarak atanmıştır²³⁰. Sonrasında, 26 Aralık 1938’de gerçekleşen CHP 1. Olağanüstü Kurultayında, tüzükte çeşitli değişiklikler yapılmış ve kabul edilen tüzüğün 2. Maddesiyle; Cumhuriyet Halk Partisi’nin kurucusu ve ebedi başkanının Mustafa Kemal Atatürk olduğu belirtilirken, 3.Maddesiyle ise partinin değişmez genel başkanının İsmet İnönü olduğu ifade edilmiştir²³¹. 1. Olağanüstü Kurultayın yapılmasının ardından gerçekleşen sürpriz gelişme ise 25 Ocak 1939’da Celal Bayar’ın başbakanlık ve parti genel başkan yardımcılığından istifası üzerine Refik Saydam hükümetinin kurulmasıdır²³².

Batı ile ilişkilerin etkilerini de önemli derecede yansıtan, CHP 5. Büyük Kurultayı ise 29 Mayıs 1939 tarihinde, İnönü’nün;

*Türk milletinin cumhuriyet rejiminde en iyi tescinüdü bulmuş olduğuna en şüpheli nazarlar kani olmaktan başka bulamamışlardır...memleketimizin ihtiyacına ve bünyesine en uygun olan halk idaresi usulünü kemale getirmek idealindeyiz... bizden sonra gelecek vatandaşlara milletimizin siyasi hayatında ilerlemiş bir seviye terketmek başlıca amacımızdır.*²³³

Sözleriyle açılmış ve devamında ‘halk idaresi, milli denetim, halkın seçimlere katılması’ gibi kavramlara da yer vererek çeşitli reformlar gerçekleştirileceğinin bir işareti olarak, İnönü bu kurultayda ülkenin daha yüksek bir demokrasi standardına çıkmasını hedeflediğini gözler önüne sermiştir. Ayrıca, halkın seçimlere katılımının yanı sıra iyi bir siyasi idarenin de oluşması için Türkiye Büyük Millet Meclisinde

²²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, II. Adam, Cilt II, S.23

²²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:5, İçtima:4, Cilt:27, 11 Kasım 1938, s.17, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c027/tbmm05027003.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.01.2022)

²³⁰ Açık Erişim TBMM, TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Kasım 1938, Devre: 5, İçtima: 4, Cilt: 27, s. 20-21.

²³¹ Cumhuriyet, “CHP Fevkalade Kurultayı Dün Toplandı”, 27 Aralık 1938, (9, Erişim Tarihi 01.01.2022) <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1938-12-27/9>

²³² Ulus, “Kabineyi Dr. Refik Saydam Kurdu”, 26 Ocak 1939, (1, Erişim Tarihi 01.01.2022) <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1939-01-26/1>

²³³ ‘CHP 5. Büyük Kurultay Zabıtları’, (Ankara: Ulus Basımevi,1939), 19, (Erişim Tarihi 01.01.2022) https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/829/197603320_1939.pdf?sequence=1&isAllowed=y

denetiminde olması gerektiğini düşünen İnönü; ‘Müstakil Grup’²³⁴, adı altında ‘bir nevi meclis içi muhalefeti’ simgeleyen 21 kişilik bir grubun oluşmasından bahsetmiş ve parti içerisinde bir denetleme mekanizması oluşturulması hususunda da denetimi sağlamak için ‘Parti Müfettişliği Kurumu’ oluşturulmuştur²³⁵. Tüm bunlar ışığında, bu kurultayda ‘parti içinde muhalefete ve demokratikleşmeye’ sıcak bakıldığını söylemek mümkünken aynı zamanda alınan kararlarla parti-devlet bütünleşmesinin de artık çözülmeye başladığını söylemek mümkündür. Basında da ses getiren bu kurultayı, Tan Gazetesi yazarı Zekeriya Sertel ise “... İnönü nutkuyla demokraside gelişim ve denetime doğru adımlar atılacak... müstakil grup siyasi hayatımızda yeni bir gelişimin başlangıcıdır.”²³⁶ ifadeleriyle değerlendirmiştir.

Dönem içerisinde, uluslararası arenada hala devam eden II. Dünya Savaşı’nın ülkemize olan etkilerinin arttığı, ülkemiz içerisinde de yeni hükümetin ve meclisin olduğu süreçte, tek partili dönemde yapılan son kurultay olarak da bilinen, İsmet İnönü’nün yeniden genel başkanlığa seçildiği, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 6. Büyük Kurultayı 8 Haziran 1943 tarihinde bir haftalık süreyle toplanmıştır²³⁷. Kurultay kapsamında görüşülen programın ‘Cihan Harbi İçinde’ ve ‘Cihan Harbinden Sonraki İhtimaller’ başlıklı 5 ve 6. Bölümlerinde, dış politika üzerinde ‘yurtta sulh cihanda sulh’ ilkesine olan bağlılığa, daha çok çalışmanın gerekliliğine ve ‘tarafsızlık politikasına’ vurgu yapılmıştır²³⁸. Ayrıca parti programının iktisadi kararlarında ise dikkat çeken ‘özel teşebbüse’ ayrıcalıklar tanınması ve liberal ekonomiye yaklaşma çabasıdır²³⁹.

4.2. İkinci Dünya Savaşı ve Çok Partili Hayata Geçişte Türkiye Demokrasisine Yansıması

1 Eylül 1939’da Almanya’nın Polonya’ya saldırmasının ardından 3 Eylül 1939’da İngiltere ve Fransa’nın Almanya’ya karşı savaş ilan etmesiyle başladığı kabul

²³⁴ ‘CHP 5. Büyük Kurultay Zabıtları’, 63-78.

²³⁵ ‘CHP 5. Büyük Kurultay Zabıtları’, 53.

²³⁶ Tan, “İç ve Dış Siyasetimizin Ana Prensipleri”, 30 Mayıs 1939, (1-6-7, Erişim Tarihi 01.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/tan/1939-05-30/1>

²³⁷ Ulus, “Milli Şefimiz İsmet İnönü Tarafından VI. Büyük Kurultayı Bugün Açılıyor”, 8 Haziran 1943, (Erişim Tarihi 01.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1943-06-08/1>

²³⁸ Ulus, “Milli Şefimiz”

²³⁹ Ulus, ‘Milli Şefimiz’

edilen II. Dünya Savaşı 1939-1945 arasında küresel bir savaş olarak tarihe geçmiş ve geniş coğrafyalara yayılarak tüm dünyayı etkilemiştir²⁴⁰.

Savaşın başından sonuna kadar müttefik ve mihver devletler tarafından savaşa girme baskısı altında olan Türkiye, süreç boyunca İnönü'nün dönem içerisinde mimarlığını üstlendiği hem denge politikası hem de tarafsızlık stratejisiyle savaş dışı kalmayı başarabilmiştir²⁴¹. I. Dünya Savaşının olumsuz etkilerinden arınamamış bir Türkiye için, toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak için denge ve tarafsızlık önemliydi. Bu doğrultuda Türkiye savaş süreci boyunca konjunktürel değişikliklere paralel olarak izlediği denge ve tarafsızlık politikalarıyla bir yandan Fransa ve İngiltere ile antlaşmalar yaparken diğer yandan Sovyetler Birliği ve Almanya ilişkilerinde dengeyi çabalamıştır²⁴². Diplomasi tarihinin büyük başarısı olarak değerlendirilen bu politika hem oluşabilecek bir baskı durumunda diğer tarafa geçebilecek esnek bir tutumu hem de bağımsız bir siyasi duruş karşısında gelebilecek herhangi bir saldırı halinde savaşa gireceğini de gösteren kararlı bir tutumu içerisinde barındırmaktadır²⁴³. Aynı zamanda komşu ülkelerle kurulan iyi ilişkiler, toprak bütünlüğünün bozulmamasının amaç edinmesi, bağımsızlığın korunması da '*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*' ilkesinin geçerliliğini ve önemini göstermektedir.

Süreç içerisinde Türkiye savaşın ilk yıllarında izlediği politika gereği 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız İttifakıyla Üç Taraflı Karşılıklı Yardım Anlaşması, 30 Mart 1940'da Fransa-Türkiye Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması, 17 Şubat 1941'de Bulgaristan-Türkiye Saldırmazlık Paktı, 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı, 9 Ekim 1941'de Türk Alman Ekonomik Anlaşmasını imzalayarak hem Almanya ile ilişkilerini sıcak tutmuş hem de diğer ülkelere karşı iyi ilişkiler içerisinde olmuştur²⁴⁴.

²⁴⁰ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, 1920-1945, I. Cilt*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983), 668.

²⁴¹ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, 1938-1945*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 269.

²⁴² Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, (İstanbul: Der Yayınları, I. Basım, 2011), 407.

²⁴³ Sönmezoğlu, *İki Savaş Arası*, 407.

²⁴⁴ "Türkiye'nin Anlaşmaları Listesi", (Erişim Tarihi 14.01.2022), https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27nin_antla%C5%9Fmalar%C4%B1_listesi

1943-1945 yılları arasında yapılan konferanslarda ise genel olarak Türkiye savaşa dahil edilmeye çalışılmış ve yapılan konferanslar arasında Türkiye'nin savaşa dahil olması konusundaki en net görüşmeler Moskova Konferansında gerçekleşmiştir. Konferansta İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD'nin Türkiye'den ortak isteklerde bulunacağına yönelik karar alması Türkiye'nin izlediği savaş dışı olma tutumunu güçleştirmiştir. İkinci Kahire Konferansı ile de İnönü prensip olarak savaşa girmeyi kabul etmiş ve savaş boyunca askeri tehlikelerden korunmayı hedef aldığı stratejisinden vazgeçerek, savaş sonrası oluşabilecek siyasal çatışmalara karşı politikalara yönelmiştir²⁴⁵.

4-11 Şubat 1945 tarihlerinde, küreselleşen dünya düzeninin temel kurallarını belirlemek amacıyla Yalta Konferansı düzenlenmiş ve 8 Şubat 1945 günü Almanya'ya savaş açan devletlerin San Francisco Konferansına katılacakları duyurulurken Türkiye'nin 1 Mart 1945'e kadar Almanya'ya savaş ilan etmesi halinde konferansa katılım sağlayabileceği kararlaştırılmıştır. Türkiye II. Dünya Savaşı'nda 23 Şubat tarihinde mihver devletlere karşı kâğıt üzerinde bir savaş ilan ederek tarafını belirterek San Francisco Konferansına katılmayı sağlarken Birleşmiş Milletlere üyelik sürecinin de ilk adımını atmıştır²⁴⁶.

Baskıcı faşist rejimlerin yıkılması ve demokratik rejimlerin saygınlığının arttığı bu dönemde, II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın nasıl olacağına dair konuların konuşulduğu, mihver devletlere savaş açan ülkelerin katıldığı, 2 ay sürecek olan San Francisco Konferansı 26 Nisan 1945'te başlamış ve Türkiye, Hasan Saka başkanlığındaki bir heyetle katılım sağlamıştır²⁴⁷. Dönemin Dış İşleri Bakanı Hasan Saka Türk Tezi'ni heyete sunarak büyük ilgi görmüş ve bunun yanı sıra Türk temsilcilerinin konuşmalarında 'milletler arası barışçılık vurgusuyla, 'sulhperver politikaya' kurulduğu günden beri bağlı olmamızın altını çizmeleri ise konferansta

²⁴⁵ Ayzin Ergüç, "1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış Politikası Ekseninde Türk Yunan İlişkileri", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 26-37.

²⁴⁶ Abdulvahap Akıncı-Sefa Usta, 'Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi', *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21/1 (2016):280. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195296>

²⁴⁷ Ulus, 'Sun Francisco'ya Gidecek Heyet', 25 Mart 1945, (2, Erişim Tarihi 07.01.2022) https://www.gastearsivi.com/gazete/tanin_yeni/1945-03-25/2

olumlu etkiler yaratmıştır²⁴⁸. Hasan Saka 16 Mayıs tarihinde Reuter Ajansına verdiği bir demecinde “..*cumhuriyet rejimi modern demokrasinin yolu üzerinde gelişmektedir. ...her demokrat tezahür harptan sonra Türkiye’de de var olacaktır.*”²⁴⁹ ifadeleriyle de demokratik hayata geçileceğinin ışığını yakarak modern, çağdaş siyasal sistemin ülkemizde de uygulanacağını altını çizmiştir.

26 Haziran 1945’te konferansta karara bağlanan Birleşmiş Milletler Anayasasının kabulüyle ise Türkiye Birleşmiş Milletlerin resmi olarak üyesi olmuş ve barışçıl politikasındaki samimiyetini, uluslararası barışın sağlanmasına verdiği önemi gözler önüne sermiştir²⁵⁰. İnsan haklarının önemini üzerinde duran Birleşmiş Milletler Anlaşmasıyla, tek partili sistemle Batı Bloğu içerisinde var olamayacağını bilincinde olan Türkiye, ‘hür ve demokratik’ bir siyasal sistemin uygulanacağını da taahhüdünü vermişti²⁵¹. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa bütünleşmesi çabalarına da aktif olarak katılmıştır. Bu kapsamda, 1945 yılında toplanan Avrupa Parlamentolar Birliği Konseyi’nin Cenevre’deki toplantısına Türkiye’den de katılım sağlanmıştır²⁵².

Türkiye’nin II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloku’nu tercih etmesinin en önemli sebebi İsmet İnönü’nün Batı tipi bir parlamenter demokrasiyi ülkede uygulama konusundaki kararlılığı olmakla birlikte, bu tercihin bir diğer sebebi de 1925 yılında iki ülke arasında imzalanan yirmi yıl süreli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nın süresinin bitmesi üzerine 1945 Mart ayında Sovyetler’in anlaşmanın yenilenmeyeceğini, temelden düzeltilmesi gerektiğini bildirmesi olmuştur²⁵³. Türkiye’nin çok önem verdiği Sovyet dostluğunun da göstergesi olan bu anlaşmanın yenilenmemesi Türkiye’de tedirginliğe yol açmış ve sonrasında Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı Molotov Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yeni bir paktın imzalanabilmesi için iki ülke arasındaki sorunların çözülmesi gerektiğini ifade ederek

²⁴⁸ Vakıf, ‘Konferansta Türk Tezi’, 5 Mayıs 1945, (1-4, Erişim Tarihi: 07.01.2022) <https://www.gastearsivi.com/gazete/vakit/1945-05-05/4>.

²⁴⁹ Ulus, “San Francisco Konferansında Türkiye”, 16 Mayıs 1945, (1-3, Erişim Tarihi 07.01.2022) <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1945-05-16/3>

²⁵⁰ Resmi Gazete, ‘Birleşmiş Milletler Antlaşması’, 20 Ağustos 1945, (Erişim Tarihi: 07.01.2022), https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc027/kanunbmmc027/kanunbmmc02704801.pdf

²⁵¹ Oğuz Ünal, *Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994),123.

²⁵² Yıldırım, “1948-1960 Döneminde Türkiye’de Avrupacılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme”, 112.

²⁵³ İsmet İnönü, “İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’nin Tarafsızlığı”, (Erişim Tarihi:08.01.2022), <https://www.ismetinonu.org.tr/ikinci-dunya-savasi-surecinde-turkiyenin-tarafsizligi-ismet-inonu-1948/>

bazı taleplerde bulunmuştur. Bu talepler Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan doğu sınırlarında değişiklik yapılması, boğazlarda Sovyetler Birliğine üst verilmesi ve Montrö Boğazlar Sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesi şeklindeydi²⁵⁴. Bu doğrultuda Sovyetler Birliği'nin başında bulunan Stalin'in Türkiye'ye karşı sert tutumu İnönü'yü endişeye sevk etmiş ve Türkiye'nin hızla Avrupalı devletlere ve ABD'ye yaklaşmasına da neden olmuştur. Zürcher'e göre de Sovyet tehdidine karşı duyulan endişe demokratikleşme hususunda daha belirleyici bir etken olmuştur²⁵⁵.

4.3. Çok Partili Hayata Geçişte İç Siyaset Uygulamalarının Etkileri

İkinci Dünya Savaşı yıllarında her ne kadar Türkiye fiilen savaşa girmemiş olsa da savaşın etkileri ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda Türkiye'yi de etkilemiştir. İç politika da dönem içerisinde belki de ülkenin kaderine yön veren 'Çiftçiye Topraklandırma Kanunu' ile çıkarılan 25 Ocak 1945 günü mecliste açıklanan, 14 Mayıs 1945'te TBMM'de görüşülmeye başlanmasıyla tartışmalara neden olan ve muhalefetine açıkça ortaya çıkmasını sağlayan 'Toprak Reformu' tasarısı olmuştur²⁵⁶. Bu tasarı toprak ağalarının hoşuna gitmemişti, ki bu görüşmelerdeki yıldızı parlayan muhalif grup ise geleceğin Demokrat Parti kurucu kadrolarında yer alacaktı.

Parti içerisindeki muhalefetin doğuşunun üzerine İnönü, 19 Mayıs Gençlik Bayramında demokratik hayata geçileceğini açıkça ortaya koyar nitelikte; "...*Türk milleti yeni bir çalışma devrine giriyor. Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi ilkeleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir.*"²⁵⁷ diyerek modern, çağdaş sistemlere ayak uyduran, demokratik devlet olma yolundaki amacında ilerici bir adımı daha atmıştır.

Konuşmadan 2 gün sonra, 21-28 Mayıs tarihlerinde yapılan bütçe görüşmelerinde ise parti içerisindeki muhalefet, tek parti dönemi için belki de alışık olunmayan bir şekilde şiddetini arttırarak kendini gösterir konuma gelmişti. Bütçe oylaması 5'e karşı 370 oyla kabul görmüştü ve hükümet güven oylaması 7'ye karşı 359 oyla sonuçlanmıştı²⁵⁸. Hükümete güvensizlik oyu veren 7 milletvekilinden 4'ü; Celal

²⁵⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, (Ankara: 18. Baskı, Aralık 2009), 252-253.

²⁵⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 301-303.

²⁵⁶ Hikmet Bila, *CHP Tarihi*, 188.

²⁵⁷ Tanin Gazetesi, "Cumhurbaşkanımızın Hitabesi", 20 Mayıs 1945, (Erişim Tarihi: 09.01.2022), https://www.gastearsivi.com/gazete/tanin_yeni/1945-05-20/1

²⁵⁸ Son Posta Gazetesi, "Bütçe Müzakereleri Sona Erdi", 30 Mayıs 1945, (Erişim Tarihi: 09.01.2022), https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1945-05-30/1

Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü imzasıyla, 7 Haziran 1945'te seçim serbestliği, meclisin hükümet üzerindeki denetimi, yasa ve parti tüzüğündeki demokratik olmayan hükümlerin kaldırılmasını barındıran 'Dörtlü Takrir' adıyla bilinen önergeyi CHP Meclis Grubuna sunmuşlardır²⁵⁹. Bu önerge kabul edilmemiş olup ilerleyen süreçte Menderes, Köprülü ve Koraltan partiden ihraç edilirken, Celal Bayar ise istifasını vermiştir²⁶⁰.

8 Temmuz 1945'te ise iş adamı Nuri Demirağ başkanlığında kurulan Milli Kalkınma Partisi'nin faaliyetlerine 18 Temmuz itibarıyla İç İşleri Bakanlığınca izin verilmiş ve bu parti siyasal hayatımız içerisinde dönemin siyasetinde önemli bir rol oynamasa da ilk muhalefet partisi olarak karşımıza çıkmaktadır²⁶¹.

Yaşanan tüm bu gelişmelerin ardından İnönü, 1 Kasım 1945'te meclis açılış konuşması sırasında *"Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. ... başka siyasi partilerin kurulması mümkündür."*²⁶² sözleriyle muhalefetin varlığını kabul etmesinin yanı sıra çok partili hayata giden yolu da açıkça bir nevi 'parti kurun' diyerek açmıştır.

7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti; Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes tarafından kurularak çok partili hayata geçişin simgesi haline gelmiş ve Türk siyasal hayatı içerisinde 10 yıllık dönemi kapsamıştır²⁶³.

Türkiye'nin modern, çağdaş ve demokratik bir siyasal düzene geçişinde iç ve dış faktörlerinin yanı sıra İsmet İnönü demokrasinin sağlamlaştırılması için büyük bir mücadele vermiş ve Kabasakal'ın değerlendirmesiyle batılı güçler illaki Türkiye'nin

²⁵⁹ Cihad Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), 131-133.

²⁶⁰ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları, Cilt I*, (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 1963), 84-87.

²⁶¹ Cumhuriyet, "Yeni Bir Parti", 8 Temmuz 1945, (Erişim Tarihi:09.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1945-07-08/1>; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952), s.638-645.

²⁶² Akşam Gazetesi, "İsmet İnönü'nün Dünkü Büyük Nutku", 2 Kasım 1945, (Erişim Tarihi: 09.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1945-11-02/3>

²⁶³ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, 646; *ayrıca bakınız: Cumhuriyet Gazetesi, Demokrat Partisi Dün Resmen Teessüs Etti, 8 Ocak 1946, (Erişim Tarihi: 09.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1946-01-08/1>

çok partili hayata geçmesinde etkindir fakat asıl etken İnönü'nün çok partili parlamenter demokrasiye geçme isteğindeki kararlı tavrı ve azmidir²⁶⁴.

5. Çok Partili Hayata Geçişte CHP'nin Seçim Hazırlıklarının Avrupalılaştırma Kapsamında Değerlendirilmesi

Demokrat Parti'nin hızla yayılmaya başlamasıyla 10 Mayıs 1946 günü İnönü'nün “...Serbest, samimi bir seçim hedefimizdir, kazanırsak vazifemizi yapmakta devam edeceğiz. Kaybedersek; karşıya geçerek, fikirlerimizi ve siyasetimizi savunmaya çalışacağız ve bu yolda iktidara karşı dost kalarak muvaffakiyetlerini takdir edeceğiz.”²⁶⁵ Sözleriyle CHP'nin 2. Olağanüstü Kurultayı açılmış ve İnönü yaptığı açılış konuşmasında çok partili hayata geçişteki demokratik tavrını bir kez daha destekler nitelikte ortaya koymuştur. Konuşmasının devamında tek dereceli seçim sisteminin öneminden, parti içerisinde oluşturulan ‘Müstakil Grup’ hakkında bir karar verilmesi gerekliliğinden, değişmez genel başkanlık meselesinden, basın özgürlüğünden ve 4 yılda bir parti başkanlığının seçime tabi olma düşüncelerinden de bahsetmiştir²⁶⁶. Ayrıca, seçim kanununda yapılacak olan değişikliklerle 1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerinde erkene alınması hususuna değinmiştir²⁶⁷. Gerçekleşen bu kurultay kararıyla, CHP programında ‘Yurttaş Hakları’ kapsamında Md. 4’te yer alan “... iki dereceli seçimi uygun buluruz” kısmı, “... milletvekili seçimlerinde tek dereceli seçim taraflıyız.” olarak değiştirilmiş ve “...sınıf mücadelesi uyandırma maksatlarıyla cemiyet kurulamaz...” ifadelerinin yer aldığı 22. madde programdan kaldırılmıştır²⁶⁸. Tüzükte yapılan değişikliklerde ise; “Partinin Değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü’dür.” şeklindeki 4. maddesi; “Parti Genel Başkanı Büyük Kurultay tarafından 4 yıl süre için parti milletvekilleri arasından seçilir.” olarak değiştirilmiş ve parti genel başkanlığının nasıl son bulacağını açıklayan 5. maddeden de ‘Değişmez Genel Başkan’

²⁶⁴ Mehmet Kabasakal, “14 Mayıs 1950: İnönü ve Demokrasi”, *Cumhuriyet*, (Erişim Tarihi 09.01.2022), <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/14-mayis-1950-inonu-ve-demokrasi-doc-dr-mehmet-kabasakal-1836044>

²⁶⁵ Akşam Gazetesi, “Parti Kurultayında İsmet İnönü’nün Büyük Nutku”, 11 Mayıs 1946, (Erişim Tarihi:10.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1946-05-11/4>

²⁶⁶ Akşam, Parti Kurultayında İsmet İnönü’nün Büyük Nutku, 11 Mayıs 1946, 4.

²⁶⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı (Başbakanlık) Cumhuriyet Arşivi, İnönü’nün Konuşma Metni, BCA Fon:490-1-0-0, Yer:218-860-1, Tarih:10 Mayıs 1946.

²⁶⁸ Ulus Gazetesi, “Büyük Kurultay Dün Kapandı”, 12 Mayıs 1946, (Erişim Tarihi: 10.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1946-05-12/4>

ifadesi kaldırılarak ‘*Parti Genel Başkanı*’ kullanılmış ve son olarak ‘*Müstakil Grup*’ ile ‘*Müstakil Gruba Ait Görevler*’ de kaldırılmıştır²⁶⁹.

CHP Programında yapılan değişikliklerde özellikle göze çarpan ‘*siyasi parti ve derneklerin*’ artık serbestçe kurulabileceği, milletvekili seçimlerinde ‘*tek dereceli*’ sistemin esas olacağıyken; tüzükteki değişikliklerde ise ‘*Değişmez Genel Başkan*’ ibaresinin kaldırılması, genel başkanın seçimindeki usulün belirtilmesi gibi değişiklikler açısından, II. Olağanüstü Kurultay’da alınan kararlar döneme uygun daha çağdaş bir tüzüğün hazırlandığını göstermektedir.

Yapılan olağanüstü kurultaydan bir ay sonra, 10 Haziran 1946’da 1947’de yapılması gereken genel seçimin 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılacağı kararlaştırılarak basın yoluyla ilan edildi²⁷⁰. 5 Haziran 1945’te ise 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile iki dereceli seçim sistemine son verilmiş, tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiş ve çoğunluk sisteminin belirlenmesiyle Türkiye’de ilk kez demokratik ve çağdaş seçim ilkelerine yaklaşan bir seçim yasası çıkarılmıştır²⁷¹. Yürürlüğe giren kanunla tek dereceli seçim, Türkiye’de ilk defa gerçekleşecek olsa da seçim gizliliğinin olmaması ve seçimlerin yürütmenin denetime bırakılacak olması seçim güvencesi vermiyordu²⁷². Bu kapsamda, ‘açık oy, gizli sayım’ yöntemine karşı hükümet güvencesinin verilmesiyle, Demokrat Parti seçimlere girme kararı almış ve Türkiye siyasal hayatında çok partili hayatın ilk seçim süreci başlamıştır²⁷³. Her ne kadar CHP bu seçimde usulsüzlükle suçlansa da sonucu değiştirebilecek bir ispat yoktur ve seçim sonucuna göre CHP 395, DP ise 66 milletvekili çıkarmıştır²⁷⁴. 8. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni oluşturan milletvekilleri 5 Ağustos 1946’da toplanmasının ardından yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini ise halk partisinin adayı İsmet İnönü 388 oyla

²⁶⁹ Ulus, “Büyük Kurultay Dün Kapandı”, 12 Mayıs 1946, 4.

²⁷⁰ Cumhuriyet Gazetesi, Milletvekili Seçimi 21 Temmuzda Yapılacak, 10 Haziran 1946, (Erişim Tarihi:10.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1946-06-10/1>

²⁷¹ 4918 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu, (Erişim Tarihi: 06.01.2022), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6326.pdf>

²⁷² Taner Timur, *Çok Partili Hayata Geçiş*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, 2003), 71.

²⁷³ Timur, *Çok Partili*, 70.

²⁷⁴ Cumhuriyet Gazetesi, “Seçimin Umumi Neticesi”, 24 Temmuz 1946, (Erişim Tarihi: 10.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1946-07-24/1>

kazanırken hükümeti kurma görevi ise CHP'nin radikal isimlerinden biri olan Recep Peker'e verilmiştir²⁷⁵.

Süreç içerisinde iktidar-muhalefet arasındaki sürtüşmeler genelde basın yoluyla devam ederken, temmuz ayı içerisinde ise bu tartışmaların bir yandan şiddeti artarken diğer yandan asılsız haberler çıkmaya başlamıştı. Bunun üzerine İnönü, Recep Peker ve Celal Bayar ile görüşmeye başlayarak her iki tarafında isteklerini dinlemiştir. Görüşmeler sonucunda İnönü, çok partili sistemin himaye altına alınmasını sağlamak için parti üstü bir şekilde çalışacağının teminatını vermiş ve Türk siyasal hayatımızda '12 Temmuz Beyannamesi' olarak yerini alan bildiri yayınlanmıştır²⁷⁶. İnönü'nün batılı bir siyasi sistem isteğini samimi bir şekilde ortaya koyan, parti devlet bütünleşmesini sona erdiren 12 Temmuz Beyannamesi tek partili dönemin Türkiye'de tamamen bittiğini göstermesinin yanı sıra çok partili hayatında temel yapı taşı oluşturulan bir belge niteliğindedir²⁷⁷.

17 Kasım-4 Aralık 1947 tarihleri arasında ise en yüksek delege katılımına sahip ve o güne kadar yapılan en uzun kurultay özelliği taşıyan ve 11 birleşimden oluşan CHP'nin 7. Büyük Kurultayı başlamıştır²⁷⁸. Açılış konuşmasını yapan İnönü, "... *kurultay demokratik hayatımızın gelişmesi için esaslı tedbirler almış ve tavsiye etmiş olacaktır.*" ifadeleriyle, Batı dünyasına eklenmiş çağdaş siyasal sistemdeki kararlılığını vurgularken, "... *memleketin hürriyet ve demokrasi yolunda gelişmesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin çok hizmeti ve emeği geçmiştir ve geçmektedir... Tarih Türkiye'nin demokratik inkişafında siyasi muhalefetin emniyet içinde çalışma hadisesini, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar ve mesuliyet zamanına kaydedecektir.*"²⁷⁹ ifadeleriyle de Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu yoldaki adımlarının devamlı olacağını yanında, aynı zamanda bu amaca ulaşmanın gelecek tarih sahnesindeki önemini de vurgulamıştır. Çağdaş, demokratik sisteme uygun olarak değerlendirmenin mümkün olacağı;

²⁷⁵ Cumhuriyet Gazetesi, Meclis Açıldı, 6 Ağustos 1946, (Erişim Tarihi:10.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1946-08-06/1>

²⁷⁶ Akşam Gazetesi, İnönü'nün Beyannamesi, 12 Temmuz 1947, (Erişim Tarihi: 10.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1947-07-12/1>

²⁷⁷ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi:Sosyal Ekonomik Kültürel Temeller*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 1996), 168.

²⁷⁸ TBMM, "CHP Yedinci Büyük Kurultayı", (Erişim Tarihi:10.01.2022) <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/842>

²⁷⁹ CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 21.

*Cumhurbaşkanı bulunduğum müddetçe kurultayın seçeceği bir zatın bütün yetkileriyle parti genel başkanlığı yapması lüzumlu bir mahiyet almıştır. Bu zatın Genel Başkan adını taşıması radikaldir. Üzerine aldığı vazifeyi yapması için bütün otoriteyi ona temin eder. Bu şıkkı parti menfaati için daha faydalı görürüm.*²⁸⁰

İfadeleri ise çok partili hayata geçişte dönüm noktasını oluşturan 12 Temmuz Beyannamesindeki ‘parti üstü şekilde çalışacağım’ açıklamasını samimi olarak desteklediğinin göstergesidir.

Çok partili sisteme geçişte demokratikleşme kurultayı olarak da nitelendirilebilecek CHP 7. Büyük Kurultayında yapılan görüşmeler sonrasında 109 maddelik program ve 154 maddeden meydana gelen tüzük tasarısını hazırladı. Bu kapsamda tüzüğün ‘Genel Başkanlık’ bölümünde yer alan 74.Madde “*Genel Başkanın Cumhurbaşkanı olması durumunda Genel Başkanın bütün yetkileri Genel Başkan Vekiline aittir.*”²⁸¹ olarak düzenlenmiş ve yapılan oylama sonucu Hilmi Uran Genel Başkan Vekili seçilmiştir²⁸². Kurultayda kabul edilen programın ‘Dış Politikamız’ başlığı altında ‘*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*’ ilkesinin her zaman esas olacağına değinilmiş ve Birleşmiş Milletler Anayasası’nın hükümlerine bağlı kalınacağı vurgulanırken, ortak güvenlik ve iş birliği anlayışına da sadık olunacağını altı çizilmiştir²⁸³.

6. 1945-1950 Yılları Arası Avrupa’da Bütünleşme Fikirleri ve Türkiye’nin Batıyla Yakınlaşması

II. Dünya Savaşından sonra ciddi bir şekilde gündeme gelen konu bir Avrupa entegrasyonunu yaratma fikridir. Bu kapsamda, döneme damgasını vuran ve birleşik Avrupa hedefini de içerisinde barındıran, Eylül 1946’da Churchill’in yaptığı ‘Demir Perde’ konuşmasıdır. Ünlü konuşması sırasında Churchill; “*Let Europe Arise! (Avrupa ayağa kalsın!)*”²⁸⁴ çağrısıyla, dünyanın birliği için entegrasyonun büyük önemini

²⁸⁰ CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 20.

²⁸¹ CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 300.

²⁸² Akşam Gazetesi, “Kurultayda Seçim”, 4 Aralık 1947, (Erişim Tarihi: 19.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1947-12-04/1>

²⁸³ CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 429.

²⁸⁴ Churchill’s Speech in Zurich, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.churchill-in-zurich.ch/en/churchill/en-churchills-zurcher-rede/>

vurgulayarak Avrupa Birleşik Devletlerinin oluşması gerektiğinden bahsetmiş²⁸⁵ ve 14 Mayıs 1947’de Churchill öncülüğünde Birleşik Avrupa Harekâtı fikri hayata geçirilmiştir²⁸⁶.

II. Dünya Savaşının olumsuz etkilerine karşı Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik sıkıntılarına çözüm olarak dünya barışını arttırma ekseninde 22 Mayıs 1947’de Türkiye’nin de faydalanıcısı olduğu Truman Doktrininin²⁸⁷ onaylanmasının ardından Amerika Dış İşleri Bakanı George Marshall Avrupa’ya destek çağrısı olarak 5 Haziran 1947’de Marshall Planını açıkladı²⁸⁸. Türkiye bu planda yardım amacı dışında olsa da 12 Temmuz 1947’de Paris’te yapılan ‘Ekonomik İş Birliği Konferansı’na katılım sağlamış²⁸⁹ ve Temmuz 1948’de Türkiye, Amerika ile Ekonomik İş Birliği Anlaşmasını imzalayarak Marshall Planından sadece tarım ve madencilik alanında yararlanmıştır²⁹⁰.

Avrupa’nın ekonomik açıdan kalkınmasına destek niteliğinde olan Marshall Planı ile Avrupa Birliğine gidilen yolda Avrupa’ya ileriye dönük olarak büyük bir atılım sağlanmıştır²⁹¹. Bu kapsamda Marshall Planı’nın koordine edilmesi ve Avrupa’yı sağlıklı bir ekonomiye kavuşturmak için Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü (OEEC) 16 Nisan 1948’de kurulmuş ve Türkiye 13 Temmuz 1948’de katılım sağlamıştır²⁹².

Batı Avrupa’da ekonomik, sosyal ve kolektif iş birliğini amaçlayan ve Avrupa Birliği’nin temeli sayılabilecek Brüksel Anlaşması da Amerika’nın desteği ile Belçika,

²⁸⁵ Iron Curtain Speech, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.britannica.com/topic/Iron-Curtain-Speech>

²⁸⁶ Avrupa Birliği Kronolojisi, (Erişim Tarihi:20.03.2022), <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/209/2017/02/AB-Kronolojisi.pdf>

²⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi, “Yardım Tasarısı”, 22 Mayıs 1947, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1947-05-22/1>

²⁸⁸ New York Times, “June 5, 1947: Start of the Marshall Plan Effort to Build a New Europe Amid Ashes of War”, June 6, 1972, (Erişim Tarihi: 20.03.2022) <https://www.nytimes.com/1972/06/06/archives/june-5-1947-start-of-the-marshall-plan-effort-to-build-a-new-europe.html>

²⁸⁹ Cumhuriyet Gazetesi, “Paris Konferansı”, 8 Temmuz 1947, (Erişim Tarihi:20.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1947-07-08/1>

²⁹⁰ Akşam Gazetesi, “Türk-Amerikan İktisadi İş Birliği”, 6 Temmuz 1948, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1948-07-06/1>

²⁹¹ New York Times, “Start of the Marshall Plan”

²⁹² Resmi Gazete, “Avrupa Ekonomik İş Birliği Sözleşmesi ile Eklerinin Onanması Hakkında Kanun”, 13 Temmuz 1948, Sayı:6956, Sahife:14393, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6956.pdf>

Fransa, İngiltere, Lüksemburg ve Hollanda tarafından 17 Mart 1948’de imzalanmıştır²⁹³.

Avrupa bütünleşmesini çok daha öncelerden de çok önemli bulan Kalergi de Avrupa Birliği kurma hedefinin ciddi adımlarını barındıran bu dönemde, Ocak 1948’de 12 Avrupa ülkesinin temsilcilerinin katıldığı Avrupa Birliği Parlamentoları Birliği’ni kurmuştur²⁹⁴. 7 Mayıs 1948’de ise basına ‘Avrupa Birliği Kongresi’ olarak yansıyan siyasal birliğe hazırlık olan Lahey Konferansı gerçekleşmiştir²⁹⁵. Avrupacı ve federalist örgütlerin katılım sağladığı Lahey Kongresiyle Avrupa’da bütünleşmeyi amaçlayan Avrupa Halklarının Harekâtı başlamış ve Uluslararası Avrupa Harekâtı örgütü kurulmuştur²⁹⁶. Kongreye resmi davet usulüyle Türkiye adına Lahey büyükelçiliği Müsteşarı Fevzi Kortan katılmıştır²⁹⁷. Ardından Avrupa Federaller Birliği Genel Sekreteri Raymond Silva, Türkiye’den ilk iletişime geçilen ilk isim olan Nihat Erim ile iletişime geçmiş ve Erim; TBMM içerisinde CHP Urfa Milletvekili Suud Kemal Yetkin’in başkanlığında Avrupa Federalizmi Parlamenter Grubu’nun var olduğundan, İstanbul ve Ankara Üniversitesi akademisyenlerinin dernek kurma faaliyetleri içerisinde olduklarından ve yakında bu konuyla ilgilenenlerin bir federasyon kuracağından bahsetmiştir²⁹⁸. Yazışmalarda bahsi geçen bu örgüt ise 1948’de Avrupa Birliği’nin kurulmasını savunan Avrupa ve Dünya Federasyonunu Yayma Cemiyeti adı altında İstanbul’da kurulan örgüttür²⁹⁹.

Avrupa Harekatının Genel Sekreteri J. H. Retinger, Suud Kemal Yetkin ile iletişime geçerek, kurulan Avrupa Harekatının özelliklerinden bahsetmiş ve Türkiye’nin de burada yer almasının gerekli olduğunu vurgulayarak; gazeteci Ahmed Emin Yalman

²⁹³ “Avrupa Birliği Kronolojisi”, (Erişim Tarihi: 22.03.2022), <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/209/2017/02/AB-Kronolojisi.pdf>

²⁹⁴ Akşam Gazetesi, Avrupa Birliği Fikrini İlk Defa Ortaya Atan Adam, 29 Ağustos 1949, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1949-08-29/7>

²⁹⁵ Akşam Gazetesi, Avrupa Birliği Kongresi Açıldı, 8 Mayıs 1948, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1948-05-08/2>

²⁹⁶ The Evening Star, Churchill Proposes Immediate Formation Of Europe Assembly, (Erişim Tarihi: 21.03.2022), https://www.gastearsivi.com/gazete/evening_star/1948-05-07/3

²⁹⁷ Yıldırım, “Avrupa Birliği’nde Federalist”, EK 1, 280.

²⁹⁸ Yıldırım, “Avrupa Birliği’nde Federalist”, EK 16, 307.

²⁹⁹ İlhan Lütem, ‘Federal Bir Dünya Düzeni Tasarıları’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergileri*, 7/3, (1950):154. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/638208>

ile fikir alışverişinde bulunmasını önermesinin yanı sıra Türkiye’den Avrupa Hareketi Türkiye Ulusal Konseyi’nin kurulmasını istemiştir³⁰⁰.

Avrupa’nın kaderinin oluşmasında önemli bir yere sahip olan Lahey Kongresinin kararları doğrultusunda harekete geçilmiş, ilk olarak Brüksel Anlaşmasının imzacısı 5 ülkeyle birlikte Norveç, Danimarka, İrlanda, İtalya ve İsveç’in katılımıyla 5 Mayıs 1949’da Avrupa Konseyinin kuruluşu ilan edilerek 3 Ağustos 1949’da Avrupa Konseyi Statüsü yürürlüğe girdi³⁰¹. Türkiye’nin Avrupa ile kurduğu ilk kurumsal bağ olarak nitelendirilen Avrupa Konseyi’ne Türkiye ise davet edilerek oluşumun kurucu üyeleri arasında yer almıştır³⁰².

10 Aralık 1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu oturumunda kabul edilmiş ve Türkiye açısından 27 Mayıs 1949’da Bakanlar Kurulu kararıyla yayımlanmasının ardından eğitim kurumlarında okutulmasına, basınla duyurulması kararlaştırılmıştır³⁰³.

Günümüz Avrupa Birliği’nin temellerini oluşturan gelişmeleri yakından takip eden ve samimiyetle destekleyen İsmet İnönü, Batı ile yakınlaşmalarının öneminden bahsettiği, 1 Kasım 1949’da yasama yılının açılışında yaptığı konuşmada;

*Sulhu korumak, Avrupa'nın maddî, manevî bakımlardan kalkınmasını ve ilerlemesini temin edecek sıkı iş birliğini sağlamak maksadiyle kurulan Avrupa Konseyi, istikbalî hakkında cesaret verici bir ciddiyetle işe başlamıştır. Bu Avrupa camiası içinde yerini almış olan Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Devletleri arasında müspet iş birliğinin en hararetli yardımcısı olmaya çalışmaktan geri durmayacaktır.*³⁰⁴

³⁰⁰ Yıldırım, “Avrupa Birliği’nde Federalist”, EK 2, 281-282.

³⁰¹ Avrupa Birliği Kronolojisi, <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/209/2017/02/AB-Kronolojisi.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.03.2022)

³⁰² Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Teşkilat İle İlişkileri”, (Erişim Tarihi: 24.03.2022) https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa#:~:text=Avrupa%20Konseyi%2C%20%C3%BClkemiz%20%C4%B0kinci%20D%C3%BCnya,te%C5%9Fkilat%C4%B1n%20kurucu%20%C3%BCyeleri%20aras%C4%B1nda%20say%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r

³⁰³ Resmi Gazete, ‘Bakanlar Kurulu Kararı- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’, 27 Mayıs 1949, Sayı:7217, Sahife:16199, (Erişim Tarihi: 24.03.2022), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>

³⁰⁴ TBMM Arşivi, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 8.Dönem, 4.Yasama Yılı Açış Konuşmaları”, (Erişim Tarihi: 23.03.2022), https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2426/199306283_1939-1960.pdf?sequence=4&isAllowed=y

İfadeleriyle de Avrupa Birliği'nin kurulmasına ciddi bir önem atfettiğini göstermektedir.

Gör÷lmektedir ki özellikle II. Dünya Savaşından sonra ivme kazanan Avrupa entegrasyon sürecine İsmet İnönü idaresindeki Türkiye, Avrupa'da kurulan Batılı kurumlara kayıtsız kalmamış ve günümüz Avrupa Birliği'nin de temellerini oluşturan gelişmeleri desteklemiştir. 1946 yılında İnönü'nün büyük mücadelesiyle çok partili hayatla tanışan Türkiye 1950'ler de kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğuyla da yakından ilgilenmiş fakat 1950 tarihindeki seğıimleri Demokrat Parti'nin kazanmasıyla iktidar olmaktan çıkan CHP ana muhalefet konumuna düşerek Avrupa'nın bütünleşmesine yönelik fikirleri desteklese de 1973 yılına kadar fiilen içerisinde yer alamamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ SİYASİ DÖNEMDE CHP’NİN AB YAKLAŞIMININ SEÇİM BİLDİRGELERİ VE PARTİ PROGRAMLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

1. 1950 Seçim Sürecinde CHP’nin Batı Avrupa Düşüncesinin Seçim Beyannamesine Yansıması ve Seçim Sonucunun Değerlendirmesi

16 Şubat 1950’de çıkarılan Milletvekili Seçim Kanunu gereğince, seçimlerin 14 Mayıs 1950’de tek dereceli, eşit, gizli, genel oy, açık tasnifle denetim sağlanarak; ‘*Liste Usulü Çoğunluk Sistemi*’ usulü uygulanarak yapılmasına karar verilmiş ve seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve Millet Parti’si katılmıştır³⁰⁵.

Aceleci ve acemice yapılan 1946 seçimlerinden sonra 1950 seçimlerinde ilk defa serbest seçim kampanyaları yürütülmüş ve reel anlamda ilk kez çok partili hayatın seçimleri gerçekleşmiştir. Bu kapsamda CHP yapılacak propagandalara yönelik olarak parti teşkilatlarına kitapçıklar göndermiş ve bu kitapçıklardan ‘Dış İşleri ve Sağlık’ alanına yönelik olarak gönderilen kitapçığın ilk bölümünde; Avrupa’da ‘Hasta Adam’ olarak anılan Türkiye’nin CHP hükümetlerinin izlediği başarılı politikaları sayesinde kısa zamanda ayağa kalktığını dünyaya göstermiş ve dış politikada ‘*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*’ ilkesinin öneminden bahsederek Avrupa ve Amerika ile olan ilişkiler sonucu dostlukların geliştirildiği aktarılmıştır³⁰⁶. Sonucunda ise CHP, yazılı ve görsel materyallerle bahsedilen konularla paralellik gösteren, seçim beyannamesini 28 Nisan 1950’de yayımlamıştır. Yayımlanan bu beyannameyle, Cumhuriyet Halk Partisi’nin dış

³⁰⁵ Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, “Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011”, 2012, (Erişim Tarihi: 16.01.2022), <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>

³⁰⁶ Mahmutoglu, *CHP’nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları*, 371-372.

politika alanındaki faaliyetlerinin bütün çağdaş dünya tarafından takdir edildiği belirtilerek

*Batı, medeniyet ve demokrasi anlayışının bir uzvu olarak İngiltere ve Fransa ittifakına üstün önem vermekteyiz. ABD ile devamlı gelişme halinde olan dostluğumuzu askerlik, ekonomi, kültür alanlarında geliştirip kökleştirmek prensibimizdir. ... Büyük dostumuz Amerika ile ekonomik ve teknik iş birliğine Avrupa Ekonomik Kalkınma Teşkilatı kanalından da devam etmek kararındayız.*³⁰⁷

İfadesiyle Türkiye'nin batı ittifakı içerisinde yer alma arzusunu ve batı uygarlığına yüksek bir önem atfedildiğini görebilmemiz mümkündür.

Seçimin başladığı 14 Mayıs 1950 tarihinde ise açık sayım usulüyle sayılan oylar neticesinde, seçimleri oy çoğunluğuyla Demokrat Parti kazanırken, DP 487, CHP 69, Millet Partisi 1, bağımsız adaylar ise 1 sandalye kazandı³⁰⁸. Sonuçların ardından Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar seçilirken, başbakanlığa Adnan Menderes atanmıştır³⁰⁹.

İnönü seçim sonrası yayınladığı bildiri ile CHP Genel Başkanlık görevini tekrar üstlendiğini duyurmuş ve böylece tüzükteki Genel Başkan Vekilliği uygulamasına da son verilmiştir³¹⁰.

Seçimlerden sonra İsmet İnönü'nün adeta demokrasi manifestosu niteliğindeki “...benim en büyük yenilğim, en büyük zaferimdir.”³¹¹ sözü ise İnönü'nün sandıkta kaybetse bile çok arzuladığı demokrasiyi ülkesine kazandırma sevincini göstermektedir. Ki bir diğer örneği ise; İsmet İnönü'nün oğlu Erdal İnönü'ye yazdığı mektubun sözlerinde saklıdır. İnönü bu mektubunda “...bu seçim, memlekette yeni bir hayat tarzı kurmak için giriştiğimiz teşebbüste ne kadar ciddi ve samimi olduğumuzu ispat etmiştir.

³⁰⁷ Mahmutoglu, *CHP'nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları*, Ek: I, 639,

³⁰⁸ YSK, “1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri”, 1950, (Erişim Tarihi: 16.01.2022), <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>

³⁰⁹ Son Posta, “Büyük Millet Meclisi Toplandı”, 23 Mayıs 1950, (Erişim Tarihi:16.01.2022), https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1950-05-23/1

³¹⁰ İsmet İnönü, “Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri, 1944-1950, CHP Genel Başkanlığı'nı Fiilen Yürütmeye Başlaması Dolayısıyla Yayımlanan Bildiri”, (Erişim Tarihi: 16.01.2022), <https://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm>

³¹¹ Aybars, *Ulusal, Laik, Sosyal*, 137.

Memleket için, hepimiz için şeref olmuştur.”³¹² sözleriyle demokrasilerde yenilmenin de var olacağı bilinci içerisinde seçimi kaybetmeyi olgunlukla karşılamış ve Türkiye Cumhuriyeti’ne çok partili hayatı getirebilmenin onurunu göstermektedir.

Seçim sonuçlarının dünya basınındaki yansımalarında ise kendini demokrasi inancına adanmış İönü liderliğindeki CHP için; New York Times gazetesinden aktarılan habere göre “*Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim sonuçlarındaki şok edici mağlubiyeti, aslında bütün Batı demokrasisinin gurur duyacağı bir nitelik taşımaktadır, ülkesine demokrasi konusunda büyük ilerleme kaydettiren İönü bundan sonra da sevilmeye devam edecektir*”³¹³ ifadeleri kullanılmıştır.

Seçim sonrasında çağdaş, laik, demokratik, batılı bir devlet kuran; 1923-1950 yılları arasında 27 yıllık iktidarında ülkeyi tek parti olarak yöneten CHP artık muhalefet konumunda olmuştur. Avrupa’da kanlı ihtilaller sonucu özgürlük ve demokrasi elde edilirken Türkiye’nin barışçıl yollarla bu kazanımı sağlaması, CHP’nin halk iradesine bağlı olarak iktidarda kalmayı istemesi de demokratik değerlere verdiği önemi göstermektedir.

2. 1950-1960 Yılları Arası CHP’nin Batıyla İlişkilere Yönelik Değerlendirmeleri

14 Mayıs 1950 genel seçim sonuçlarıyla Cumhuriyet Halk Partisi 27 yıllık iktidarına son vermiş ve 10 yıllık süre için ana muhalefet rolünü üstlenmiştir. Bu kapsamda muhalefet konumundaki partinin ilk görüşmeleri 29 Haziran 1950’de 8. Olağan Kurultayın başlamasıyla gerçekleşmiştir³¹⁴. Kurultay sonucu Genel Başkanlığa seçilen İsmet İönü, kurultay konuşmasında dış ilişkiler noktasında, “...1945’den beri ciddi bir dış siyaset konularıyla karşı karşıyayız. ...Dış politikada arzu edilen sonuçlara varmak çabuk ve kolay değildir. ...İyi tayin edilmiş amaçları takip etmek mecburiyetimiz vardır.”³¹⁵ diyerek sürecin takipçisi olacağının vurgusunu yapmıştır.

³¹² Sevgi Özel, *Baba İönü’den Erdal İönü’ye Mektuplar*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988), 148-149.

³¹³ Zafer Gazetesi, Dünya Basınında Seçimin Akisleri, 17 Mayıs 1950, (Erişim Tarihi: 28.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/zafer/1950-05-17/4>

³¹⁴ Akşam Gazetesi, “CHP Kurultayı Bu Sabah Saat Onda Toplandı”, 29 Haziran 1950, (Erişim Tarihi:01.04.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1950-06-29/1>

³¹⁵ Akşam Gazetesi, “CHP Kurultayı, Dış Emniyet”, 30 Haziran 1950, (Erişim Tarihi:01.04.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1950-06-30/2>

İsmet İnönü hayata geçirdiği batılı demokratik sistemin yaşaması için bu dönemde DP'nin dış ilişkiler noktasındaki tutumunu genel olarak eleştirmemiş ve hatta “*Dış meseleler üzerinde esasen fikir ve prensip ayrılığı yoktur.*”³¹⁶ ifadeleriyle de çağdaş uygarlığa erişme gayesiyle yapılacak hamleleri desteklediğini beyan etmiştir. Çünkü dönemin iktidarı aslında CHP içerisinden çıkan gruptan oluşmaktaydı ve dış ilişkilerdeki olumlu gelişmeler bir nevi CHP'nin DP'ye bıraktığı bir miras niteliğindeydi.

İnönü, Beypazarı'nda 1950 sonrası yaptığı konuşmada dönemin dış politikasına yönelik “*...dış politikada birlik bulunuyoruz. Dış politikada da herhangi bir devlete meydan okuma çabasında değiliz. ... Milletlerarasında ortak bir barış tesisini gaye edinen milletlerle beraberiz*”³¹⁷ ifadelerini kullanarak ilke edindiği “*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*” amacını bir kez daha desteklemiş ve DP iktidarına da düşüncelerinin bu yönde olmasına yönelik bir çağrıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Erdemir'e göre de “*büyük memleket konularında*” İnönü, dış ilişkilerde ülke siyasetinde yön verme noktasında isteğini muhalefet konumunda da hep sürdürmüştür³¹⁸.

Dönem içerisinde yaşanan Kuzey Atlantik Paktı'na (NATO) üyeliği etkileyecek Kore Savaşına asker gönderme konusunda ise DP'nin bu kararı yasama organını saf dışı bırakarak Bakanlar Kurulu toplantısı sonrası açıklaması hukuki usul ihlali gerekçesiyle muhalefet partileri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu konuda İnönü'nün eleştirisi Kore'ye asker gönderilmesi değil, meclise ve muhalefete danışılmadan tek başına bu kararın alınmış olmasıydı³¹⁹. Kore savaşına asker gönderilmesiyle üyelik ilişkilerinin geliştirildiği NATO, 18 Mart 1949'da kuruluş ilkeleri açıklanarak 4 Nisan 1949'da kurulmuştu³²⁰. Kuruluş esnasında batı demokrasileri ile birlikteliğe önem veren dönemin CHP hükümeti üyelik için 11 Mayıs 1950'de başvurursa da Kanada ve Batı Avrupa ülkelerinin muhalefeti nedeniyle sonuç alınamamıştı³²¹ ve bu üyelik Kore Savaşı etkisiyle 18 Şubat 1952'de gerçekleşmiştir.

³¹⁶ Ulus Gazetesi, 29 Ekim 1951.

³¹⁷ Ulus Gazetesi, İnönü'nün Üçüncü Nutku, 28 Mart 1950, s.1

³¹⁸ Sebahat Erdemir, *Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla*, C.2, (İstanbul: M. Sıralar Matbaası, 1956), 18.

³¹⁹ Ulus Gazetesi, Muhalefete Sormadan Verilen Karar, 27 Temmuz 1950, s.1

³²⁰ Ulus Gazetesi, Kuzey Atlantik Paktı'nın Metni Açıklandı, 19 Mart 1949, s.1

³²¹ Yusuf Sarıınay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 85.

Bu dönem de Ortadoğu ile ilişkilere DP tarafından önem verilmiş; Bağdat Paketi, Türkiye Irak Anlaşması, Süveyş Krizi yaklaşımları ve bölgesel krizlere karşı tutumlar gerçekleşmiştir. Toker ise DP'nin Ortadoğu politikalarına olan yaklaşımına karşı İnönü'nün “*Bizim Ortadoğu'daki durumlara müdahil olmamızın milli menfaatlerimize hiçbir faydası yoktur.*”³²² dediğini anılarında belirtmiş ve bu kapsamda Türkiye'nin Batı'nın karşısında olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Sürekli pasif hale getirilmeye çalışan CHP'nin dış ilişkilerdeki ana düşüncesi ise “*önlemleri elden bırakmayın*”³²³ temelinde olmuş ve Bülent Ecevit “*Menderes idaresi dış ilişkiler bağlamındaki en küçük tenkiti bile vatan hainliği olarak görmektedir.*”³²⁴ sözleriyle muhalefetin saf dışı bırakılmasına dikkat çekmiştir.

1954 yılı CHP Seçim Bildirgesinde dış politikanın “*yurtta sulh, cihanda sulh*” ilkesi temelinde yürütüleceği ve “*ABD, NATO, İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkilerin sürdürüleceğinin*”³²⁵ altı çizilerek batı ile olan ilişkilerde istikrarın sağlanacağı vurgulanmıştır.

Son olarak dönem içerisinde, Avrupa bütünleşmesi konusunda ise AKÇT'nin kurucusu niteliğinde Paris Anlaşması imzalanmış, 1952 itibarıyla AKÇT yürürlüğe girmiş ve 1957 yılında AET ve EURATOM'ı kuran antlaşmalar imzalanarak 1958 yılında Roma Anlaşması yürürlüğe girmesiyle, Türkiye 31 Temmuz 1959'da AET için ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur³²⁶. Roma Antlaşması'nın 238. Maddesi kapsamında ortak üyelik başvurusu DP iktidar döneminde yapılırsa da ilerleyen bölümlerde de inceleneceği üzere müzakereleri büyük ölçüde CHP hükümeti döneminde yapılmıştır.

3. 1950-1960 Yılları Arası CHP'nin Parti İçi Çalışmalarında Çağdaşlaşma Hamleleri

Muhalefet deneyiminin bir buçuk yıllık sürece ulaştığı 26-30 Kasım 1951 tarihinde ise yol arayışlarına devam eden CHP, 9.Olağan Kurultayını gerçekleştirmiş ve kurultay sonucunda bir bildiri yayınlamıştır. Muhalefet konumundaki CHP'nin

³²² Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP Yokuş Aşağı 1954-1957*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991), 220.

³²³ Halkçı Gazetesi, İnönü Dış Politika Üzerine Konuştu, 2 Şubat 1955, s.1

³²⁴ Bülent Ecevit, ‘Tartışmasız Dış Siyaset’, Ulus Gazetesi, 3 Kasım 1956, s.3

³²⁵ Mahmutoglu, *CHP'nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları*, Ek: İ, 640-641

³²⁶ “AB Kronolojisi”

demokrasinin işleyişine olan hassasiyetini ve rejimin güvenliğine yönelik olan çabasını görebileceğimiz bu bildiride; basın özgürlüğünün tam manada gerçekleşmesi gerektiğinin, adli teminatlar kapsamında seçim kanununda güvence olmasını, kanunların denetiminin sağlanması için bir yüksek mahkemenin gerekliliğini istemiştir³²⁷.

22-27 Haziran 1953 tarihinde 10. Kurultayını gerçekleştiren CHP, ilk kez anayasal haklar, seçim güvenliği, işçilere grev hakkı ve yargının bağımsızlığı üzerine tartışmalar yapmıştır³²⁸. Modern demokrasilerin vazgeçilmez unsurları niteliğindeki bu kavramlar adeta Batı demokrasilerinin işleyişini göstermekte ve CHP, kurultaydaki bu görüşmelerini destekler nitelikte kurultay sonucunda parti programında ‘hukuk devleti’, ‘grev ve lokavt hakları’, anayasal güvence’, ‘seçim teminatı’ ve ‘anayasa mahkemesi’ gibi kavramlara yer vermiştir³²⁹. Bu kavramlar Avrupa değerlerini benimseyen bir partinin modern ülkelerdeki demokrasi anlayışının parti içi demokrasisine de yansımasıdır. 25 Şubat 1954’te ise yaklaşan seçimler için 3.Olağanüstü Kurultayı gerçekleştirerek seçim stratejilerini belirlemiş ve 2 Mayıs 1954 yılı genel seçimlerine katılmıştır. 1954 seçim propagandalarında, demokratik hayata geçişin öncüsü olan CHP’nin genel söylemi özgürlük ve demokrasinin tehlikede olduğuna yönelik olduğundan, ülkede demokrasi anlayışına yönelik hassasiyetleri olduğunu görebilmek mümkündür³³⁰. 1954 Seçimlerinden yenilgiyle ayrılan CHP, seçimlerin ardından 26-31 Temmuz 1954’te 11. Kurultayını gerçekleştirerek seçim sonuçlarının değerlendirmesini yapmıştır³³¹.

1954 yılı sonrası iktidar yanlısı birçok basın organı ortaya çıksa da ekonomide sorunların belirgin hale gelmesiyle basın ile iktidar ilişkileri de bozulmuştur. Birçok gazetecinin ağır cezalar aldığı, basına kısıtlamalar geldiği bu dönemde, iktidarın çıkardığı antidemokratik kanun düzenlemeleri ve uygulamalarında etkisiyle, 1956 yılında seçim stratejisi olarak muhalefet partilerle güç birliği çağrısı yaptığı 12. Büyük

³²⁷ Barışoğlu, *CHP’nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları*, 456.

³²⁸ Hikmet Bila, *CHP Tarihi 1919-1979*, (Ankara: Doruk Matbaası, 1979), 276.

³²⁹ Murat Koraltürk, Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergisi XXIX/141, CHP Özel Sayısı, ‘CHP Kronolojisi’, (İstanbul: İletişim Yayınevi, 1995), 48. (ss.42-51)

*Ayrıca bkz, 1953 CHP Programı, Ankara, Ulus Basımevi, 28.

³³⁰ Mahmutoglu, *CHP’nin Belediye*, 519.

³³¹ Akşam Gazetesi, CHP Kurultayı 26 Temmuzda Toplanıyor, (Erişim Tarihi: 02.04.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1954-07-22/1>

Kurultayını toplayan CHP, bu çağrısına muhalefet partilerce yanıt bulmuş ve 4 Eylül 1957’de antidemokratik kanun ve uygulamaların son bulacağı yönünde ortak bir bildiri yayımlayarak demokratik rejimin gereğince hareket edileceği beyanında bulunmuştur³³². Ardından, 9 Eylül 1957’de CMP ve HP’nin de katıldığı, muhalefet partilerinin iş birliğinin değerlendirilmesiyle, CHP 13. Büyük Kurultayı gerçekleştirilerek “*Partimizin 13. Büyük Kurultayında ... birleşmiş muhalefet cephesinin üyesi olan biz CHP’liler, ... Türk milletini layık olduğu demokratik rejime, ... hukuk devletine kavuşturmayı ... Hürriyet Andı ile kabul ilan ederiz*”³³³ sözleriyle birleşmenin kabul ve beyan edildiğini Hürriyet Andıyla duyurmuşlardır. Fakat DP iktidarı seçim yasasını değiştirerek muhalefet partilerin seçim için birleşmelerini engellemiş³³⁴, baskı ve engellemeler altında 1957 seçimlerine gidilmiştir.

1957 seçim sürecinde ise CHP’nin siyasi propaganda metinlerinde, demokrat rejimi zedeleyici unsurların ortadan kaldırılacağına, Nisbi seçim sistemine ve Kıbrıs sürecindeki dış politikanın yanlış olduğuna vurgular yapılmıştır³³⁵. Ayrıca yayımladığı 1957 seçim bildirgesinde de tüm bunlara yer vermesinin yanı sıra 1950 yılında başlayan DP iktidarında ülkede demokrasinin gerilediği, basın üzerinde baskı kurulduğu ifade edilmiş ve “*İlk Hedef: İnsan haklarına bağlı hukuk devleti, başlıca hak ve hürriyetler*” başlığıyla modern dünyada olduğu gibi insan haklarına bağlı bir hukuk devleti kurmayı amaç edinerek, bunu “*maddi ve manevi yükselişin temeli*” olarak gördüğünü öncelikli hedef olarak beyan etmiştir³³⁶. Bu bildiri DP’nin giderek baştaki özgürlükçü anlayışını kaybettiği, muhalefet üzerinde baskı kurduğu bir ortamda Cumhuriyet Halk Partisi’nin ülkede demokrasi ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir demokrasi özleminin dışı vurumu olarak görülebilir. Nitekim tüm bu çabalara rağmen CHP 1957 seçimleriyle de yenilgiyle karşılaşmıştır.

1958 yılına gelindiğinde CHP çalışmalarına hız vermiş ve dış ilişkiler, ekonomi ve iç işlerde; Genel Sekreterliğe bağlı olarak çalışacak bir araştırma bürosu kurmuş ve

³³² Mahmutoglu, *CHP’nin Belediye*, 534-535.

³³³ Rahmi Kumaş, *CHP’nin Soyağacı*, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1999), 88-90.

³³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:X, İçtima:8, Cilt:20, Birinci Celse, *Milletvekili Seçim Kanununun Tadiline*, s.685-687.

³³⁵ Mahmutoglu, *CHP’nin Belediye*, 538-539.

³³⁶ Mahmutoglu, *CHP’nin Belediye*, EK:J CHP Seçim Beyannamesi (1957), 644-645

bu büronun başında olan isimlerden biri de gelecek dönem CHP Genel Başkanı, başbakan Bülent Ecevit olmuştur³³⁷.

12-15 Ocak 1959 tarihinde parti içi yönetsel problemlerin görüşüldüğü 14.Kurultay gerçekleştirilmiş ve Bülent Ecevit'in önerileriyle işçi hakları modern demokrasi doğrultusunda, parti programında düzenlemeler yapılarak genişletilmiştir. CHP'nin ilerici politikalarının zemini, demokratik çağdaş anlayışının dönem içerisindeki bir yansıması niteliğindeki '*İlk Hedefler Beyannamesi*' ise bu kurultayda yayımlanmıştır. Bu beyannameye göre; "*Demokratik gelişmeyi durduracak bütün antidemokratik kanunlar ve usuller değiştirilecektir, anayasamız modern toplum ve demokrasi anlayışına uygun; halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve güvenlik temellerine dayalı devlet düzenine göre değiştirilecektir*"³³⁸ ifadeleriyle demokratik rejimin verimli bir şekilde işleyeceğini taahhüt edilerek oylama sonucu kabul edilmiştir.

Tüm bunlar ışığında muhalefet konumundaki 1950-1960 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi, kendi partisini çağdaş düşünce anlayışıyla yapılandırmış ve gerek ülke içerisindeki demokratik rejimin işleyişine gerekse parti içi demokrasisine yoğun bir hassasiyet göstermiştir. Çok partili siyasal hayata geçişin öncü lideri bu yıllar arasında ülke içerisinde antidemokratik uygulamaları da demokrasinin gerekliliğine uygun olmayışı nedeniyle eleştirerek, sistemin istikrarlı bir şekilde ilerlemesi ve ülkeyi çağdaş uygarlık seviyesine uygun hale getirmek için yoğun bir çaba sarf etse de istediği sonucu alamamıştır.

1960 yılında ise Demokrat Parti'nin giderek artan otoriter ve antidemokratik uygulamaları sonucu Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk askeri darbesi gerçekleşmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından İsmet İnönü il ve ilçe teşkilatlanmalarına bir genelge göndererek müdahalenin hiçbir alanında yer almadıklarını belirtmiş ve hukuka dayalı bir anayasayla eşit ve güvenli seçimlerin yapılmasına uygun Seçim Kanunu'nun çıkarılacağını belirterek genel seçimlere en kısa zamanda gidilmesi ve idarenin 'devlet eliyle' değil, demokratik bir anlayışa uygun haliyle tekrar 'halkın iradesine' bırakılması gerektiğini vurgulayarak³³⁹, demokratik rejim gerekliliğinden şaşılması gerektiğinin

³³⁷ Bila, *CHP Tarihi 1919-1979*, 312.

³³⁸ Kumaş, *CHP'nin Soyağacı*, 96

³³⁹ Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976), 136-137.

altını çizmiştir. Kurucu Meclis içerisinde yer alan CHP lideri İsmet İnönü ülkenin toparlanması için çalışarak; 1961-1965 yılları arasında İsmet İnönü'nün başkanlığında ülke üç koalisyon hükümeti tarafından yönetilmiştir³⁴⁰.

4.CHP Genel Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü Döneminde CHP'nin AET'ye Yönelik Tutumu

4.1. 1960 İhtilali Sonrası Koalisyon Hükümetlerinde CHP

1960 ihtilali sonrasında, 14. Kurultayda kabul edilen 'İlk Hedefler Beyannamesi' gereği kuvvetler ayrılığı, ikinci meclis, anayasa değişikliği konuları hayat bularak 1961 anayasasının temelini oluşturmuştur. Bu kapsamda İsmet İnönü demokratik ve çağdaş bir anayasanın oluşumunda toparlanma süreci de diyebileceğimiz bu dönemde bir denge görevi üstlenmiş³⁴¹ ve oluşan bu anayasa o döneme kadar modern-çağdaş dünyada bile az rastlanabilecek bir hukuk çerçevesi yaratmıştır³⁴².

Bu dönemdeki süreç boyunca İnönü seçimlere gidilmesini sık sık vurgulamış ve yönetimin meclise devredilmesi gerektiğini devrimlerin ve demokrasinin şartı olarak görmüştür. Seçimlere bir an önce gidilmesi konusunda “*Devrimin asıl ve en sağlam yanı, süratle genel seçimlerin yapılacağına taahhüt edilmesidir*”³⁴³ diyerek açıklamada bulunarak bu konudaki kararlılığını sürekli olarak yinelemiş ve sonunda Ekim 1961’de seçim yapılmıştır.

1961 Seçimleri öncesi 24-27 Ağustos 1961’de 15. Kurultayını gerçekleştiren CHP, “... kendini ülkenin her alanda yükselmesine adanmış bir siyasi kuruluş olarak”, tanımladığı, seçim bildirgesinin temelini oluşturan ‘İlk Hedefler Beyannamesi’nin’ de devamı niteliğindeki “*Temel Hedefler Bildirisi*”ni yayımlamıştır³⁴⁴. Bildiriye genel anlamda ‘sosyal devlet’ ilkesinin sonuçları yansımış ve yine ülke içerisindeki demokrasinin istikrarlı bir şekilde devam edeceği belirtilmiştir.

³⁴⁰ M. Melek Fırat, *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997), 85-89.

³⁴¹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973, Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998), 236.

³⁴² Cem Eroğlu, *Çok Parti Düzenin Kuruluşu:1945-1971*, içinde *Geçiş Sürecinde Türkiye*, edt. Irvin C. Schick, E. Ahmet Tonak, (İstanbul: Belge Yayınları, 2003), 147.

³⁴³ Toker, *Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, s.92

³⁴⁴ Bülent Ecevit Parlar, ‘Kuruluşundan Günümüze Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti İçi Demokrasi’, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), EK:3, 259.

15 Ekim 1961 günü ise nispi temsil sistemiyle uygulanan seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi ve yeni kurulan partiler olarak; Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi katılmıştır. 27 Mayıs Askeri Müdahalesinin ardından yapılan ilk seçimlerde CHP birinci parti olmuş ve 20 Kasım 1961 tarihinde AP ile ömrü bir yıldan az olan, 25 Haziran 1962 de sona erecek olan büyük koalisyon, 1. Koalisyon hükümetini kurmuştur³⁴⁵. İsmet İnönü dönemde oluşturulan ‘af konusunun’ hükümeti yıprattığını belirterek, 31 Mayıs 1962’de 1. Koalisyon hükümetinden istifa ederek, YTP ve CKMP ile 25 Haziran 1962-25 Aralık 1963 dönemini kapsayan, İnönü’nün tabiriyle ‘uzlaşma hükümeti’ olan 2. Koalisyon hükümeti, 25 Aralık 1963-20 Şubat 1965 yılları arasında ise İnönü’nün başkanlığında 3. Koalisyon hükümeti görev yapmıştır³⁴⁶. 3. Koalisyon hükümetinin son bulmasıyla CHP, bir bildiri yayınlayarak;

*CHP’nin başında bulunduğu koalisyon hükümetleri döneminde milletimiz büyük eserlere kavuşturulmuş, sosyal, ekonomik ve siyasal alanda köklü reformlara imza atılmıştır. ... dünya ulusları arasında memleketimize şerefli ve itibarlı bir mevki kazandırmak İnönü’nün başında bulunduğu hükümetlerin amacı olmuştur. ...bundan sonra da memleketin temel dava ve reformlarının takipçisi kalacak, Atatürkçülük sevgisi ve ışığı altında devrimci ve sosyal adaletçi gayretlerine azimle devam edecektir.*³⁴⁷

Sözleriyle koalisyon hükümetleri döneminin değerlendirmesini yapmış ve ileriki dönemlerde de CHP’nin çizgisinin değişmeyeceğini vurgulamıştır.

Dönem içerisinde CHP, 14-16 Aralık 1962 tarihinde toplanan 16. Kurultayda parti içi ihraçlar gerçekleşmiş ve tüzükte parti içi milletvekili seçilebilme, temsil esaslı değişiklikler yapılmış, 16-18 Ekim 1964’te ise 17. Kurultay toplanarak ‘İleri Türkiye Ülkümüz’ bildirisi yayımlanarak, ‘İlk Hedefler Beyannamesinin’, ‘Temel Hedefler Beyannamesinin’ büyük çoğunluğa erişildiğine değinilerek “sosyal adalet, sosyal güvenlik, demokratik devletçilik” gibi konulara değinmiştir³⁴⁸. Birgit’e göre 17.Kurultay

³⁴⁵ TBMM, 1961 Yılı Genel Seçimleri, (Erişim Tarihi: 05.04.2022), https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler

³⁴⁶ Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (Tablo), (Erişim Tarihi: 05.04.2022), https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27de_koalisyon_h%C3%BCK%C3%BBmetleri

³⁴⁷ Kili, 1960-1975 Döneminde, 209.

³⁴⁸ CHP İlk Hedefler Beyannamesi, Temel Hedefler Beyannamesi, İleri Türkiye Ülkümüz, (Ankara: CHP Genel Sekreterliği Yayınları, 1965), 16-32.

“ortanın solu kavramıyla tanışan CHP ve demokratik sola açılışının öncü haberini verdiği bildirge”³⁴⁹ ile sonuçlanmıştır.

4.2. AET’ye Ortak Üyelik Başvurusu ve Ankara Antlaşması’nın İmzalanması

Türkiye’nin Batı Avrupa ile ilişkilerinde ve ekonomik ilişkilerindeki en önemli dönüm noktası, AET ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanarak ortak üye katılımını öngören antlaşmadır. İlk temas 1959 yılında gerçekleşmiş olsa da, 1963 yılında ortaklık kuran antlaşma imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde ise hukuken yürürlüğe girmiştir. 26. Türkiye hükümeti olarak da bilinen, Sekizinci İnönü Hükümeti programını mecliste sunan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Türkiye’nin ortak Batı uygarlığının gelişmesi ve ulusların birbirine yakınlaştırılmasını amaçlayan Avrupa Konseyi’nin faaliyetlerine yapıcı katkılar yapacaklarının altını çizirken, AET ile ilişkiler konusunda da;

*Avrupa entegrasyonu hareketinin bugün iktisadi sahada varmış olduğu en ileri merhaleyi temsil eden ve dış ticaret bağları bakımından memleketimize en yakın olan Avrupa İktisadi Camiasına [Avrupa Ekonomik Topluluğu] katılmayı samimiyetle arzu etmekteyiz. Bu husustaki teşebbüslerinin... mesut bir neticeye ulaşması, müttefiklerimizin göstereceği anlayışa bağlıdır.*³⁵⁰

İfadesiyle açık ve net katılım iradesini ortaya koymuştur. Ayrıca CHP ve koalisyon partileri hazırladıkları koalisyon protokolünde Türkiye’nin dış ticaret ilişkilerinde önemli bir yeri olan Avrupa İktisadi Camiası [Avrupa Ekonomik Topluluğu] (Ortak Pazar) ülkeleriyle Türkiye’nin ekonomik gerçeklerini ve Batı dünyasıyla kader birliğini göz önünde tutan bir ortaklık antlaşması imzalanmasını gerekli buldukları ifade etmişlerdir³⁵¹. Millet Meclisi’nin 2 Temmuz 1962 tarihindeki oturumunda CHP Genel Başkanı, Başbakan İsmet İnönü, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun Avrupa bütünleşmesi içindeki rolüne dikkat çekerek, Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleriyle kader birliğini göz önünde tutan bir ortaklık antlaşmasını gerekli olduğunu bir kez daha vurgulamış ve AET Konseyi’nin Türkiye ile ortak üyelik

³⁴⁹ Orhan Birgit, *Evvel Zaman İçinde*, (İstanbul: Doğan Kitabevi, 2006), 378-379.

³⁵⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 1 Birleşim 1, 27.11.1961, sayfa: 123-124,

³⁵¹ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 3, (20 Kasım 1961- 27 Ekim 1965), Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Aralık 2013, s. 1483.

müzakerelerine başlamayı kabul ettiğini ve müzakerelerin sürdüğünü belirten İnönü, görüşmelerin antlaşmayla sonuçlanmasını ümit ettiklerini ifade etmiştir³⁵².

15 Temmuz 1963 tarihinde CHP Genel Başkanı ve Başbakan İsmet İnönü, “Avrupa’ya kanca atmanın zararı yoktur...getirin parafe edeyim”³⁵³ diyerek antlaşmayı parafe etmiş ve 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Antlaşması olarak da bilinen, ortak üyelik antlaşmamız olan Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Antlaşmayı imzalamıştır³⁵⁴. Antlaşma, İsmet İnönü tarafından kurulan hükümet programına “çok önemli bir gelişme, Batı dünyası ile birliktelikte tarihi bir belge.”³⁵⁵ olarak yansımıştır. Ardından, CHP Genel Başkanı Başbakan İsmet İnönü, yaptığı konuşmada Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu “insanlık tarihi boyunca insan zekasının vücuda getirdiği en cesur eseri” olarak nitelendirerek;

*Vücuda getirdiğiniz ve devamlı başarılar kaydederek, milletler topluluğu için yeni bir devrin başlangıcını teşkil edecek bir hedefe doğru götürdüğünüz eser, hiç şüphe yok ki dünyanın müstakbel nesillerine bırakılacak en zengin miras olacaktır. Türkiye Hükümet azaları ile devlet ricalini ve bu entegrasyon eserinin hazırlayıcı ve kurucularını burada bir araya getirmiş olan olay bizim için çok kıymetlidir. Hakikaten, bugün Türkiye’yi ebediyen Avrupa’ya bağlayacak antlaşmayı imzalamış bulunuyorsunuz.*³⁵⁶

Sözleriyle Avrupa ile bütünleşme sürecinde ilk yapı taşını oluşturan ortaklık antlaşmasına verdiği önemi duyurmuştur. Batı ile yapılan bu iş birliğin tarihi bir önemi olacağına dikkat çeken, Başbakan İnönü’nün yardımcısı Turhan Feyzioğlu da;

AET’ye ortak üye olarak katılımımızın kısa vadeli faydalarından daha önemli olan yönü: Türkiye’nin bir Avrupa devleti olma yolunda uzun zamandan beri sarf ettiği gayretleri, bu anlaşmanın gerçekleşmesiyle yeni bir zafere ulaşmış olmaktadır. Türkiye’nin bu katılım arzusu, sadece kısa vadeli hesaplara dayanmamış, çeşitli siyasi kültürel ve ekonomik bağlarla bağlı olduğumuz Batı

³⁵² TBMM, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2 Temmuz 1962, 1. Dönem, 6. Cilt, 108. Birleşim s.161 (Millet Meclisi)

³⁵³ Mehmet Ali Birand, *Türkiye’nin Gümrük Birliği Macerası 1959-1996*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996), 38.

³⁵⁴ Haydar Efe, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”. İçinde *Türk Siyasal Hayatı*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2020), 227.

³⁵⁵ TBMM, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 30 Aralık 1963, 1. Dönem, Cilt 24, 20. Birleşim, s.45. (Millet Meclisi)

³⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi, “Ortak Pazar Nesillere Bırakılacak Mirastır”, 13 Eylül 1963, 1.

*Avrupa'nın kuvvet kazanan birleşme eğilimleri karşısında Türkiye kayıtsız kalamazdı... Türkiye'nin bu kararı öncelikle Batı dünyası ile kader birlikteliğimizi bir kere daha doğrulamaktadır ... Antlaşmanın kısa vadeli faydalarından çok uzun vadede yaratacağı etkileri daha önemlidir.*³⁵⁷

Diyerek, Ankara Antlaşması'nın ülkeye olacak ekonomik faydalarından ziyade Türkiye'nin batılılaşma yönünde ilerlemesine dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin NATO, OECD ve Avrupa Konseyi gibi Batılı kurumlara üye olduğunun altını çizen Feyzioğlu;

*Türkiye Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olarak 20. Yüzyılın en dikkate değer topluluk hareketlerinden birine katılmaktadır. Verdiğimiz karar aslında Büyük Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti için çizdiği yolun bir devamıdır...Anlaşma ile Avrupa'nın sınırlarının bizim Doğu ve Güney sınırlarımızdan geçtiği en güçlü şekilde tecil edilmiştir.*³⁵⁸

Sözleriyle Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olduğunun da altını çizmiştir.

Böylesine önem arz eden bir anlaşmanın 1. Maddesi, 'Türkiye ile AET arasında 'Ortaklık' kurulduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda AET ile kurulabilecek ortaklığın nasıl olacağını belirleyen Roma Antlaşması; ilişkinin topluluğa ya tam üye olarak katılımıyla (237.Madde) ya ortaklık ilişkisi oluşturarak (238. Madde) ya da ticaret anlaşması yaparak (102a. ve 113. Madde) gerçekleşeceğini belirtmiştir ³⁵⁹. Bu doğrultuda ekonomik kapsamda şartları tam üyeliğe elvermeyen Türkiye, 3 seçenek arasında tercihte bulunurken Avrupa bütünleşmesi sırasında ileri bir tarihte katılım imkanının açık olması gerektiğini saptamış ve Türkiye için tek seçenek olan ortaklık bağı kurmayı talep etmişlerdir³⁶⁰.

1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile Türkiye-AB Ortaklığının kurumsal yapısı oluşturulmuş ve Türkiye-AET Ortaklığı, Ankara Antlaşmasının 2. Maddesiyle 'Hazırlık, Geçiş (Gümrük Birliğine) ve Son Dönem'

³⁵⁷ _____, *Olaylarla Türk Dış Politikası, Cilt: I - Cilt: II*, 6. Baskı, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:558, 1987), 481-482.

³⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, "Türkiye Avrupa'nın ayrılmaz parçasıdır", 15 Eylül 1963, 1.

³⁵⁹ Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Anlaşma, (172-265, Erişim Tarihi: 05.04.2022), <https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf>

³⁶⁰ Avrupa Ekonomik Topluluğu Üzerine Görüşler-Yaklaşımlar, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, İstanbul, 1977, s.15.

olarak üç döneme ayrılmıştır³⁶¹. Ortaklığın hazırlık döneminde topluluğun tek taraflı yükümlülükleri varken Türkiye'nin herhangi bir yükümlülüğü yoktu fakat Türkiye'ye verilen yardımlar çok yetersiz kaldı. Buna karşılık Türkiye hazırlık döneminin bitirilip geçiş dönemine geçilmesine yönelik istekte bulunsada Türkiye'nin planlanan tarihten önce geçiş dönemine geçme isteği topluluğun gönülsüz olması nedeniyle geç yanıt bulmuştur. Bu yüzden, geçiş dönemine geçilmesi için görüşmeler 1969 yılında başlamış, 23 Kasım 1970 tarihinde Katma Protokol'ün imzalanmasıyla son bulmuştur. Beş yıl sürmesi beklenen hazırlık dönemi ise yaklaşık dokuz yıl sürmüştür³⁶².

Ortak Pazar olarak nitelediği AET'yi sadece ekonomik bir bütünleşme olarak görmeyip, Avrupalı tüm ulusların birleştiği bir ortak akıl olarak gören ve “*Ortak Pazar, birleşmiş bir Avrupa'ya giden yolda varılmış en yüksek merhaledir*”³⁶³ diyerek Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun önemini ortaya koyan CHP Ordu milletvekili, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, antlaşmanın imza töreninde;

*... imzalayacağımız antlaşmanın ekonomik belge olduğuna şüphe yoktur lakin Türk milletinin hayatında bir dönüm noktası teşkil ettiği için de siyasi bir karardır... Birleşmiş Milletler Anayasası, Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı Antlaşması, Avrupa Konseyi Statüsü, Kuzey Atlantik Antlaşması ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı Antlaşmasını takiben, bu ortaklık antlaşması da belirli bir hedefe erişmeye azimli milletlerin iş birliği yapması amacını güden ek bir vesika olarak ortaya çıkmaktadır. Bu hedef insanlığın refah ve huzurunun barış içinde sağlanmasıdır. Bu sebeple antlaşmanın siyasi boyutu da ekonomik boyutu kadar önemlidir. Türkiye'nin hayatında yepyeni bir devir açılmaktadır. Bu Türkiye'yi Avrupa'nın bir parçası olarak emel ve hüviyetiyle kati surette teyit ve tescil eden barış ve refah yolunda ilerleme vaadleriyle dolu şerefli bir devirdir.*³⁶⁴

Diyerek Avrupa Ekonomik Topluluğuyla yapılan ortaklık antlaşmasının Türkiye açısından önemini ortaya koymuştur. Topluluğun görüşünü bildiren AET Bakanlar Konseyi Başkanı Josph Lunz ise imza töreninde, Türkiye'nin Avrupa'nın geliştirmiş olduğu bütünleşme yöntemlerinin önemini ilk anlayan Avrupa Devletlerinden birinin

³⁶¹ Zeynep Gülşah Çapan ve Özge Onursal, “Situating Turkey within the European Union”, 104.

³⁶² Haydar Efe, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, 228-229.

³⁶³ Feridun Cemal Erkin, “Müşterek Pazarın Ruhu ve Felsefesi”, Cumhuriyet, 12 Eylül 1963, 1.

³⁶⁴ *Olaylarla Türk*, 482.

Türkiye olduğuna değinerek, “*Türkiye ile Topluluk arasında ortaklık yaratan antlaşmanın, memleketimizin kendisine çizmiş olduğu yolda ilerlemesine yardımcı olacağına ve bu suretle gerek sizde, gerek bizde yaratmış olduğu ümitleri haklı çıkaracağına kaniim.*”³⁶⁵ ifadeleriyle Türkiye’nin de Topluluk için önemli olduğunu dile getirmiştir. İmza töreninden sonra yayınlanan Ortak Bildiri de de yer alan;

*Türkiye, Avrupa’daki yakınlaşma ve iş birliği hareketlerini takip etmiş ve hür dünyanın bütün siyasi ve ekonomik teşekküllerine katılmıştır. Türkiye ile Ortak Pazar arasında imzalanan bu antlaşmada da Türkiye’nin ananevi politikasının yeni bir yansımasıdır. Bu aynı zamanda Türkiye’nin Avrupa’daki bütünleşme hareketini devam ettirmenin gerekli bulduklarının ve daha sıkı bir iş birliğinin kıymetine yönelik verdiği güvene de delildir... Antlaşma, Toplulukça, Türkiye’nin hür dünya için arz ettiği siyasi önemin tanınmasının ve Türk hükümetinin gelişme ve kalkınma çabalarına gösterilen itimadın delilidir. Bu suretle Türkiye ile AET arasında ortaklığı yaratan antlaşma ekonomik hükümlerin ötesinde geniş bir siyasi çerçeveyi de içine almaktadır.*³⁶⁶

İfadeleriyle her iki tarafında görüşleri yansıtılmıştır. Türkiye’nin AET ile bu ortaklığı basına yansıyan haberlerde ise “*Türkiye’nin AET’ye ortak olmaya karar vermesi, Türk milletinin Ata dediği insanın çizmiş olduğu yolda bir adım daha atmış olmasını göstermektedir.*”³⁶⁷ ifadeleriyle yer bularak, Türkiye’nin ortak üyeliğinin Atatürk’ün çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yolunda önemli bir adım olduğuna vurgu yapılmıştır.

5. Bülent Ecevit Döneminde AET’ye Yönelik Tutumlar

Kurulduğu günden itibaren var olan ilkeleri kapsamında çalışmalarını yürüten CHP, halkın nezdinde hala tek parti döneminin imajını taşımaktaydı. Bu nedenden dolayı partinin üzerindeki tozları atma isteğiyle ‘Ortanın Solu’ tanımlaması yapılarak yeni bir esintiyle partiye yeni bir kimlik kazandırılmak istenmiştir³⁶⁸. Bu doğrultuda, 1965 ve sonrası dönemde, CHP içerisinde ‘Ortanın Solu’ söylemi sık bir şekilde kullanılarak, 1965 seçimleri öncesi CHP’nin ‘Ortanın solunda’ bir parti olduğu açıkça tanımlanmıştır. Parti meclisindeki görüşmeler sırasında (Nisan 1965) İnönü, “*Her şey*

³⁶⁵ *Olaylarla Türk*, 482.

³⁶⁶ *Olaylarla Türk*, 483.

³⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, ‘Ortak Pazara Girdik’, 13 Eylül 1963, 5.

³⁶⁸ Kurtul Altuğ, *Umudun Tükenişi*, (:Kervan Yayınları, 1979), 104.

rağmen Halk Partisi, ortanın solunda vaziyetini koruyacak ve bunu kimseye bırakmayacaktır”³⁶⁹ diyerek ortanın solu kavramını desteklediğini belirtmiş ve 25 Temmuz’da CHP’nin ortanın solunda olduğunu açıkça bildirmiştir³⁷⁰. 1965 seçimlerine gidilen süreçte, CHP seçim çalışmaları genel olarak yeni doktrini doğru bir şekilde yansıtabilme çabasıyla geçmiş ve Milli Bakiye Sisteminin uygulandığı 1965 seçimleri CHP’nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. 18 Ekim 1966’da Bülent Ecevit’in de Parti Genel Sekreterliğine seçildiği, CHP 18. Kurultayında yayınlanan beyannameyle ise partinin ortanın solunda yer aldığı kesin bir şekilde belirtilmiştir³⁷¹.

1971 yılında ülkede gerçekleşen kriz ortamının bastırılammamasıyla, şiddet olayları artmış ve sonucunda 1971 askeri müdahalesi gerçekleşmiş, 1973 seçimlerine kadar ülke sivil bir askeri bir hükümet tarafından yönetilmiştir³⁷². Süreç içerisinde böyle bir siyasi havanın etkisi altında, 6-8 Mayıs 1972 tarihlerinde gerçekleşen CHP 5.Olağanüstü Kurultayında ise İsmet İnönü, 33 yılı aşkın bir süre genel başkanlık görevinde bulunduğu CHP Genel Başkanlığından istifa etmiştir³⁷³. Genel Başkanlık Seçimi Özel Seçim 21. Kurultay olarak tarihe geçen CHP Kurultayında da Bülent Ecevit; Atatürk ve İnönü’den sonra CHP’nin 3. Genel Başkanı olarak seçilmiştir³⁷⁴.

İnönü’ye önerilmesiyle 1961-1965 yılları arasında koalisyon hükümetlerinde Çalışma Bakanı olarak yer alan Ecevit, parti içerisinde de Genel Sekreterlik makamıyla öne çıkmış ve özellikle ‘Ortanın Solu’ kavramıyla da politik bir ağırlık kazanmıştır. Ardından, parti genel başkanlığı koltuğuna seçilen Ecevit, hem Türkiye için hem de parti içinde yeni bir dönemi başlatmıştır³⁷⁵.

1973 genel seçimlerinde ciddi bir oy artışını beraberinde getiren Ecevit, CHP kökenli merkez sol bir çizginin de temsilcisi olarak yıldızını iyice parlatmıştır. Ülkemizde, 1973-1974 yıllarında 40.Türkiye Hükümetinde (CHP-MSP koalisyonu), 1977-1978 yıllarında CHP-AP-MSP ve MHP ortaklığında II. Milliyetçi Cephe

³⁶⁹ Milliyet Gazetesi, CHP Seçim Hazırlığına Başladı, 1 Mayıs 1965, 1.

³⁷⁰ Gülsüm Tütüncü Esmer, *CHP: 1965-1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*, (Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Yayınları, 2006), 59.

³⁷¹ Bila, *CHP Tarihi 1919-1979*, 414.

³⁷² Ümit Cizre, ‘Ideology Context and Interest: The Turkish Military’ içinde *Turkey In The Modern World, Volume 4*, ed. By Reşat Kasaba, (Newyork: Cambridge Universty Press, 2008), 309.

³⁷³ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 294.

³⁷⁴ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 328.

³⁷⁵ Levent Börklüoğlu, *Tanzimat’tan Günümüze Türk Siyasal Hayatı*, (Bursa: Dora Yayıncılık, 2019), 129.

Hükümetinde ve 1978-1979 yılları arasında 42. Türkiye Hükümetinde görev yapmıştır³⁷⁶.

5.1. CHP: 1976 Parti Programında AET'ye Yönelik Yansımalar

Ecevit'in genel başkanlığa seçilmesiyle, '*Ortanın Solu*', '*Demokratik Sol*' kavramıyla 22. Kurultayda kendini göstermiş ve bu kapsamda partinin '*halkçılık*' anlayışı da '*ezilen sınıfların çıkarlarının korunması*' çizgisinde yeni bir anlayışla devam etmiştir. Ayrıca, ezilen sınıfın ülke de söz sahibini olmasını isteyen yeni halkçılık anlayışı, '*katılımcı demokrasi*'yi de beraberinde getirmiş ve bununla CHP '*elit*' kimliğini bu dönemde bir kenara bırakarak, çevreden merkeze doğru olan yönelimi de beraberinde getirmiştir³⁷⁷. 1976 yılında gerçekleşen 23. Kurultayda ise Demokratik Sol ilkelerin getirisi ışığında CHP programı değiştirilmiştir³⁷⁸. Bu kapsamda, 1976 CHP Programının, '*Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler*' bölümünde dünya barışının sağlanmasında aktif rol oynayacağını altı çizilirken aynı zamanda, uluslararası ilişkilerin korku dengesine bağımlılıkla ilerlemesinin yanlış olduğunu ve bunun yerine ulusların egemenliklerinin dokunulmazlığı ilkesine bağlı olması gerektiğini savunmuştur³⁷⁹. Özellikle barış vurgusu yapılan bu programda, Türkiye'nin üye olduğu oluşumları dışında diğer dostluklar içinde uluslararası ilişkilerinde iş birliğini geliştirmeli çağrısı yapılmıştır. Program itibarıyla dış politikada dikkat çeken unsur ise Demokratik Sol ışığında, hem ekonomi ve dış politika konularında hem de savunma alanlarında '*milliyetçilik*' kavramının öne çıkarılmasıdır³⁸⁰. Ayrıca, '*Uluslararası Ekonomik İlişkiler ve Düzen Başlığı*' altında, ülkenin dış ekonomik ilişkilerde hem çağın gerekliliklerine hem de bağımsızlığın gerekliliğine uygun olarak hareket edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır³⁸¹. AET ile ilişkileri noktasında ise, bu ilişkinin çok yönlü olması gerektiğine değinmiş ve sanayi toplumuna geçişi de engellemeyecek şekilde olmasının altını çizmiştir³⁸².

³⁷⁶ Börklüoğlu, *Tanzimat'tan Günümüze*, 130-135.

³⁷⁷ Faruk Ataay, *12 Marttan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*, (Ankara: De-Ki Basım Yayın, 2007), 63.

³⁷⁸ Atakan Hatipoğlu, *CHP'nin İdeolojik Dönüşümü: Kemalizm'den Sosyal Demokrasiye*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012), 300-301.

³⁷⁹ Cumhuriyet Halk Partisi, *Cumhuriyet Halk Partisi 1976 Programı*, (Ankara:1976), 271.

³⁸⁰ Cumhuriyet Halk Partisi, *1976 Programı*, 276.

³⁸¹ Cumhuriyet Halk Partisi, *1976 Programı*, 47.

³⁸² Cumhuriyet Halk Partisi, *1976 Programı*, 51.

23. Kurultayda gerçekleşen bir diğer önemli olay ise Ecevit'in Sosyalist Enternasyonale üyelik için verdiği önerenin oy birliğince kabulüdür. Ecevit, verdiği önergede “... *sosyalist enternasyonele katılmamız parti yararınadır, enternasyonel üyeliği dünyada hakça ve barışçı bir düzene katkımızı kolaylaştıracaktır.*”³⁸³ ifadeleriyle Batılı dünya sistemiyle eşit olunacağını vurgulamıştır. Enternasyonale üyeliğin 40. Yıl kutlamasında ise Oran, “*CHP var oldukça Türkiye'nin muasır medeniyet arayışı bitmeyecektir*”³⁸⁴ ifadesiyle CHP'nin Enternasyonal üyeliğinin öneminden bahsederken, Türkiye için muasır medeniyetlere giriş için bilgi ve deneyiminde CHP'de var olduğu vurgusu yapmıştır.

5.2. Bülent Ecevit Döneminde AET ile İlişkilerin Seçim Bildirgelerine Yansımaları

1973 yılının seçim hazırlığı içerisinde olan CHP, ‘Ak Günlere’ başlığıyla yayımladığı 1973 seçim bildirgesinde, dış politika kapsamında, AET ile ilişkilere kapsamlı bir şekilde değinerek; “*CHP Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerimizin sürdürülmesinden yanadır.*” ifadesi ile başlayan ‘Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye’ bölümünde, Türkiye'nin çağdaş, modern, demokratik Avrupa entegrasyonunda yerini alacağı belirtilerek sadece ekonomik açıdan değil, siyasal birliktelik açısından da faydalı görüldüğünün altı çizilmiştir. Türkiye'nin güvenliği ve geleceğinin önemli ölçüde Batı Avrupa ile yapılacak sıkı bir ortaklık ve dayanışmaya bağlı olduğu, fakat Adalet Partisi hükümetlerinin AET konusundaki tutumlarından duyulan kaygı ifade edilerek, AET'nin Türkiye'ye, Türkiye'nin de AET'ye yük olmaması gerektiğinin altı çizilmiştir³⁸⁵. Aynı zamanda AET'ye üyeliğin ekonomik koşullarının yanı sıra siyasi koşullarına da dikkat çekilerek demokratik özgürlüklere büyük kapsamda yer verileceğinin sözü verilmiştir. Bu konuda, özellikle düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılmasını önemle vurgulanmış ve AET ve Avrupa Konseyi

³⁸³ CHP, Sosyalist Enternasyonde Bugün 40 Yaşına Girdi, (Erişim Tarihi 18.05.2022), <https://umutoran.com/2016/11/29/chp-sosyalist-enternasyonde-bugun-40-yasina-girdi/>

³⁸⁴ ‘CHP, Sosyalist Enternasyonde Bugün 40 Yaşına Girdi’.

³⁸⁵ CHP, “Ak Günlere”, 1973 Seçim Bildirgesi, (223, Erişim Tarihi: 11.05.2021), https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/751/197600453_1973.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ülkelerinde uygulanan insan hakları ve demokrasinin Türkiye’de de hayata geçirileceği belirtilmiştir³⁸⁶.

Bildirgede, AET ile entegrasyon sürecinde diğer ülkelere göre elde edilen tavizlerin yetersiz olduğundan yakınılmış, Türkiye’nin görece güçlü olduğu sanayi ürünlerinin verilen tavizlerin dışında kaldığı ifade edilerek, Türkiye’nin AET’ye verdiği tavizlerde özellikle Türkiye’de sanayinin gelişmesi açısından engel taşıyacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda, CHP iktidarının ekonomik açıdan alacağı önlemler ve yapacağı girişimler: Türk ekonomisi açısından Toplulukla ilişkilerde karşılıklı tavizlerdeki yetersizlikler veya aşırılıkların giderilmesine çalışılacağı; bir süre için belli ürünlerde Türk sanayinin belli bir seviyede korunması; tarım alanındaki çabaların yetersiz olduğu vurgulanarak, tarımsal yatırımların desteklenmesiyle Topluluğa yapılan tarımsal ürün ihracatının artırılması; AET’ye üyeliğe hazırlanabilmek için eğitilmiş insan gücüne gereksinim duyulduğu belirtilerek, CHP iktidarının bu amaç doğrultusunda ücret politikası ve sosyal politika eğitim politikası izleyeceği; AET ile entegrasyon çabalarında Türkiye’nin bağımsızlığına ve ekonomik kalkınma olanaklarından fedakarlığa yol açılmaması gerektiği, sanayi alanında ise AET ile rekabette büyük sanayi kuruluşlarına gereksinim duyulacağı ve bu kapsamda kamu olanaklarının kullanılması şeklinde sıralanmıştır³⁸⁷.

CHP ileri görüş ve politikalarını doğru bir şekilde seçim çalışmalarına yansıttığı 1973 yılı seçimlerini kazanmış ve Cumhuriyet Halk Partisi 1974 senesindeki kurultayında CHP’nin altı okuna demokrasinin evrensel prensipleri de dahil edilerek partinin demokratik sol bir parti olduğu tüzüğe eklenmiştir³⁸⁸.

5.3. Katma Protokolün Yürürlüğe Girmesi ve Ecevit’in Avrupa’ya Yönelik Yaklaşımları

Türkiye’nin Geçiş dönemini düzenleyen antlaşma olarak bilinen Katma Protokol, 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanarak, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu dönem hem AET’nin hem de Türkiye’nin karşılıklı yükümlülüklerini oluşturmuş ve Topluluk tarafı Türkiye’ye sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini bazı

³⁸⁶ CHP, “Ak Günlere”, 1973 Seçim Bildirgesi, 226.

³⁸⁷ CHP, “Ak Günlere”, 1973 Seçim Bildirgesi, 224-226.

³⁸⁸ Mahmutoglu, CHP’nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları, 437.

istisnalar dışında kaldırırken, Türkiye tarafı 12 ve 22 yıllık bir program dahilinde Topluluktan gelen sanayi mallarına gümrük vergilerini sıfırlamayı taahhüt etmiştir³⁸⁹. Bu dönem içerisinde, Ecevit, Topluluğun Türkiye'yle ilişkilerinin dönüm noktalarında belirleyici konumda olmuş ve ilişkilere yön vermiştir. Hükümetin başı olarak, gerçekçi ve temkinli bir tavır sergileyen Ecevit, AET kapsamındaki bu iş birliği için daha fazla zamana ihtiyaç olduğunu ve bu koşullarda oluşan iş birliğinin Türkiye ekonomisine zararı olacağını düşünmesinden dolayı, Türkiye'nin AET'ye girişinden önce kayda değer bir ekonomik kalkınmayı tamamlamış olması gerektiğine inanıyordu³⁹⁰. Ayrıca, o dönemde gerçekleşen dünya petrol krizi nedeni ile kötüleşen ekonomik koşulların etkisiyle de geçiş dönemini düzenleyen, Katma Protokolden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini savunarak AET'ye karşı temkinli yaklaşmıştır³⁹¹.

Ecevit, 1 Haziran 1972 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada, “...*Ortak Pazar üyeliğinde ikinci aşamaya geçerken aşırı yükümlülükler altına girmeyip, tehlikeli tavizlerden kaçınmalıyız*” diyerek, AET'nin birinci genişleme dalgasında Topluluğa üye olması kesinleşen Birleşik Krallık, İrlanda, Danimarka'nın AET ile katılım antlaşmaları imzalamasını Türkiye için yeni koşullar yaratabilecek bir fırsat olarak görmüş ve Katma Protokol'ün yeniden gözden geçirilmesini istemiştir³⁹².

Türkiye, petrol krizinin etkisiyle büyük bir ekonomik ve politik istikrarsızlığın içine düşmüştür. Türkiye'de burjuvazi Avrupa ülkeleriyle rekabet edemeyeceğini düşünüyordu. Bu yüzden, Türkiye geçiş döneminin başladığı 1973 yılından itibaren tarım ürünleri alanında Topluluğun Türkiye'ye uyguladığı rejimin iyileştirilmesi ve Türkiye'nin geçiş dönemi yükümlülüklerine esneklik getirilmesini istedi. Bu çerçevede, Ecevit, 1 Şubat 1974 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada, Toplulukla olan ilişkilerin Ankara Antlaşması doğrultusunda devam ettirilmesi gerektiğini, ancak, “geçiş

³⁸⁹ Haydar Efe, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, 229.

³⁹⁰ Esma Ceyda Dibek, “Bülent Ecevit: Continuity and Change in His Political Views”, The Institute of Economics and Social Science, Bilkent University, Ankara, September 2002, s. 36.

³⁹¹ Duygu Yayla, Bir Siyasal Lider Olarak Ecevit'in AB'ye Yaklaşımı: Süreklilik Mi, Kopuş Mu?” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, 2019), İ.

³⁹² TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1 Haziran 1972, Üçüncü Dönem, 24. Cilt, 96. Birleşim, II. Oturum, s. 890 (Millet Meclisi)

dönemi koşullarını düzenleyen protokollerin yeniden ele alınması...Türkiye'ye en uygun şartların sağlanması için gerekenlerin yapılacağını”³⁹³ belirtmiştir.

1974 yılında Ecevit liderliğindeki hükümetin ortağı Erbakan ve Milli Selamet Partisi (MSP) Avrupa Ekonomik Topluluğu'na karşıydı. MSP'nin Avrupa karşıtı tutumunun da etkisiyle Ecevit, AT Komisyon Başkanı Ortoli'den Türkiye'nin geçiş dönemi yükümlülüklerinde iyileştirme yapılmasını istemiştir. 1975 yılında iktidara gelen Milliyetçi Cephe Hükümeti, Ecevit'in bu geçiş dönemi koşullarında değişiklik isteminin gündemde olmasına rağmen, 25 Aralık 1976 tarihinde aldığı tek yanlı kararla Katma Protokol'ün 40. maddesine dayanarak tüm yükümlülüklerini dondurmıştır³⁹⁴.

Aynı Milliyetçi Cephe hükümetinde, Yunanistan'ın ardından AET'ye tam üyelik başvurusu gündeme geldiğinde, Dışişleri yetkilileri olumsuz tavır takınmış, sadece Türkiye'nin AET Daimi Delegasyonu Büyükelçisi Tevfik Saracoğlu “*hemen başvuralım, ya bizi Yunanistan'la birlikte almak yada Yunanistan'ı geciktirmek zorunda kalırlar*” demiş fakat dönemin başbakanı Süleyman Demirel ise “*Böyle bir şeyi düşünmek söz konusu dahi olamaz.*”³⁹⁵ diyerek tam üyelik başvurusunda bulunmayacaklarını açıkça ifade etmiştir. 14 Ekim 1976 tarihinde yabancı gazetecilere verdiği demeçte de “*Yunanistan AET'ye tam üye olabilir. Bu kendilerinin bileceği bir iştir. Yunanistan girdi diye, Türkiye'nin mutlaka onu izlemesi gerekmez.*”³⁹⁶ diyerek AET'ye üyelik konusundaki olumsuz tavrını bir kez daha ortaya koymuştur. Buna karşılık, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, 8 Kasım 1976 tarihinde AET parlamento heyetiyle yapmış olduğu görüşmede Demirel Hükümetinin bu tavrını eleştirerek, Toplulukla ilişkilerin bir çıkmaza gireceği kaygısını dile getirmiştir³⁹⁷.

21 Haziran 1977 tarihinde kurulan İkinci Ecevit Hükümeti'nin 28 Haziran 1977 tarihinde Cumhuriyet Senatosunda programını açıklayan CHP Genel Başkanı ve Başbakan Bülent Ecevit, geçmiş hükümet döneminde Toplulukla ilişkilerin durma noktasına gelmesinden yakınarak, yeni hükümetin sorunları çözüme ulaştırmak için ivedilikle harekete geçeceğini ifade etmiştir. Ayrıca, Katma Protokolün bazı

³⁹³ TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1 Şubat 1974, Dördüncü Dönem, 1. Cilt, 35. Birleşim, I. Oturum, s. 358 (Millet Meclisi)

³⁹⁴ Hacı Can, Çınar Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku*, (Gazi Kitabevi, 2005), 62-64.

³⁹⁵ Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Gümrük Birliği*, 42.

³⁹⁶ Birand, *Türkiye'nin Gümrük Birliği*, 126.

³⁹⁷ “Çağlayangil AET ile yeni bir mali Protokol yapılması için görüşme önerdi”, s.1; “Ecevit’le Görüşme”, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Kasım 1976, s.9

hükümlerinin Türkiye'nin sanayi ve tarım alanlarında gelişimini engellediği gerekçesiyle Katma Protokol'ün yenilenmesi gerektiğine vurgu yapmış ve “*Türk ekonomisini, Ortak Pazarla ilişkilerimde ezilmeyecek, Türkiye'nin bağımsızlığını güçlendirecek bir yapıya kavuşturmak için hükümetimiz çalışacaktır.*”³⁹⁸ ifadeleriyle, AET'yle ilişkileri desteklediğini, ancak geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokol'ün bazı hükümlerine de karşı olduklarını beyan etmiştir.

5 Ocak 1978 tarihinde kurulan Üçüncü Ecevit Hükümetinin programında da Ecevit Toplulukla ilgili olarak Katma Protokol'ün ülke ekonomisine gelişimini engelleyen hükümlerinin ülke ekonomisinin yararına işleyebilecek biçimde yeniden düzenlenmesi savunarak benzer ifadeler kullanmıştır³⁹⁹.

Ecevit hükümeti, göreve başlar başlamaz acil ödenmesi gereken borçlar nedeniyle uluslararası piyasalardan kredi bulmaya çalışıyordu. Bu yüzden, AET ile ilgili konular geri planda kalmaktaydı. 25 Mayıs 1978 tarihinde AET Komisyonu Başkanı Roy Jenkins'le görüşen Ecevit, Toplulukla ilişkilerin uzun zamandır durgun olduğunu söyleyerek Toplulukla Türkiye arasında ekonomik gelişmişlik farkının arttığına vurgu yapmıştır. Demokrasiye gönülden bağlı ve demokratik rejimlerle kolay anlaşılan Türkiye'nin Batı demokrasileriyle ilişkilerine özel bir önem atfettiklerini ifade eden Ecevit, “*Türkiye ilişkilerin sürmesini ister, Tam üyeliğe kadar da birlikte çalışmaktayız*”⁴⁰⁰ diyerek Toplulukla ilişkilerin geliştirilmesinden yana olduğunu göstermiştir.

CHP hükümeti, 1978 yılında Brüksel'de yapılan görüşmelerde Türk sanayinin bir sektörü ya da dış mali istikrarını tehlikeye düşürecek bir durumun ortaya çıkması durumunda yükümlülüklerin askıya alınabilmesini düzenleyen Katma Protokol'ün 60. maddesine⁴⁰¹ dayanarak Topluluktan beş yıllık bir süre için yükümlülüklerini askıya alınmasını talep etmiştir. Ardından, Türkiye ile Topluluk arasında imzalanan Ankara Antlaşması'nın geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokolün 10 ve 11. Maddeleri gereği, “*ithalat gümrük vergisiyle eş etkili vergi ve resimlerde 1 Ocak 1979 tarihinde*

³⁹⁸ TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 28 Haziran 1977, 16. Dönem, 32. Cilt, 58. Birleşim, s.543, (Cumhuriyet Senatosu)

³⁹⁹ TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 12 Ocak 1978, 5. Dönem, 2. Cilt, 91. Birleşim, s.276, (Millet Meclisi).

⁴⁰⁰ Birand, *Türkiye'nin Gümrük Birliği*, 327-328.

⁴⁰¹ Katma Protokol, (Erişim tarihi: 08.05.2022), https://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf

yapılması gerekli %10 ve %5'lik indirimlerin ertelenmesi”⁴⁰² Bakanlar Kurulu kararıyla ilan edilmiş ve Topluluk da 1979 Mayıs ayında bu isteği kabul etmiştir.⁴⁰³ Böylece, Katma Protokol'ün yükümlülüklerinin askıya alınmasıyla, Türkiye AET ilişkileri fiilen dondurulmuştur.

5.4. 1980 Darbesi ve Genel Bir Çerçeve 1980 Sonrası AET ile İlişkiler

1977-1980 dönemleri arası Türkiye’de sürekli hükümet değişiklikleri ve sancılı terör olaylarıyla geçmiştir. 12 Eylül 1980’de ise ordu tekrar politik sahnede kendini göstermiş ve kurulan Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren’in yönetime el koyduğu açıklanarak, askeri müdahale gerçekleşmiştir. Ardından, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırıldığı, yargının denetim görevinin gölgelendiği, yürütmenin esas ve güçlü kılındığı 1982 anayasası yapılan referandum sonucu onaylanmıştır. Bu kapsamda, onaylanan anayasayla, Atatürk’ün kurduğu modern Türkiye’yi inşa eden CHP, diğer partilerle beraber 10 yıllık süreyle kapatılmış ve 12 Eylül 1980 öncesi görevde olan aktif siyasetçilerinde siyasi faaliyetleri yasaklanmıştır⁴⁰⁴.

1983 genel seçimleri sürecinde ise yeni siyasi partiler kurulmuştur. CHP çizgisini temsilen Erdal İnönü tarafından Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ve devamı niteliğindeki Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) kurulmuş olmasına rağmen sol siyaset bir lider çıkarmaktan ziyade Ercan Karakaş, İsmail Cem ve Deniz Baykal gibi etkin isimleri öne çıkararak çoğulcu sözcü yapısında olmuştur⁴⁰⁵.

Uluslararası ilişkiler kapsamında ise AET ile ilişkilerimizde, darbe sonrasında Topluluk, Türkiye ile ilişkilerini dondurmış ve Topluluk, Türkiye için demokrasiye dönüş çağrısı yapsa da 1983 yılında Türkiye tekrar demokrasiye geçebilmiş, çok partili hayata yeniden başlamıştır⁴⁰⁶. Ülkemiz için olan bu demokrasi sürecinin beklenmesi sırasında ise Yunanistan AET’ye katılmıştır. Süreç içerisinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilmiş fakat Avrupa Parlamentosu tarafından tanınmaması Türkiye-AET ilişkilerinin bir kez daha gerilmesine sebep olmuştur. Türkiye’de demokrasiyle

⁴⁰² Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, 28 Aralık 1978, 3.

⁴⁰³ Can, Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu*, 62-64.

⁴⁰⁴ Börklüoğlu, *Tanzimat’tan Günümüze*, 138.

⁴⁰⁵ Börklüoğlu, *Tanzimat’tan Günümüze*, 140-141.

⁴⁰⁶ Mehmet Ali Birand, *Türkiye’nin Ortak Pazar Macerası (1959-1985)*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1987), 30.

geçilmesiyle ile AET yaptığı açıklamada 1983 seçimlerinin demokratik olamayacağı kaygısını dile getirmiştir⁴⁰⁷.

1983 seçimlerinin ardından ülke hala demokrasi mücadelesinde askeri havanın esintileriyle karşı karşıyaydı ve Topluluk-Türkiye ilişkileri de böyle bir ortamda düzelememiştir. 1987 yılına gelindiğinde ise Türkiye, AET ve EUROTOM'a tam üyelik başvurusunu yapmış fakat, Topluluk, Türkiye'nin tam üyelik şartları için Tek Senet'in getirdiği şartların uygulanmasıyla üyelikle ilişkili bir ilerleme kaydedilebileceğini ifade etmiştir. Toplulukla olan ilişkiler 1988 yılında kısmen normalleşebilse de Topluluk, Türk işçilerine vermediği taahhüt ettiği serbest dolaşım hakkını vermemiştir⁴⁰⁸.

6. CHP'nin Politik Hayata Geri Dönüşü: Deniz Baykal Genel Başkanlığında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Avrupa ve Avrupa Birliği'ne Yönelik Yaklaşımları

12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin kapattığı CHP, 9 Eylül 1992 tarihinde tekrar açılmış ve gerçekleşen 25. Kurultayda Deniz Baykal, dördüncü genel başkan olarak partinin genel başkanlığına geçmiştir⁴⁰⁹. Seçimin ardından Cumhuriyet Halk Partisi Lideri Deniz Baykal, yaptığı konuşmada “*Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kurduğu dünyada ilk kez bir bağımsızlık savaşını zaferle sonuçlandıran, devlet kuran, devrimler yapan, demokrasiyi yerleştiren, sosyal demokrasi ilkelerini yaşama geçiren bir parti geleneğinin yeni başkanıyım.*”⁴¹⁰ diyerek, çağdaş, modern ve devrimci bir parti geleneğinin devam edeceğini duyurarak halka seslenmiştir.

1995 seçimlerine gidilen dönemde ise CHP, Şubat 1995 tarihinde gerçekleşen 26. Kurultayında SHP ile birleşmiş ve Hikmet Çetin genel başkanlığa seçilmiş olsa da hemen ardından gerçekleşen Eylül 1995 tarihli 27. Kurultayda Deniz Baykal tekrar parti genel başkanlığına seçilmiştir⁴¹¹. 1999 yılı seçimlerinin başarısızlığının değerlendirildiği 9. Olağanüstü Kurultayda ise Altan Öymen genel başkanlık görevi için seçilse de 2000 yılında gerçekleşen CHP 11. Olağanüstü Kurultayında Deniz Baykal

⁴⁰⁷ Birand, *Türkiye'nin Ortak Pazar*, 383.

⁴⁰⁸ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 230-231.

⁴⁰⁹ Cumhuriyet, *Türk Siyasetinin Dönüm Noktaları: CHP Kurultayları*, 5 Temmuz 2018, (Erişim Tarihi 18.05.2022), <https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/turk-siyasetinin-donum-noktalari-chp-kurultaylari-1018033>

⁴¹⁰ Mahmutoglu, *CHP'nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları*, Ek: İ, 444.

⁴¹¹ Alphan Telek, *CHP Kurultaylarının Kısa Tarihi*, (Erişim Tarihi 18.05.2022), <https://medyascope.tv/2018/02/02/chp-kurultaylarinin-kisa-tarihi-35-olagan-18-olaganustu-kurultay/>

genel başkanlık yarışını kazanmış ve 2010 yılına kadarda genel başkanlık makamında bulunarak, CHP'yi temsil etmiştir⁴¹².

6.1. CHP'nin AB'ye Yönelik Yaklaşımının Parti Programlarına (1994-2008)

Yansıması

18 yıl sonra parti programında değişikliğe giden CHP, dönem içerisinde “*Yeni Hedefler Yeni Türkiye*” başlıklı, 1994 Parti Programını yayımlamıştır. Yayımlanan bu programın, “*Dış Ekonomik İlişkilerde Çok Yönlülük*” başlığı altında Avrupa Birliği'ne değinilmiş ve ulusal çıkarların göz önünde bulundurulması koşuluyla tam üyeliğin hedeflendiği belirtilmiştir⁴¹³. Ayrıca, “*Ulusal Güvenlik ve Dış İlişkiler*” bölümünde, Avrupa Birliği'ne yönelik ayrıyeten bir tutumda bulunulmasa da demokrasiye bağlılık, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne değinerek, bunun artık dünyada saygınlığın öncülleri olduğu ve gelişmişliğinde simgesi haline geldiğine vurgu yapılmıştır. Oluşan bu saygınlık ölçütlerinin ise devletler arası iş birliğinde önemli bir yer ettiğine değinilmiş ve bu kapsamda, CHP'nin dış politikasındaki temel hedefinin barış olduğu bir kez daha vurgulanmıştır⁴¹⁴. Son olarak, kişilikli dış politikanın devreye gireceğine değinen CHP, Türkiye'nin dış ilişkilerinde yapıcı ve pozitif bir dış politika yürüteceğini vurgularken, edilgin ve arka plana atılan bir dış politika izlenmeyeceğini de vurgulamıştır⁴¹⁵.

Ayrıca, bu dönemde Gümrük Birliği Antlaşması, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi kararıyla Topluluk-Türkiye Ortaklık rejiminin oluşturduğu üçüncü aşama olan son döneme girilmiştir. 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren antlaşma ile Türkiye, Avrupa Birliği ülkelerinden gelen sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini sıfırlamıştır. Bu doğrultuda bundan sonraki kurultay görüşmelerine ve 2008 Parti Programına Gümrük Birliği konuları da yansımıştır.

Yayımlanan bu parti programının ışığında düşüncelerini aktaran CHP, bu dönemde 2008 yılındaki parti programı değişikliğine kadar Avrupa Birliği konularına 30. Olağan Kurultayında yer vermiştir. Bu kapsamda, 23-24 Ekim 2003 tarihlerinde

⁴¹² ‘CHP Kurultaylarının Kısa Tarihi’.

⁴¹³ CHP, “Yeni Hedefler Yeni Türkiye 1994 Parti Programı”, (150, Erişim tarihi: 16 Mayıs 2021), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/963/200402098.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁴¹⁴ CHP, ‘Yeni Hedefler Yeni Türkiye 1994 Parti Programı’, 227.

⁴¹⁵ CHP, ‘Yeni Hedefler Yeni Türkiye 1994 Parti Programı’, 231.

toplanan Cumhuriyet Halk Partisi 30. Olağan Kurultay Bildirgesi'nde, CHP'nin eşit koşullarda bir AB üyeliği hedeflediği belirtilerek, Türkiye demokrasisinin gereksinim duyduğu Avrupa Birliği müktesebatına uyumun ve Kopenhag Kriterleri'nin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Avrupa Birliği'ne üyelik hedefini Türkiye'nin milli politikası olduğu, CHP'nin bu politikanın sahibi ve destekçisi olduğu, ancak Avrupa Birliği'nin Kıbrıs sorununu Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin önünde bir engel olarak göstermesinin kabul edilmeyeceğinin de altı çizilmiştir⁴¹⁶. Kurultay sonrası hazırlanan parti meclis raporunda ise Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ve Kıbrıs sorunun Avrupa Birliği'ne üyeliği için bir önkoşul olarak ileri sürülemeyeceği; AB'nin 2002 Kopenhag Zirvesi'nde GKRY'nin AB'ye üye olarak alınması kararına karşın Türkiye ile müzakerelerle ilgili bir karar alınmayıp konunun Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'ne bırakılmış olması eleştirilmiştir. Öte yandan, AKP hükümetinin Kopenhag Kriterlerine uyum için hazırlamış olduğu AB uyum yasalarına genel anlamda destek verildiğinin altı çizilmiştir. Artık, Kopenhag Kriterleri'nin hayata geçirilmesinin önemli olduğu, bu kapsamda, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konularında Avrupa Birliği standartlarının yakalanması gerektiğine vurgu yapılmıştır⁴¹⁷. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş konusunda konulan koşullardan farklı, AB ile ilgisiz konularda tavize zorlanmasının kabul edilemeyeceği belirtilerek, çağdaş dünya ile bütünleşmeden yana olan CHP'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecini ve Kopenhag Kriterleri'ne uyumun Türkiye'nin demokrasi için bir gereksinim olduğu ve hayata geçirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda, Ulusal Programın CHP tarafından desteklendiği ve Ulusal Programda ortaya konulan taahhütlerin yerine getirilmesinin Türkiye demokrasisinin gelişimine katkıda bulunacağı ifade edilmiştir.⁴¹⁸

CHP'nin 2008 yılında yayımlanan parti programında, ulusal ve barış odaklı bir dış politika izleneceği vurgusu yapılan '*Ulusal Güvenlik ve Dış Politika*' bölümünün "*Avrupa Birliği'yle İlişkiler*" başlığı altında, CHP'nin bütünleşme sürecinin başından beri Avrupa Birliği'ne tam üyeliği Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefinin bir uzantısı olduğunun altı çizilerek, desteklediği belirtilmiş, fakat ilişkilerde tek koşulun eşit,

⁴¹⁶ CHP, "30. Olağan Kurultay Bildirgesi", 23-24 Ekim 2003, (9, Erişim tarihi 15.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/30kurultay.pdf>

⁴¹⁷ CHP, "30. Olağan Kurultay Part Meclisi Çalışma Raporu", (63, Erişim Tarihi 16.05.2021) <https://content.chp.org.tr/file/30kurultaycalismarapor.pdf>.

⁴¹⁸ CHP, "30. Olağan Kurultay Part Meclisi Çalışma Raporu", 63-64.

onurlu ve cumhuriyetin kuruluş ilkelerine saygılı tam üyelik olduğu ifade edilmiştir⁴¹⁹. Bu kapsamda, tam üyelik dışında özel bir statünün kabul edilemeyeceği belirtilerek, Maastricht ve Kopenhag kriterlerine uyulmasının yanı sıra Avrupa Birliği müktesebatının benimsenip uygulanması gerektiğinin altı çizilmiştir⁴²⁰. Avrupa Birliği'nin üyelik için Türkiye'ye net bir tarih vermesi gerektiğinin savunulduğu Parti Programı'nda ayrıca, Kıbrıs sorununun Avrupa Birliği'ne üyelikle ilişkilendirilmesinin yanlış olduğuna dikkat çekilmiş ve üyeliğin sonuçlandırılmasının tek taraflı tavizlere bağlı olmayacağını altı çizilmiştir. Bu kapsamda, AB müktesebatı uygun reformların hızlı bir şekilde uygulanıp sonuçlandırılması istenmiştir⁴²¹.

Gümrük Birliği kapsamında Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin serbest ticaret antlaşması imzaladığı üçüncü ülkeler eş zamanlı olarak paralel antlaşmalar imzalaması istenmiştir. Tarım destekleri, serbest dolaşım ve bölgesel kalkınma konularında getirilen kalıcı kısıtlamaların kaldırılması istenmiştir. Türkiye'ye özel statü verilmek istenerek tam üyelikten dışlanması Birliğin resmi görüşü haline gelmesi durumunda Türkiye'nin ulusal çıkarları göz önünde bulundurularak gümrük birliği ve diğer tüm taahhütlerin yeniden gözden geçirileceği belirtilmiştir⁴²².

26-27 Nisan 2008 tarihlerinde toplanan CHP'nin 32. Olağan Kurultayı sonucunda hazırlanan, Parti Meclisi çalışma raporunun “*Dış Politikada Gelişmeler*” başlığı altında “*AB ile İlişkilerimiz*” bölümünde, CHP'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerde koşulunun eşit koşullu, “*ulus devlet üniter devlet, laik devlet*” ilkelerine saygılı, onurlu tam üyelik olduğu ifade edilerek⁴²³, laiklik ve üniter devlet vurgusu yapılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin tam üyeliğinin Avrupa Birliği tarafından samimi bir şekilde benimsenmesi ve Türkiye'ye tam üyelik için artık bir tarih belirtilmesi gerektiği istenmiştir. Bunun yanı sıra, Birliğin Türkiye'nin laik ve üniter devlet ilkelerini zayıflatacak dayatmalardan kaçınması; Avrupa Birliği'nin serbest dolaşım, yapısal fonlar ve tarım destekleri konularında getirmiş olduğu kalıcı kısıtlamalara son verilmesi ve müzakere sürecinin Avrupa Birliği müktesebatının hukuki, mali ve idari sistemine aktarılması ve Kopenhag

⁴¹⁹ CHP, ‘Çağdaş Türkiye İçin Değişim, 2008 CHP Parti Programı’, (123, Erişim Tarihi 18.05.2022), <https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf>

⁴²⁰ Cumhuriyet Halk Partisi 2008 Programı, 124.

⁴²¹ Cumhuriyet Halk Partisi 2008 Programı, 125.

⁴²² Cumhuriyet Halk Partisi 2008 Programı, 125.

⁴²³ CHP, “32. Olağan Kurultayı”, 26-27 Nisan 2008, Parti Meclisi Çalışma Raporu, (133, Erişim tarihi: 15.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/74477.pdf>

Kriterleri'ne uyum çabalarının içtenlikle devam ettirilmesi istenmiştir. Avrupa Birliği'nin ancak bu sayılan konularda somut adımlar atması şartıyla, *“tam üyelik sürecine yönelik çalışmalar tarafımızdan da kararlılıkla sürdürecektir ve gerekli reformlar süratle tamamlanacaktır”* ifadeleriyle, Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan olumsuzluklara dikkat çekilmekte ve ilişkilerin geliştirilmesi konularında girişimde bulunması istenmektedir⁴²⁴. Raporda ayrıca, Avrupa Birliği'nin resmi bir şekilde Türkiye'yi dışlaması veya imtiyazlı ortaklık gibi ikinci sınıf üyelik önermesi durumlarında, Türkiye'nin gümrük birliği başta olmak üzere tüm yükümlülüklerini gözden geçireceği ifade edilmektedir. Özellikle gümrük birliği konusunda, Türkiye'ye tam üyelik tarihi verilmemesi durumunda mevcut haliyle gümrük birliğinin sürdürülemeyeceğinin altı çizilmiş ve Gümrük Birliği'nin, sadece sanayi ürünlerinin ve işlenmiş tarım ürünlerinin ise sanayi katkısı oranında gümrüklerden muaf olduğu belirtilerek, gümrük birliğinin tarım ürünlerini de kapsamı gerektiği ifade edilmektedir⁴²⁵.

Gümrük birliği konusunda raporda değinilen bir başka konu da Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret antlaşmalarına Türkiye'nin doğrudan dahil edilmemesi nedeniyle yaşanan sorunlardır. Birliğin bu türden antlaşmalar imzaladığı üçüncü ülkelerle Türkiye'nin eş zamanlı başlayıp biten antlaşmalar imzalaması gerektiğinin altı çizilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin tam üye olmadan gümrük birliğine giren tek ülke olduğu ve bu kapsamda Türkiye'nin 6 Mart 1995 tarihinde imzaladığı 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararıyla hayata geçen Gümrük Birliği ile Türkiye, kısa ya da en geç orta vadede tam üye olacağı tahmin edilirken üyelikten bahsedilmesini kabul edilemez bulmuştur. Böyle bir durumda, gümrük birliğinin uygulanmasına devam edilmesi ancak, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ticaret antlaşmaları yapmasına izin vermesi gerektiği savunulmaktadır⁴²⁶.

22-23 Mayıs 2010 tarihlerinde toplanan CHP 33. Olağan Kurultayı'nın Parti Meclisi Çalışma Raporu'nda 'Dış Siyasi gelişmeler' başlığı altında Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerinin fiilen durduğu belirtilerek, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin AB'nin de çıkarına olacağı, Türkiye'nin büyük ordusuyla Avrupa'nın güvenliğine

⁴²⁴ CHP, “32. Olağan Kurultayı”, 133.

⁴²⁵ CHP, “32. Olağan Kurultayı”, 134.

⁴²⁶ CHP, “32. Olağan Kurultayı”, 136.

katkıda bulunduğu ve AB'ye girdiği zaman da jeopolitik konumu ve enerji köprüsü rolüyle Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğine katkıda bulunacağı, çoğunlukla Müslüman Halkı ve laik ve demokratik yapısıyla Türkiye'nin Avrupa'nın çoğulculuğuna katkıda bulunacağı ve genç nüfusuyla AB'nin yenileşme ve inovasyonuna güç ve vizyon katabileceği ifade edilmiştir. Öte yandan, Avrupalı bir devlet olan Türkiye'nin AB'ye kabul edilmemesiyle AB'nin siyasi ve ekonomik olarak önemini yitireceğine vurgu yapılmıştır⁴²⁷. Raporda, ayrıca, Avrupa Birliği'ne eşit koşullarda tam üyelik hedefinin altı çizilerek '*ayrıcılık ortaklık*' ya da '*genişletilmiş ortak üyelik*' gibi ilişki modellerinin kabul edilmeyeceği; Türkiye'nin küçük bir ülke olmadığı ve ilişkilerin 'küçük ülke' modeliyle sürdürülemeyeceği ifade edilmektedir. Raporda, katılım müzakerelerinde müzakere başlıklarının açılması için hazırlanan müzakere pozisyon belgesini muhalefetin ve meclisin görmediği belirtilerek AKP hükümetinin Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerini tek başına yapamayacağını ve dolayısıyla hükümetin müzakere sürecinin sorumluluğunu paylaşması gerektiğinin altı çizilmektedir⁴²⁸.

6.2. Avrupa Birliği ile İlişkilerin Deniz Baykal Döneminde Seçim Bildirgelerindeki Yansımaları

CHP, "*Türkiye'yi Çağdaş Dünyaya Taşıyacağız*" başlıklı 1995 tarihli seçim bildirgesinde "*Hedef 19 Haklarımızı ve Çıkarlarımızı Özenle Koruyarak Ülkemizi Avrupa Birliği ile Tam Üyeliğe Taşıyacağız*" başlığı altında, Türkiye'nin saygın ve eşit bir üye olarak çağdaş, modern ve demokratik dünyayla entegrasyonunun CHP'nin başlıca hedefi olduğunun altı çizilmiştir. Bunun yanı sıra, 1963'te CHP'nin İkinci Genel Başkanı İnönü tarafından imzalanan Ankara Antlaşması ve Katma Protokol ile kazanılmış bir hak olan gümrük birliğinin AB'ye üyelik hedefi yolunda önemli bir safha olduğu belirtilmiştir⁴²⁹. AB'yi bir sosyal demokrasi projesi olarak nitelendiren CHP, Birliğin çoğulcu demokrasi, emeğe ve çevreye dayalı pazar ekonomisi niteliklerini vurgu yaparak AB ile entegrasyonu modern çağı yakalamak olarak değerlendirmiştir.

⁴²⁷ CHP, "33. Olağan Kurultayı Parti Meclisi Çalışma Raporu", 22-23 Mayıs 2010, (70, Erişim tarihi: 14.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/63314.pdf>

⁴²⁸ CHP "33. Olağan Kurultayı", 72-73.

⁴²⁹ CHP, "*Türkiye'yi Çağdaş Dünyaya Taşıyacağız*", 1995 Seçim Bildirgesi, (43, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2021), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2571>

Bildirgede son olarak, Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getireceğinin sözünü vermiştir⁴³⁰.

CHP'nin “*Güzel Günler Göreceğiz*” başlıklı 2002 Seçim Bildirgesi'nde Avrupa Birliği'ne yönelik olarak, CHP'nin Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne taşımaya hazır olduğu belirtilerek⁴³¹, Avrupa Birliği üyeliği için getirilen Kopenhag Kriterlerini tam anlamıyla hayata geçirerek çağdaş uygarlık seviyesine ulaşacak bir Türkiye'nin, Batı ve Doğu'da saygınlık kazanacağına vurgu yapılarak uygarlıklar arasında kültür ve uzlaşma köprüsü rolü oynayacağı belirtilmiştir⁴³². Bildirgede, toplumsal değişim projesi olarak görülen Avrupa Birliği'ne eşit koşullarda tam üyelik hedefi, CHP tarafından anlaşmalara dayanan bir hak olarak görülmüş ve Türkiye'nin AB üyeliğinin Avrupa Birliği'nin istikrarına katkıda bulunacağını altı çizilmiştir⁴³³.

Türkiye'nin AB içinde kendi değerleri ve kimliğiyle yer alacağı belirtilerek, üyelik müzakerelerinin başlayacağı, bu yüzden de CHP'nin “*Türkiye'nin bu fırsatı kaçırmaması için gerekli öncülüğü yapacağı*”; Avrupa Birliği'ne uyum yasalarının uygulanmasını sağlayacağı; Ulusal Programın hayata geçirileceği; Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelik yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini takip edeceklerini ve son olarak, AB ile tercihli ticaret antlaşması yapan ülkelerle Türkiye'nin benzer antlaşmalar yapmasına çalışılacağını altı çizilmiştir⁴³⁴. Son olarak, CHP'nin öncelikli iddiasının bölgesinde lider, ekonomik olarak güçlü, saygın, haklarını daima koruyan Türkiye olduğu belirtilmiş, AB'ye tam üyeliğin, bu iddianın da doğal hedefi olduğu ifade edilmiştir⁴³⁵.

CHP, “*Pusulâ'07*” başlıklı, 2007 seçim bildirgesinin ‘*Dış Politika*’ bölümünde Avrupa Birliği ile ilgili olarak CHP'nin daima Avrupa Birliği'ne eşit koşullarda üyeliği savunduğu belirtilerek, bütünleşme karşı olunmadığı fakat önkoşullara, kısıtlamalara ve özel statü önerilerine karşı çıkmıştır. Bu kapsamda, CHP'nin TBMM'ye sunulan

⁴³⁰ CHP, 1995 Seçim Bildirgesi, 43.

⁴³¹ CHP, “Güzel Günler Göreceğiz”, 2002 Seçim Bildirgesi, (16, Erişim tarihi: 10.05.2021), <https://chp.azureedge.net/b6bdceb40e6f4f4d8fe40f11ce4cbd30.pdf>

⁴³² CHP, 2002 Seçim Bildirgesi, 51.

⁴³³ CHP, 2002 Seçim Bildirgesi, 53.

⁴³⁴ CHP, 2002 Seçim Bildirgesi, 54.

⁴³⁵ CHP, 2002 Seçim Bildirgesi, 53.

reform yasalarını ve anayasa değişikliği önerilerini desteklediğinin altı çizilmiştir⁴³⁶. Bildirgede ayrıca, Avrupa Birliği'nin Kıbrıs politikası eleştirilmiş, AB'nin Annan Planı'nı reddeden Kıbrıslı Rumları Birliğe alıp, KKTC'ye uygulanan ambargoları devam ettirerek Kıbrıs Türklerini cezalandırmaya devam ettiğinin altı çizilmiştir. Avrupa Birliği'nin Türkiye-AB ilişkilerine Kıbrıs ipoteği koyduğu belirtilerek, AKP hükümetinin 17 Aralık 2004 zirvesinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) tanınması anlamına gelebilecek Ek Protokol'ü imzaladığı ancak CHP'nin itirazları yüzünden TBMM'ye getiremediği ifade edilmiştir⁴³⁷.

6.3. Brüksel'de CHP Avrupa Birliği Temsilciliği'nin Kurulması

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin çok boyutlu ve iletişimi gerekli kıldığına inanan ve Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin aktif bir aktörü olmak isteyen CHP, 2008 yılında Brüksel'de AB temsilciliğini açarak AB konusundaki fikir ve düşüncelerinin somut olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda, CHP, açılan temsilciliğin görevlerini *“etkinlik ve yayınlarıyla Türkiye'nin AB üyelik sürecini desteklemek; CHP'yi AB kurumları içinde temsil etmek ve Avrupa düzeyinde iklim değişikliği, sosyal kalkınma, bilgi toplumu, güvenlik ve enerji politikaları gibi alanlardaki tartışmalara katkıda bulunmak”*⁴³⁸ olmak üzere üç ana başlıkta toplamış ve temsilci olarak Kader Sevinç'i görevlendirmiştir.

Brüksel'de hayata geçirilen bu oluşum ise CHP'nin Avrupa Birliği'ne karşı düşüncelerinin samimi olduğuna yönelik bir 'niyet belirtisi' olarak değerlendirilebilir.

7. Kemal Kılıçdaroğlu Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Avrupa ve Avrupa Birliği'ne Yönelik Yaklaşımları

22 Mayıs 2010 tarihindeki CHP Kurultayı'nda genel başkan seçilen Kemal Kılıçdaroğlu, CHP'nin yedinci genel başkanı oldu. Kılıçdaroğlu'nun liderliğiyle birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi'nin giderek artan biçimde çağdaş anlamda bir sosyal demokrat partiye dönüşmekte olduğu gözlemlenmektedir. Çok uzun yıllar memurların, subayların ve elitlerin partisi olarak görülen, 'devlet partisi' olarak nitelenen ve geniş

⁴³⁶ CHP, “Pusulâ '07”, 2007 Seçim Bildirgesi, (16, Erişim tarihi: 10.05.2021), <https://chp.azureedge.net/a8a787fdd8024b5e8753a33a81fd0a40.pdf>

⁴³⁷ CHP, 2007 Seçim Bildirgesi, 15.

⁴³⁸ CHP Avrupa Birliği Temsilciliği, (Erişim tarihi: 18.05.2021), <http://chp-avrupabirligi.org/>

halk kitlelerinin desteğini almakta güçlük çeken CHP, Kılıçdaroğlu döneminde ‘çevreye’ doğru yönelmiştir⁴³⁹.

Kılıçdaroğlu, 2010 yılında CHP Genel başkanı olduğunda PES Başkanı tarafından kutlanmış, aynı yıl Brüksel’de Avrupa Birliği yetkilileriyle görüşmüş, Sosyalist Enternasyonal’in Paris toplantısına katılmış, Alman Sosyal Demokrat Partisi yetkilileriyle de bir araya gelmiştir⁴⁴⁰. 26 Kasım 2011 tarihinde ise Brüksel’de Avrupa Sosyalist Partisi (PES) toplantısında yaptığı konuşmada tam üyelik koşullarını karşılayan Türkiye’nin Avrupa’nın geleceğinin şekillendirilmesinde gereksinim duyulan olumlu rolü oynayacağı ve AB üyesi Türkiye’nin Avrupa uluslararası arenada oynayacağı küresel rolünü oynamasına katkıda bulunacağı; ve doğal, tarihi ve kültürel zenginlik bakımından jeopolitik konumu ekonomik dinamizmi, çalışan genç nüfusu, enerji ve güvenlik alanlarına Avrupa’ya yeni fırsatlar sunacağı ve AB’nin Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya’ya açılmasını kolaylaştıracağını ifade etmiştir⁴⁴¹. Bu adımlar CHP’nin Avrupa’ya yönelik iş birliğini artıracığının işaretleri olarak sayılabilir.

7.1. Parti Programı Işığında CHP’nin AB’ye Yönelik Tutumu

Cumhuriyet Halk Partisi, en son 2008 yılında parti programında değişiklik yapmış ve bundan sonraki sürecinde de 2008 parti programıyla devam etmiştir. Avrupa Birliği’ne yönelik düşüncelerini ise 2008 yılında parti programına yansıtan CHP, Kılıçdaroğlu döneminde ise önemli bazı kurultaylarda Avrupa Birliği konuları üzerinde durmuştur. Bu doğrultuda, 17-18 Temmuz 2012 tarihlerinde gerçekleştirilen CHP’nin 34. Olağan Kurultayı sonucunda hazırlanan parti meclisi çalışma raporunun “*Dış Politika*” başlıklı bölümünde, Avrupa Birliği ile ilişkilerin durma noktasına geldiği belirtilerek bir çağdaşlaşma projesi olarak gördüğü AB’ye tam üyeliği amaçlayan CHP’nin AB yetkileriyle diyalogunu her düzeyde devam ettirdiği ifade edilmiştir⁴⁴².

⁴³⁹ Aydın Cıngı, “Sosyal Demokratlaşmaktaki Bir Parti: CHP”, içinde *Avrupa’da Sosyal Demokrasi’nin Bugünü ve Geleceği*, Anna Materska-Sosnowska vd. Çev. Aydın Cıngı, (İstanbul: Friedrich Ebert Stiftung, 2011), 146-147.

⁴⁴⁰ Aydın Cıngı, “Sosyal Demokratlaşmaktaki Bir Parti: CHP”, 157.

⁴⁴¹ CHP, “Perspectives of CHP Kemal Kılıçdaroğlu, Chairman of the Republican People’s Party (CHP) at the PES Convention, Brussels, 26.11.2011, (3, Erişim tarihi: 18.05.2021), <https://avrupabirligihaberleri.files.wordpress.com/2012/08/kemal-kilicdaroglu-pes-kongresi-dagitilacak-uzun-metin-1.pdf>

⁴⁴² CHP, “34. Olağan Kurultayı Parti Meclisi Çalışma Raporu”, 17-18 Temmuz 2012, (179, Erişim tarihi: 13.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/80064.pdf>

16-17 Ocak 2016 tarihlerindeki CHP'nin “*Demokrasi, Değişim ve Kardeşlik Kurultayı*” başlıklı 35. Olağan Kurultay'ının Parti Meclisi çalışma raporunda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecindeki konumunun yara aldığı, Avrupa Birliği'nin 2015 yılında Türkiye'ye vermeyi taahhüt ettiği 3 milyar avro ve belirsiz vize serbesti vaadiyle mültecileri Türkiye'de tutmayı başardığı, tam üyeliğin gerçekleşmediği ifade edilmektedir⁴⁴³. Ayrıca, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerdeki soğumanın sebeplerinden birinin de Türkiye'deki iç politikadaki otoriterleşme eğilimleri olduğu, bunun bir sonucu olarak, Türkiye'nin avro-Atlantik camiasındaki konumunun zayıfladığı ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefinin ortadan kalktığı ifade edilmektedir. Raporda, sonuç olarak, “*AB-Türkiye ilişkileri tekrar değerler eksenine çekilmeli ve Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefinden geri adım atmasına izin verilmemelidir*” ifadeleriyle AB ile bütünleşme sürecinde yaşanan gerilemeden duyulan rahatsızlık ve AB üyeliğine verilen önem ifade edilmiştir⁴⁴⁴.

25-26 Temmuz 2020 tarihlerinde Ankara'da toplanan “*İktidar Kurultayı*” olarak adlandırılan, CHP'nin 37. Olağan kurultayının Parti Meclisi Çalışma Raporu'nun “*Dış İlişkiler*” başlığı altında, Türkiye'nin dış politikasının evrensel değerleri esas alan, laik ve Atatürk'ün “*yurtta barış dünyada barış*” ilkesini temel prensip edinen bir dış politika olması gerektiği ifade edilirken, “*Avro-Atlantik camiasının saygın bir üyesi olmak*” Türk dış politikasının en önemli unsurlarından biri olarak sayılmıştır. Bu kapsamda, CHP'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği savunduğu, İlerici İttifak, Avrupa Sosyalist Partisi ve Sosyalist Enternasyonal ile ilişkilerin Türkiye'nin hak ve çıkarları ile sosyal demokrasinin genel ilkeleri esas alınarak yürütüldüğü ifade edilmektedir⁴⁴⁵. Bunun yanı sıra raporda, AKP hükümeti döneminde dış politikada yapılan yanlışlar nedeniyle Türkiye'nin dünyada ve bölgede yalnızlaştığı ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefinden uzaklaşıldığı ifade edilmektedir. Raporun, “*Avrupa Birliği ve Batı ile İlişkiler*” başlığı altında ise Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde müzakerelerin dondurulmasından günümüze hali hazırda gerilimli bir ilişkinin söz konusu olduğuna vurgu yapılmaktadır. CHP'nin “*müzakerelerin başlatılması için*

⁴⁴³ CHP, “Demokrasi, Değişim ve Kardeşlik Kurultayı”, 35. Olağan Kurultay'ı Parti Meclisi Çalışma Raporu, (253, Erişim tarihi: 13.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/45340.pdf>

⁴⁴⁴ CHP, “Demokrasi, Değişim ve Kardeşlik Kurultayı”, 254-255.

⁴⁴⁵ CHP, “İktidar Kurultayı”, 37. Olağan Kurultay, 25-26 Temmuz 2020, CHP Parti Meclisi Çalışma Raporu, (269, Erişim tarihi: 13.05.2021), <https://chp.azureedge.net/56b9d40cdf3b478b8f24da9887a9c05e.pdf>

TBMM’den karar alınması önerilerine rağmen”, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının tam üyelik perspektifini tamamen bıraktığı ve Birlik ile ilişkileri yalnızca mülteci pazarlığı üzerinden yürüttüğü ifade edilmektedir⁴⁴⁶. Bu kapsamda, hukuk devleti ilkelerinden uzaklaşılması, insan hakları ihlalleri, akademik çevrelere ve sivil toplumun ilerici unsurlarına yönelik baskıların Avrupa Birliği’nin Türkiye’ye bakışının olumsuz yönde değişmesine neden olduğu belirtilmiş, Avrupa Komisyonu’nun, 2019 yılı ilerleme raporundaki, Türkiye’deki hukuk, ekonomi ve siyaset alanlarında ciddi gerilemeler olduğu yönündeki ifadeler hatırlatılmaktadır. Bunun için, Avrupa Konseyi’nin ve Avrupa Parlamentosu’nun Türkiye ile ilişkilerde yeni adımlar atılabilmesi için insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü alanlarında Avrupa Birliği değerlerine yaklaşması gerektiği yönündeki ifadelere de vurgu yapılmıştır. Raporda son olarak, Avrupa Birliği’ne üyeliğin öncelikli hedef olması gerektiğini savunan iktidar alternatifi olarak CHP’nin, Avrupa Birliği’yle giderek artan temaslarında AB’ye üyelik konusundaki görüşlerini AB yetkililerine aktaracakları ifade edilmiştir⁴⁴⁷.

Tüm bunların yanı sıra, 16 Ekim 2018 tarihinde Avrupa Parlamentosu Türkiye Raportörü Kati Piri ile TBMM’de görüşen Kılıçdaroğlu, Türkiye -Avrupa Birliği ilişkilerinin çok önemli olduğunu ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’nden uzaklaşmaması gerektiğini Piri’ye ifade etmiştir⁴⁴⁸.

CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, Avrupa Birliği büyükelçileri ve Avrupa Sosyalist Partisi’ne (PES) kayıtlı sosyalist ve sosyal demokrat partilerin liderlerine bir mektup gönderdi⁴⁴⁹. Kılıçdaroğlu, mektubunda AT ile imzalanan Ankara Antlaşması’nın imza töreninde konuşan CHP’nin İkinci Genel Başkanı ve dönemin başbakanı İsmet İnönü’nün imza töreninde yaptığı konuşmada Avrupa Topluluklarını *“İnsanlık tarihi boyunca insan zekasının vücuda getirdiği en cesur eser”* tanımladığına atıf yaparak, *“Bugün de CHP olarak aynı görüşteyiz. Ülke olarak hem bu ‘en cesur esere’ katkı yapmayı hem de bu ‘en cesur eserin’ sonuçlarından tüm insanlığın*

⁴⁴⁶ CHP, “İktidar Kurultayı”, 271.

⁴⁴⁷ CHP, İktidar Kurultayı, 271.

⁴⁴⁸ Cumhuriyet Gazetesi, “Kati Piri’den Üç Partiye Ziyaret”, 17 Ekim 2018.

⁴⁴⁹ “CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu’ndan Avrupa Birliği Mektubu”, 10.02.2021, (Erişim tarihi: 03.05.2021), <https://chp.org.tr/haberler/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglundan-avrupa-birligi-mektubu>

yararlanmasını istiyoruz” demiştir. CHP’nin, ana muhalefet olarak, Avrupa Birliği’ne katılım müzakereleri boyunca, Türkiye’nin Avrupa Birliği müktesebatına uyumu konusunda yapılması gereken reformların TBMM’den geçmesine destek olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca, CHP’nin katılım müzakereleri sırasında açılmayan müzakere başlıkları konusunda bu başlıkların açılmasını beklemeden Türkiye’nin yükümlülüklerini tamamlaması çağrısında bulunduğunu da hatırlatmıştır⁴⁵⁰.

Söz konusu mektupta, Avrupalılık ve Avrupa’nın insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü prensiplerinin evrenselliğine dayandığının altını çizerek, Türkiye’nin Avrupa Birliği’nden dışlanmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin Türkiye-AB ortaklık ilişkisini kuran antlaşma olan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Antlaşması’nı imzalayan parti olduğunun altını çizerek “Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğini ülkemiz için temel bir hedef olarak görüyoruz” demiştir⁴⁵¹.

Türkiye’nin Avrupa Birliği zirve sonuç metinlerinde yalnızca dış politika bölümlerinde yer almasından büyük üzüntü duyduğunu söyleyen⁴⁵² Kılıçdaroğlu, otoriter popülizmin yarattığı demokrasi sorunları karşısında çözümün ülkelerin içlerine kapanmaları olmadığı, tersine insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi ortak paydasında dünyadaki tüm demokratların bir araya gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Avrupa Birliği üyesi bir Türkiye’nin bölgesinde ekonomik kalkınma, demokratikleşme ve barışa eşsiz katkılar sağlayacağını altını çizen Kılıçdaroğlu;

Türkiye’yi Avrupa entegrasyonundan dışlayan görüşlere karşı çıkmanız, aksine bu entegrasyonun genişletilmesine ve tamamlanmasına katkı sunmanız bizleri memnun edecektir...Bu köklü ilişkiyi bir üst aşamaya taşıyarak Avrupa’ya geçmişte olduğu gibi küresel politikalarda, ekonomide, bilimde ve kültürde dünyanın öncüsü yapma görevi bizi bekliyor. İlerici değerlerimizin dünyaya

⁴⁵⁰ “CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu’ndan Avrupa Birliği Mektubu”.

⁴⁵¹ DW, “CHP’den AB Açılımı: Türkiye Dışlanmamalı”, 10.02.2021, (Erişim Tarihi: 02.05.2021), <https://www.dw.com/tr/chpden-ab-a-a%C3%A7%C4%B1%C4%B1m%C4%B1-t%C3%BCrkiye-d%C4%B1%C5%9Flanmamal%C4%B1/a-56527004>

⁴⁵² Anadolu Ajansı, “Kılıçdaroğlu: Türkiye’nin AB zirvelerinde sadece dış politika bağlamında gündeme gelmesinden büyük üzüntü duyuyorum”, 10.02.2021, (Erişim Tarihi: 03.05.2021), <https://www.aa.com.tr/tr/politika/kilicdaroglu-turkiyenin-ab-zirvelerinde-sadece-dis-politika-baglaminda-gundeme-gelmesinden-buyuk-uzuntu-uyuyorum/2140310>

*şekil verdiği yeni bir çağın başlaması umuduyla mücadelenizde başarılar diliyorum.*⁴⁵³

Şeklindeki ifadeleriyle mektubuna son vermiştir.

CHP'nin sosyal demokrat bir ana muhalefet partisi olarak, Türkiye'nin AB'ne üyeliğini desteklediği, AKP hükümetini tam üyelik müzakerelerinde yavaş davranmakla eleştirdiği ve Türkiye'yi ileriye taşıyan reformlarda CHP'nin imzası olduğunu belirten Kılıçdaroğlu, AB'ne uyum müzakerelerinde Türkiye'nin altı yılda yalnızca 13 müzakere başlığı açabildiği, bazı üye devletlerin politik kaprisleri nedeniyle bazı müzakere başlıklarının askıya alındığını ifade ederek, yalnız başına bu durumun bile daha iyi bir Avrupa'ya gereksinim duyulduğunu kanıtladığının altını çizmiştir⁴⁵⁴. CHP'nin Türkiye'nin sosyal ve hukuki reformlar yapmasını ve Kopenhag Siyasi Kriterlerinin gereklerini karşılamasını istediklerini, Türkiye ile aynı anda üyelik müzakerelerine başlayan Hırvatistan'ın katılım müzakerelerini bitirmek üzere olduğunu altını çizmiştir. Ayrıca, Türkiye'deki insan hakları, kadın hakları, ifade özgürlüğü ve yargı bağımsızlığı gibi konularda gerileme yaşandığını ve Avrupa'nın bu ihlaller karşısında sessiz kaldığını da sözlerine eklemiştir⁴⁵⁵. Avrupa'nın Türkiye'deki insan hakları konusunda inandırıcılığını kaybettiğini de belirten Kılıçdaroğlu, *“Avrupa'nın üzerine inşa edildiği değerler hepimize aittir. Kimsenin onlara sorumsuzca zarar vermesine izin veremeyiz”* diyerek AB'nin üzerine kurulduğu değerlerin önemine dikkat çekmiştir⁴⁵⁶.

7.2. Avrupa Birliği ile İlişkilerin Seçim Bildirgelerindeki Yeri

CHP'nin *“Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi, Herkesin Türkiye'si”* başlıklı 2011 yılı seçim bildirgesinin *“Barış, Demokrasi ve Kalkınma Temelli Dış Politika”* bölümünde Türk dış politikasının en önemli ilkelerinden birinin entegrasyon olduğu belirtilerek, bu kapsamda Avrupa Birliği bütünleşmesinin klasik bütünleşmenin ötesinde refahı ve barışı getirecek bir bütünleşme olduğu belirtilmektedir. Buradan hareketle, CHP'nin, Avrupa Birliği'yle bütünleşme çabalarına önem verdiği görülmektedir⁴⁵⁷. Evrenselciliği

⁴⁵³ Cumhuriyet, “Kılıçdaroğlu: ‘Türkiye’nin AB hedefini temel hedef olarak görüyoruz’”, 10 Şubat 2021, (Erişim Tarihi: 03.05.2022) <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kilicdaroglu-turkiyenin-uyeligini-temel-hedef-olarak-goruyoruz-1812760>

⁴⁵⁴ CHP, “Perspectives of CHP Kemal Kılıçdaroğlu”, 3.

⁴⁵⁵ CHP, “Perspectives of CHP Kemal Kılıçdaroğlu”, 4.

⁴⁵⁶ CHP, “Perspectives of CHP Kemal Kılıçdaroğlu”, 6.

⁴⁵⁷ CHP, *“Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi, Herkesin Türkiye'si”*, 2011 Seçim Bildirgesi, (123, Erişim tarihi: 09.05.2021), <https://chp.azureedge.net/2a443c86b19546e7b44a41bd05750242.pdf>

dış politika yaklaşımının temel ilkelerinden biri olarak gören CHP, bildirgenin “AB Üyeliği” başlığı altında Avrupa Birliği’ne üyeliği bir toplumsal dönüşüm projesi olarak değerlendirerek, “*Türkiye’nin AB sürecini CHP başlatmıştır, CHP mutlu sona ulaştıracaktır*” ifadesiyle AB üyeliğinden yana tavrını ortaya koymuştur. Bu kapsamda, diğer AB adayı ülkelerle eşit şartlar içeren tam üyeliği amaçlayan CHP, AB mevzuatına uyum amacıyla yapılacak reformları destekleyeceği ve özgürlükçü demokrasiyi hayata geçireceği sözünü vermiştir⁴⁵⁸. Bildirgede son olarak, bir yandan, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyeliğinin uygarlıklar çatışması tezini çürütmenin en güzel yolu olduğu belirtilirken, diğer yandan, AB ile ilişkilerde serbest dolaşım, tarım ve bölgesel kalkınma konularında AB’nin getirdiği kısıtlamaların kaldırılması için çalışılacağı vurgulanmış ve AB’ye üyeliğinin tek taraflı şartlara bağlanmasının kabul edilemeyeceğinin altı çizilmiştir⁴⁵⁹.

CHP’nin “*Yaşanacak Bir Türkiye*” başlıklı 2015 Haziran seçim bildirgesinin “*Yurttaş ve Değer Temelli Dış Politika*” başlığı altında CHP’nin dış politika anlayışının öncelikli olarak, barışçıl temelde, insan haklarına dayanan, dayanışmacı ve eşitlikçi bir anlayışla çok taraflı kurumlarla ve uluslararası toplumla uyum içinde yürütüleceğini belirtmiştir⁴⁶⁰. Ayrıca, Avrupa Birliği’ni insan hakları, demokrasi ve sosyal devlet prensiplerinin bulunduğu değerler bütünü olarak gören CHP’nin “*Türk dış politikasının tarihinde kökleşmiş olan Avrupa yönelimi CHP iktidarında devam ettirilecektir*” ifadesiyle Avrupa Birliği’yle bütünleşme hedefine verdiği değeri göstermiştir⁴⁶¹.

Avrupa Birliği’nin Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Orta doğu ve Kafkasya gibi komşu bölgelerde enerji ve göç politikalarına öncelik verdiği belirtilerek, bu kapsamda, Türkiye’nin Avrupa Birliği’nin yeni bir genişleme dalgasında yer alabilmesinin bu alanlardaki politikalara katkıda bulunmasına bağlı olduğunun altı çizilmiştir. Sadece CHP’nin kopma noktasına gelen müzakere sürecini canlandırabilecek bir vizyona sahip olduğu belirtilerek, Avrupa’daki sosyal demokrat ve sol ortaklarıyla birlikte Türkiye’nin AB’ye üyeliği önündeki engelleri kaldıracağı ve

⁴⁵⁸ CHP, “Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi, Herkesin Türkiye’si”, 125.

⁴⁵⁹ CHP, “Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi, Herkesin Türkiye’si”, 125.

⁴⁶⁰ CHP, “Yaşanacak Bir Türkiye”, 2015 Haziran Seçim Bildirgesi, (173, Erişim tarihi: 08.05.2021), <https://chp.azureedge.net/41d1fed67c144d45b4b3d5f770e3e243.pdf>

⁴⁶¹ CHP, “Yaşanacak Bir Türkiye”, 175.

Avrupa Birliği'nin reformuna katkıda bulunacağı ifade edilmiştir⁴⁶². Bildirgenin, “Türkiye’nin AB’ye adaylığını CHP başlatmıştır. Bu süreci başarıyla tamamlayacak olan da yine CHP’dir” ifadesi CHP’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik hedefine ulaşma kararlılığını göstermektedir⁴⁶³.

CHP’nin Avrupa Birliği içindeki sol ve sosyal demokrat partilerle birlikte önyargılar ve uygarlık çatışmasının olmadığı bir Avrupa yaratılmasına katkı sağlayacağı ve çağdaş uygarlık hedefine doğru olan yürüyüşün Avrupa Birliği’ne üyelikle taçlandırılacağı belirtilerek, “Türkiye’yi AB’nin saygın bir üyesi yapacağız” ifadesiyle tam üyelik hedefinin altı bir kez daha çizilmiştir⁴⁶⁴. Avrupa Birliği başlığı altında ayrıca, Avrupa Birliği’ne katılım müzakerelerinde tarım destekleri, vize ve bölgesel kalkınma alanlarında etkin müzakereler yürütüleceği; Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyeliği karşılığında adil olmayan ödümler istenmesine karşı çıkılacağı ve KKTC’nin haklı isteklerinin Avrupa Birliği’ne sürekli olarak hatırlatılacağı ifade edilmiştir. Son olarak, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılımının hem AB hem de Türkiye için karşılıklı fayda sağlayacağını ve Türkiye’nin üyeliğiyle Birliğin daha güçlü bir hale geleceğini tüm taraflara ve kamuoyuna anlatılacağı vurgulanmıştır⁴⁶⁵.

CHP’nin “Önce İnsan Önce Birlik, Önce Türkiye” başlıklı Kasım 2015 Seçim Bildirgesi’nin “Yurttaş ve Değer Temelli Dış Politika” bölümünün “Avrupa Birliği” başlığı altında AKP hükümetlerinin Avrupa Birliği’nin değerlerinden uzaklaştığı ve müzakere sürecinde gerekli reformları yapmadığı eleştirilerine yer verilmiştir. Bu kapsamda, dış politikada önceliği Orta Doğu’ya vermesiyle birlikte Avrupa Birliği’yle ilişkileri geri plana atarak var olan dengeleri bozduğu ifade edilerek CHP iktidarında bu durumun düzeltileceği ve Türkiye’nin Avrupa Birliği yöneliminin devam ettirileceği ifade edilmiştir⁴⁶⁶. Türkiye’nin kadına, sanata, insan haklarına, eğitime, teknolojiye ve demokrasiye öncelik veren bir aile olarak belirtilen Avrupa Birliği’ne üye olması ve Birliğin bu değerlerini benimseyerek bölgesinde temsil etmesinin önemi vurgulanarak,

⁴⁶² CHP, “Yaşanacak Bir Türkiye”, 175.

⁴⁶³ CHP, “Yaşanacak Bir Türkiye”, 175.

⁴⁶⁴ CHP, “Yaşanacak Bir Türkiye”, 178.

⁴⁶⁵ CHP, “Yaşanacak Bir Türkiye”, 178.

⁴⁶⁶ CHP, “Önce İnsan, Önce Birlik, Önce Türkiye”, Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, (197-198, Erişim tarihi: 09.05.2021), <https://chp.azureedge.net/1ad6a863883e456ea3eb6c84db38c771.pdf>

CHP'nin “*Türkiye'nin durma noktasına gelen AB sürecini yeniden canlandırabilecek vizyona sahip tek siyasi parti*” olduğu belirtilmiştir⁴⁶⁷.

Bildirgenin “*AB ile Müzakereler*” başlığı altında 2015 Haziran seçim bildirgesinde belirtilenlere ek olarak, Avrupa Birliği Bakanlığı başta olmak üzere Avrupa Birliği'yle ilişkili kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının güçlendirileceği ve AB ile ilişkilerin sağlam bir zemine oturtulup kalıcı hale getirilmesi için Brüksel'de STK'lar ve resmî kurumlar kanalıyla temaslar gerçekleştirilmesi karar altına alınmıştır⁴⁶⁸.

CHP'nin 244 sayfalık geniş kapsamlı olarak hazırlanmış “*Millet için Geliyoruz*” başlıklı, 2018 yılı seçim bildirgesinde “*Dış Politika: İstikrar ve İtibar*” başlığı altında çağdaş ve ileri görüşlü bir dış politika amaçlayan CHP, Türkiye'nin yalnızca bölgesinde değil, dünya çapında da görüşleri dikkate alınan bir aktör olarak kendinden beklenen rolü oynayacağını altını çizmiştir⁴⁶⁹. Avrupa Birliği'yle üyelik müzakerelerinde ulusal çıkarlara uygun hareket edilerek, ödün verilmeden, gümrük birliği uygulamalarını düzelterek vize serbestisini, tarım desteklerini ve iş birliğini ön planda tutarak aktif müzakereler yürütüleceği ifade edilmiştir. Ayrıca, Türkiye-AB ilişkilerinde Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin koz olarak kullanılmasını engelleyerek, AB içinde Türkiye'ye kaşı oluşan ön yargıları ortadan kaldırılacağı da belirtilmiştir⁴⁷⁰. Bildirgede son olarak, CHP'nin Türkiye'nin tam üyelik amacına ulaşmak için Avrupa'daki sosyalist ve sosyal demokrat partilerle dayanışmaya öncelik vereceği belirtilmiş ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) haklı taleplerinin Avrupa Birliği tarafından kabul edilmesi için gereken çabanın gösterileceği deklare edilmiştir⁴⁷¹.

“*Dış Politika*” başlığı altında, dış politika gündemleri arasında ilk olarak Avrupa Birliği'ne yer verilmiş olması CHP'nin Avrupa bütünleşmesine verdiği önemin bir göstergesidir. Avrupa Birliği'ne uyum müzakereleri kapsamında Avrupa Birliğiyle bozulan ilişkileri zayıflayan üyelik perspektifini onararak yeni başlıkların açılmasını beklemeden gereken düzenlemeleri yaparak tam üyelik hedefini çağdaş, modern ve

⁴⁶⁷ CHP, “Önce İnsan, Önce Birlik, Önce Türkiye”, 198.

⁴⁶⁸ CHP, “Önce İnsan, Önce Birlik, Önce Türkiye”, 201.

⁴⁶⁹ CHP, “Millet için Geliyoruz”, 2018 Seçim Bildirgesi, (Erişim tarihi: 08.05.2021), <http://secim2018.chp.org.tr/files/CHP-SecimBildirgesi-2018-icerik.pdf?v=3>

⁴⁷⁰ CHP, “Millet için Geliyoruz”, 120-121.

⁴⁷¹ CHP, “Millet için Geliyoruz”, 120-121.

demokratik ilkelerle kararlı bir şekilde tam üyelik hedefine yönelecek olunmasının vurgusu yapılmıştır.

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde, Avrupalı devletlerin güç mücadeleleri ve hakimiyeti elde etme çabaları kaybedenlerin yanı sıra kazananların da büyük ölçüde zarar gördüğü savaşlarla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, yaşanan savaşların acı etkilerini barındıran Avrupa’da, birçok birlik, bütünleşme fikri ortaya atılsa da fikirlerin hayata geçirilmesi İkinci Dünya Savaşı sonrası olmuştur. Nitekim, ilk somut örgütü simgeleyen Avrupa Konseyi dönem içerisinde CHP iktidarındaki Türkiye Cumhuriyeti’nin de dikkatini çekmiş ve CHP iktidarı, Avrupa’da birleşmeye yönelik ilk oluşum olan bu örgütün kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu’na da kayıtsız kalmayan Türkiye, İsmet İnönü döneminde Ankara Antlaşması olarak bilinen ortak üyelik antlaşmasının imzalanmasıyla çağdaş ve modern uluslararasıda yer edinme hedefini somut bir şekilde ortaya koymuştur. Ankara Antlaşması çerçevesinde çizilen ortaklık ilişkileri ve daha sonrasında Gümrük Birliği’nin hayata geçmesi yine CHP’nin iktidar olduğu dönemlere denk gelmektedir. Diğer taraftan, Avrupa Birliği’ne üyelik başvurularında yürütülen müzakereler de büyük ölçüde CHP döneminde gerçekleşmiştir.

Günümüzde de fikişsel temellerini Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü’den alan CHP, Türkiye’nin ‘eşit koşullu, değerlere saygılı ve onurlu üyeliği’ni savunmaktadır.

Türkiye tarihinde Batılılaşma hareketleri, 18. yüzyılda başlamış ve Tanzimat Fermanı sonrasında yoğunluk kazanmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra ise Batılılaşma, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yenilenme ve yeniye uygun olma hedefinde bir devrim niteliği taşımaktadır. Bu kapsamda, teokratik bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’nun yerini laiklik esaslı, ulus egemenliğine dayanan ‘çağdaş ve batılı’ bir devlet rejimi alırken, aynı zamanda soyadı kanunu, kadına seçme seçilme hakkının verilmesi, kıyafet inkılabı ve medeni kanun gibi yapılan birçok devrimde toplum üzerindeki modernleştirici politikalar olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, Cumhuriyet öncesi Batılılaşma hareketleri toplumsal anlamda bir dönüşümü tetiklemezken, Cumhuriyet sonrası dönemde Batılılaşma hareketleri siyasal, ekonomik ve toplumsal anlamda gerçekleşerek toplumun dönüşümü de hedeflenmiştir. Nitekim, CHP’nin, Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayarak sürekliliğini devam ettiren dış

politikasının temel özelliklerinden biri de batıya yakınlaşmak olduğu söylenebilir. Bu kapsamda, cumhuriyetin kuruluş felsefesini gerek parti içi ilkelerine gerekse parti programlarına yansıtan CHP, kurulduğu günden itibaren çağdaşlaşma, batılılaşma ve modernizme büyük bir önem atfederek, çağın gerekliliğine uygun modern bir devleti yaratmak için Avrupa'ya yakınlaşmak istemektedir.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Cumhuriyet Halk Partisi, 27 yıl ülkenin yönetiminde söz sahibi olmuştur. Tek parti dönemi olarak da bilinen bu dönemde, Mustafa Kemal Atatürk'ün ardından İsmet İnönü genel başkanlık makamında CHP'yi temsil ederken, aynı zamanda ülke yönetiminde de etkin isimler olmuşlardır. Dolayısıyla, CHP'nin bugünün Avrupa Birliği anlayışının nasıl oluştuğu ve parti programı, seçim bildirgelerinde buna hangi fikri temellerle yer verildiğini anlamak için CHP'nin kuruluş felsefesi, ilkesel temelleri ve kurucu liderlerin dünyaya hangi çerçevede baktığı önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Atatürk'ün batılı ülkelere karşı çizdiği dış politikanın temelini 'yurtta sulh cihanda sulh' ilkesinin gereği olan barış kavramı oluşturmuştur. CHP'nin günümüzde de bu anlayışı temel ilkesi ve söylemi olarak devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Atatürk bu dönem içerisinde sürekli uygarlık, çağdaşlaşma vurgusu yaparken aynı zamanda Cumhuriyetin ilanı ile ortaya çıkan yeni yönetim şeklini de fikren batı standartlarında yönünün Avrupa olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanı sıra daha Avrupa Birliği kurulmadan barışı koruma fikrinin esasıyla ulusların birleşmesini daha o dönemde vurgulamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı üzerine CHP Genel Başkanlığına seçilen İsmet İnönü de uzun bir dönem devlet yöneticiliğinin yanı sıra CHP'nin genel başkanlığını yapmıştır. İnönü her ne kadar dış politikada temkinli tavırlar sergilese de batıyla ilişkiler İnönü döneminde geliştirilmiş ve ölçülü bir şekilde ilerlemiştir. İnönü, "*insanlık tarihi boyunca insan zekasının vücuda getirdiği en cesur eser*" olarak nitelediği AET'ye "*kanca atmanın*" Türkiye'nin çıkarına olacağını ve Türkiye'nin batılılaşmasına ve gelişmesine katkıda bulunacağını savunmuştur. Bu kapsamda, bir yüzyıla yaklaşan tarihiyle modern, laik, demokratik ve batılı değerleri savunan CHP, 12 Eylül 1963 tarihinde ortak üyelik antlaşmamız olan Ankara Antlaşmasını CHP Genel Başkanı İsmet İnönü imzalamıştır.

İnönü'den sonra 3. Genel başkan olarak seçilen Bülent Ecevit'in ise bağımsızlık temelli, bölge merkezli bir dış politika anlayışına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, partiye 'ortanın solu', 'demokratik sol' anlayışıyla yeni bir kimlik kazandırmasının yanı sıra 'sosyal demokrasi' kavramları da parti içerisinde yer edinmiştir. Bu dönem içerisinde Sosyalist Enternasyonale yapılan üyelik başvurusunun olumlu sonuçlanması ise evrensel ilkelerin benimsenmesinde rol oynamış ve uluslararası sistemde bu üyeliğin Avrupa ile gerçekleşecek temaslarda olumlu katkılar yaratacağı düşünülmüştür. Bunun yanı sıra Katma Protokol'ün CHP iktidarı döneminde yürürlüğe girmesi de Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefinde gidilen yolda CHP'nin yine aktif bir rol oynadığını göstermektedir. AET ile ilişkilerdeki Katma Protokol'den kaynaklanan temkinli tavrına rağmen Ecevit, hiçbir zaman AET/AB ile bütünleşmeye karşı olmamış, TBMM de ve yurtdışında AET yetkilileriyle görüşmelerinde Türkiye'nin tam üyeliğini savunmuştur. Fakat, 1970'li yılların dünya petrol krizinden olumsuz etkilenen 'yetmiş sente muhtaç' hale gelen Türkiye ekonomisinin zayıflığının etkisiyle, Bülent Ecevit, AET'ye ortaklık ilişkisinin geçiş dönemini düzenleyen katma protokolden kaynaklanan yükümlülüklerin Türkiye'nin yaşamış olduğu krizi derinleştireceği endişesine kapılmıştır. O dönemde Türk sanayisinin, Avrupa'yla rekabet edemeyecek durumda olması da bu düşüncesini perçinlemişti. Dolayısıyla, AET'den yükümlülüklerin dondurulmasını istemiş olması tamamen dönemin ekonomik koşulları nedeniyledir. Bu kapsamda, AET'yle bütünleşmeye değil, ama üstlenilen geçiş dönemi yükümlülüklerinin Türk ekonomisini zor duruma düşürmesi ihtimali üzerinde durduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan, CHP liderliği döneminde ekonomik koşullar nedeniyle temkinli davranan Bülent Ecevit, daha sonrasında Türkiye'nin aday ülke ilan edildiği Helsinki Zirvesinde CHP'nin eski lideri olarak dönemin başbakanıydı. Bu da Ecevit'in bütünleşmeye karşı olmadığını, sonraki siyasal yaşamında da bütünleşmeyi desteklediğini gösterirken, sadece dönemin ekonomik şartları gereği CHP dönemindeki siyasal yaşantısında temkinli davrandığını bizlere göstermektedir.

Ulusalci yaklaşımıyla ön plana çıkan, Ecevit'in ardından genel başkanlık görevine seçilen Deniz Baykal, Gümrük Birliği antlaşmasının hazırlanış aşamasında ve imzalanmasında, dönemin dışişleri bakanı olarak anlaşmanın Avrupa Parlamentosu tarafından kabul görmesi için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bu dönemde CHP'nin Avrupa Birliği'ne üyelik yaklaşımı, Atatürk'ün "*muasır medeniyetlere ulaşma*"

hedefiyle bağdaştırılmıştır. Avrupa Birliği'ne olan samimi yaklaşımın söylemde olmadığını gösteren CHP, CHP Avrupa Birliği Temsilciliğini Brüksel'de açarak Avrupa Birliği'ne olan somut adımını da Baykal döneminde atmıştır. Ayrıca, AB üyeliği için sınırlayıcı düzenlemelerle oluşabilecek sınırlı bir üyeliğin de kabul edilmemesi gerektiği vurgulanarak, AB'nin Türkiye'ye karşı olan bu adaletsiz yaklaşımı da CHP tarafından bu dönemde eleştirilmiştir.

Halihazırda CHP'nin genel başkanlığını yürüten Kemal Kılıçdaroğlu döneminde ise CHP içerisinde büyük ölçüde sosyal demokrasi anlayış ön plana çıkmış ve CHP'nin Avrupa Birliği yetkilileriyle olan temasları artmıştır.

CHP'nin parti programlarında Avrupa ve Avrupa Birliği'ne yönelik yaklaşımları incelendiğinde;

- CHP'nin ilk tüzük ve programı olan 1923 Halk Fırkası Nizamnamesinde, Türkiye'yi uygar bir devlet haline getirme amacı üzerinde durularak; Avrupa değerlerinin de bir yansıması olan ulusal egemenlik, hukukun üstünlüğü gibi kavramlara yer vererek kuruluş felsefesinde “*çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma*” noktasında yönün Avrupa olduğu ortaya konulmuştur.

- 1927 tarihli CHP Program Beyannamesinde ise dış politikada da barış vurgusu yapılmış ve bu kapsamda uluslararası ilişkilerde dostça bir yaklaşım sergileneceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra iç politikada çağdaş, demokratik uygarlığın fikir ve ilkelerinin temel dayanak olacağı ifade edilmiştir.

- 1931 yılında yayımlanan parti programında “*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*” ilkesinin uluslararası ilişkilerde başlıca prensip olduğuna değinen CHP, demokrasi ve çağdaşlık hedefinde ilerleme kararlılığının göstergesi olarak da kadınlara siyasi hakların tanınacağı yönünde söz vermiştir.

- 1943 Parti Programında ise “*yurtta sulh cihanda sulh*” ilkesine bağlı kalınacağı ifade edilerek dönem içerisinde yaşanan ikinci dünya savaşının etkisiyle de uluslararası ilişkilerde ‘tarafsızlık politikası’ yürütüleceği vurgulanmıştır.

- 1953 Parti Programında, ‘hukuk devleti, grev ve lokavt hakkı, anayasal güvence, seçim teminatı ve anayasa mahkemesi’ gibi kavramlara yer vermiştir. 1959 yılında ise bu kavramlara ‘işçi hakları’ eklenerek program genişletilmiştir. Programda

yer alan bu kavramlar, Avrupa değerlerini özümseyen bir partinin modern ülkelerdeki demokrasi anlayışını içerisinde barındırdıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

- 1976 Parti Programında ise dünya barışının sağlanması ve korunması için aktif bir rol alacağını belirten CHP, uluslararası ilişkiler noktasında korku dengesiyle ilerlemeyi eleştirerek, bu ilişkilerin ulusların egemenliklerinin dokunulmazlığı ilkesi doğrultusunda geliştirilmesinden yana olduğunu belirtmiştir. Programda dış politika ekseninde diğer programlardan farklı olarak dikkat çeken unsur ise ‘milliyetçilik’ vurgusunun yapılmış olmasıdır. Ayrıca, ilk defa AET’ye yönelik yaklaşımın ortaya konulduğu bu programda, AET süreci ekonomik ilişkiler boyutunda değerlendirilmiş ve AET sürecinin Türkiye’de sanayi toplumuna geçişi engellemeyecek şekilde ilerlemesi gerektiği vurgulanmıştır.

- Uzun bir dönem parti programında değişikliğe gitmeyen CHP, 1994 yılına gelindiğinde “*Yeni Hedefler Yeni Türkiye*” başlığıyla tekrar bir parti programı yayımlamıştır. Yayımlanan bu programda Avrupa Birliği Dış Ekonomik İlişkilerde Çok Yönlülük başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda, ulusal çıkarların dikkate alınması şartıyla Türkiye’nin tam üyelik hedefinde olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Ulusal Güvenlik ve Dış İlişkiler bölümünde barış vurgusu yapan CHP, bu bölümde Avrupa Birliği’ne yer vermese de modern siyaset anlayışının dünyada saygınlığın öncülleri olarak kabul edildiğini ve saygınlık ölçütlerinin uluslararası ilişkilerde önemli bir yeri olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, edilgin ve arka plana atılmış bir dış politika izlemeyeceğini de bu programda ortaya koymuştur.

- Partinin son programı olan, 2008 parti programında ise “*Ulusal Güvenlik ve Dış Politika*” kapsamında “*Avrupa Birliği İle İlişkiler*” olarak özel bir başlık açılmıştır. Bu bağlamda, CHP’nin Avrupa ile ilişkiler noktasında sürecin başlatıcısı olduğu vurgulanmış ve Avrupa Birliği’ne tam üyelik Atatürk’ün çağdaş uygarlık seviyesine erişme hedefindeki bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. Buna bağlı olarak parti programında tam üyelik dışında özel statülü bir üyeliğin kabul edilemeyeceğinin altını çizen CHP, Avrupa Birliği müktesebatının özenle uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Uygun reformların müktesebata bağlı olarak gerçekleştirilmesini savunan CHP, aynı zamanda Türkiye’ye üyelik için net bir tarih verilmesi gerektiğini de

kararlılıkla ortaya koymuştur. Ayrıca, “*eşit, onurlu ve kuruluş ilkelerine saygılı tam üyelik*” söylemine ilk defa bu programda net bir şekilde yer veren CHP, Türkiye’ye özel statü verilerek tam üyelikten dışlanması durumunda ise ulusal çıkarlar göz önünde bulundurularak Gümrük Birliği’nin gözden geçirileceği vurgusu yapmıştır. Burada göze çarpan unsur ise CHP’nin özel statü verilmesi durumunda tam üyelikten vazgeçerim gibi bir söylemde bulunmak yerine ulusal çıkarlar doğrultusunda adım atarım mesajını vermesidir.

Tüm bu bulgular ışığında CHP’nin parti programlarında yer verdiği Avrupa ve Avrupa Birliği’ne yönelik ifadelerin paralellik arz ettiğini söylemek mümkündür. Daha ilk programında ‘çağdaşlık’ vurgusu yapan CHP, bunun devamı olarak sonraki programlarında da Avrupa Birliği’ne üyelik sürecini ‘çağdaşlık’ ilkesinin bir gereği olarak desteklemiştir. Kurulduğu günden itibaren parti programlarında değişmeyen prensip olarak değerlendirebileceğimiz olgu ise ‘barış’ kavramına yapılan vurgu olmuştur. Bu kapsamda, CHP uluslararası dış politikada barış ilkesini benimsediğini her fırsatta ortaya koymuş ve bu ilkenin bir uzantısı olarak da Avrupa Birliği’ni desteklemiştir. Dolayısıyla, ilkeleri doğrultusunda modernleşme vizyonunu içerisinde barındıran CHP için Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini desteklediğini parti programlarında görebilmek mümkündür.

CHP’nin Avrupa ve Avrupa Birliği’ne yönelik yaklaşımlarında seçim bildirgeleri incelendiğinde ise;

- CHP’nin ilk seçim beyannamesi niteliğindeki 1954 yılı seçim bildirgesinde, CHP daha çok DP eleştirisi ve iç politikaya değinirken, dış politika kapsamında sadece Batı ile olan ilişkilerde istikrarın ve sürekliliğin sağlanacağı yönünde aktarım yapılarak seçmene seslenilmiştir. Daha çok ülkeye getirilen demokrasi anlayışına leke sürüldüğü vurgusu yapılan 1957 seçim bildirgesinde, maddi manevi yükselişin temeli insan haklarına bağlı bir hukuk devletinin yaratılmasını öncelikli hedef olarak gördüğünü vurgulamıştır. 1957 seçim bildirgesinde göze çarpan unsur, dış politika kapsamında sadece Kıbrıs politikasına vurgu yapılmış olmasıdır. CHP’nin 1961 seçim bildirgesine ise yine ülke içerisinde demokrasinin istikrarlı bir şekilde sürdürüleceği vaadinde bulunarak sosyal devlet ilkesinin sonuçları bu bildirgeye yansımıştır.

- “*Ak Günlere*” ismiyle yayımlanan 1973 seçim bildirgesinde ise AET ile ilişkilere detaylı bir şekilde yer verilerek seçmene aktarımı sağlanmıştır. Bu kapsamda, AET ile ilişkileri desteklediğini belirten CHP, Avrupa entegrasyonu içerisinde bulunmayı sadece ekonomik açıdan değil siyasal açıdan da yararlı bulduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra düşünce ve ifade özgürlüğü önündeki engellerin kalkacağını da önemle vurgulayan CHP, Avrupa ülkelerinde uygulanan insan hakları ve demokrasi standartlarının Türkiye’de de hayata geçirileceğini ifade etmiştir. Diğer taraftan, AET’nin Türkiye’ye, Türkiye’nin de AET’ye yük olmaması gerektiği vurgusu yapan CHP, AET ile entegrasyon çabalarında Türkiye’nin bağımsızlığına ve ekonomik kalkınma olanaklarından fedakarlık yapılmaması gerektiği üzerinde de görüş belirtmiştir.

- “*Türkiye’yi Çağdaş Dünyaya Taşıyacağız*” başlığıyla yayımlanan 1995 seçim bildirgesinde de Türkiye’yi Avrupa Birliği’ne taşımanın CHP’nin başlıca hedefi olduğu bildirilmiştir.

- “*Güzel Günler Göreceğiz*” başlıklı 2002 seçim bildirgesinde de CHP’nin Türkiye’yi Avrupa Birliği’ne taşımak için hazır olduğu belirtilerek, Avrupa Birliği üyeliğiyle Türkiye’nin büyük bir saygınlık kazanacağına ve uygarlıklar arasında köprü vazifesi üstleneceğini de belirtmiştir.

- “*Pusula 07*”, 2007 seçim bildirgesinde ise bütünleşme karşıtı olunmadığı fakat önkoşul ve kısıtlamalarla oluşacak özel statü önerilerine karşı çıkmıştır. Bu bildirmede, Avrupa Birliği ile ilişkiler noktasında Avrupa Birliği’nin izlediği Kıbrıs politikası eleştirilmiş ve bu politikanın Türkiye’ye bir ipotek gibi yansımalarına karşı çıkılmıştır.

- “*Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi, Herkesi Türkiyesi*”, 2011 seçim bildirgesinde Türk dış politikasının en önemli ilkelerinden birinin entegrasyon olduğuna değinilmiş ve bu kapsamda Avrupa Birliğiyle bütünleşmemizin refah ve barışı da beraberinde getireceği vurgusu yapılmıştır. Ayrıca, bu bildirmede CHP’nin sürecin başından beri var olduğunu, AB sürecini başlattığını ve olumlu bir şekilde sonuçlandıracağını da yine kendisi olacağını ifade ederken bunun tek taraflı şartlara bağlanmasını da kabul etmeyeceğinin altı çizilmiştir.

- “*Yaşanacak Türkiye*”, 2015 Haziran seçim bildirgesinde de Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefi ortaya konulmuştur. Ayrıca, durma noktasına gelen müzakere

süreçlerinin de tekrar canlanacağı vurgusu yapan CHP, Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin gerçekleşmesi için engelleri ortadan kaldıracığını ifade etmiştir. 'Önce İnsan, Önce Birlik, Önce Türkiye', 2015 Kasım seçim bildirgesinde ise AKP hükümetine gerekli reformlarının yapılmadığı ve müzakerelerin gerçekleşemediği yönünde eleştiriler yapılmıştır. Bunun yanı sıra Sivil Toplum Kuruluşlarının da güçlendirilerek destekleneceğini bu bildirmede ilk defa yer vererek açıklamıştır.

- "*Millet İçin Geliyoruz*", 2018 seçim bildirgesi ise CHP tarihinin en kapsamlı seçim bildirgesini oluşturmuştur. Bildirgenin dış politika başlığı altında ilk gündem başlığı olarak Avrupa Birliği'ne yer veren CHP, AKP hükümetinin güncel olaylar karşısındaki tutumunu ve göç politikasını eleştirmiş ve CHP iktidarında Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefinin demokratik ilkelere uygunluk esasıyla kararlı bir şekilde gerçekleştireceğini vurgulamıştır.

Avrupa ve Avrupa Birliği yaklaşımlarını seçim bildirelerine yansıyan bulgular neticesinde, CHP, Avrupa Birliği üyelik sürecini eşit ve koşulsuz üyelik olarak desteklediğine her fırsatta değinmiştir. Seçim döneminde yayımlanan bu bildirelerde değinilen konunun kapsamı ve yapılan eleştiriler yer yer farklılık gösterse de bunun temel sebebi seçim bildirelerinin güncel siyasi gelişmeler üzerine hazırlanması ve her dönemdeki olayların farklılık göstermesidir.

Parti programları ve seçim bildirelerinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefini dile getiren CHP, bunun yanı sıra parti kurultaylarında, miting alanlarında ve genel çerçevedeki söylemlerinde de bu fikrine paralellik göstermiştir. Avrupa Birliği'ne tam üyeliği daima savunan CHP, tam üyelik hedefini Atatürk'ün çağdaşlaşma hedefinin bir parçası olarak görmüştür. Türkiye'nin Avrupa ailesi içerisinde hak ettiği yeri alması için çaba sarf etmiştir. Gerek iktidarda gerekse muhalefette olduğu dönemlerde başta İsmet İnönü olmak üzere tüm CHP liderleri Avrupa Birliği'ne üyelik konusuyla yakından ilgilenmişlerdir. Türkiye'nin katılım müzakereleri başladığı tarih olan 3 Ekim 2005 tarihinden günümüze ana muhalefet partisi olarak gerekli reformların yapılmasına ve 'uyum paketlerinin' çıkarılmasına da sürekli olarak destek vermiştir.

KAYNAKÇA

- Akşam Gazetesi, “Avrupa Birliği Fikrini İlk Defa Ortaya Atan Adam”, 29 Ağustos 1949, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1949-08-29/7>
- Akşam Gazetesi, “Avrupa Birliği Kongresi Açıldı”, 8 Mayıs 1948, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1948-05-08/2>
- Akşam Gazetesi, “CHP Kurultayı Bu Sabah Saat Onda Toplandı”, 29 Haziran 1950, (Erişim Tarihi:01.04.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1950-06-29/1>
- Akşam Gazetesi, “CHP Kurultayı, Dış Emniyet”, 30 Haziran 1950, (Erişim Tarihi:01.04.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1950-06-30/2>
- Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, “Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011”, 2012, (Erişim Tarihi: 16.01.2022), <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>
- Zafer Gazetesi, Dünya Basınında Seçimin Akisleri, 17 Mayıs 1950, (Erişim Tarihi: 28.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/zafer/1950-05-17/4>
- “9 Mayıs 1950 Bildirgesi”, (Erişim Tarihi 23.04.2021) <http://arsiv.ntv.com.tr/news/322732.asp>.
- “CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu’ndan Avrupa Birliği Mektubu”, 10.02.2021, (Erişim tarihi: 03.05.2021), <https://chp.org.tr/haberler/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglundan-avrupa-birligi-mektubu>
- Anadolu Ajansı, “Kılıçdaroğlu: Türkiye’nin AB zirvelerinde sadece dış politika bağlamında gündeme gelmesinden büyük üzüntü duyuyorum”, 10.02.2021, (Erişim Tarihi 03.05.2021), <https://www.aa.com.tr/tr/politika/kilicdaroglu-turkiyenin-ab-zirvelerinde-sadece-dis-politika-baglaminda-gundeme-gelmesinden-buyuk-uzuntu-duyuyorum/2140310>.
- _____, *Olaylarla Türk Dış Politikası, Cilt: I - Cilt: II*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987.
- ‘CHP 5. Büyük Kurultay Zabıtları’, (Ankara: Ulus Basımevi,1939), 19, (Erişim Tarihi 01 Ocak 2022), https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/829/197603320_1939.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- “12 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi, (Erişim Tarihi 08 Mayıs 2022), https://www.ab.gov.tr/avrupa-birligi-zirve-sonuc-bildirgeleri_45449.html
- “1924 Anayasası”, (Erişim Tarihi 01 Mart 2022) <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>.
- “22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Bildirgesi Sonuç Bildirgesi”, 08.02.2011, (Erişim Tarihi 29.04.2021), <https://www.ab.gov.tr/302.html>
- “AB Genişlemesi”, (Erişim Tarihi 08 Mayıs 2022), https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=32&id=281
- “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma Metinleri”, (Erişim Tarihi 09 Mayıs 2022), <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>

- “Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Anlaşma”, (Erişim Tarihi: 05.04.2022), <https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf>.
- “CHP’den AB Açılımı: Türkiye Dışlanmamalı”, 10.02.2021, (Erişim Tarihi 05 Mayıs 2021), <https://www.dw.com/tr/chpden-ab-açılımı-türkiye-dışlanmamalı/a-56527004>
- “Katma Protokol”, (Erişim Tarihi 8 mayıs 2021) https://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf
- “Kılıçdaroğlu: ‘Türkiye’nin AB hedefini temel hedef olarak görüyoruz’ ”, 10 Şubat 2021, (Erişim Tarihi 03.05.2021) <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kilicdaroglu-turkiyenin-uyeligini-temel-hedef-olarak-goruyoruz-1812760>.
- “Lizbon Antlaşması”, (Erişim Tarihi 09 Mayıs 2022), <https://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa#:~:text=Lizbon%20Antla%C5%9Fmas%C4%B1%20AB%20D%C4%B1%C5%9F%20Politika,ve%20G%C3%BCvenlik%20Politikas%C4%B1n%C4%B1%20y%C3%BCr%C3%BCtmekle%20g%C3%B6revlendirilmi%C5%9Ftir>
- “Schuman Declaration May 1950”, (Erişim Tarihi 08 Mayıs 2022), https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en
- “Treaty Establishing The European Coal and Steel Community, ECSC Treaty”, (Erişim Tarihi 08.05.2022), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0022>
- “Türkiye Artık Aday Bir Ülke”, (Erişim Tarihi 08 Mayıs 2022), https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html
- Akandere, Osman. *Milli Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Akdemir, Erhan. *Avrupa Birliği’nde Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*. Bursa: Ekin Basım Yayın, 2019.
- Akıncı, Abdulvahap, Sefa Usta. “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21/1 (2016), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195296>
- Akşam Gazetesi, “İsmet İnönü’nün Dünkü Büyük Nutku”, 2 Kasım 1945, (Erişim Tarihi: 09.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1945-11-02/3>
- Akşam Gazetesi, “Kurultayda Seçim”, 4 Aralık 1947, (Erişim Tarihi: 19.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1947-12-04/1>
- Akşam Gazetesi, “Parti Kurultayında İsmet İnönü’nün Büyük Nutku”, 11 Mayıs 1946, (Erişim Tarihi:10.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1946-05-11/4>
- Akşam Gazetesi, “Türk-Amerikan İktisadi İş Birliği”, 6 Temmuz 1948, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1948-07-06/1>
- Allan, Kenneth. *Çağdaş Sosyal ve Sosyolojik Teori*, Çeviren Hakan Ergül, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Altuğ, Kurtul. *Umudun Tükenişi*, Kervan Yayınları, 1979.

- Arı, Kemal. *Atatürk ve Aydınlanma*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2017.
- Ataay, Faruk. *12 Marttan 12 Eylül'e Kriz Kışkacındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*. Ankara: De-Ki Basım Yayın, 2007.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırmaları Merkezi, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Ankara: Divan Yayıncılık, 2006.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*, editör Nejat Bayramoğlu ve Kurtuluş Güran, Ankara: Kaynak Yayınları Analiz Basım, Eylül 2015.
- Avrupa Birliği Kronolojisi, (Erişim Tarihi: 22.03.2022), <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/209/2017/02/AB-Kronolojisi.pdf>,
- Aybars, Ergün. *Ulusal, Laik, Sosyal Hukuk Devleti, Atatürkçülük ve Modernleşme*. İzmir: Zeus Kitabevi, 2008.
- Ayın Tarihi Mecmuası, Cilt 23-24, Ekim-Aralık 1930
- Aysal, Necdet, "Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da İlk Günleri Ziraat Mektebi". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10/39, (2007): 381-382.
- Ayvazoglu, Beşir. *Geleniğin Direnişisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 1997.
- Baban, Cihad. *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970.
- Barlas, Dilek. "20. Yüzyılın İlk Avrupa Birliği Fikri ve Türk Basını", içinde *Türk Tarih Kurumu Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildirileri*, editör Mehmet Öz, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Belge, Murat. 'Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma'. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Berkes, Niyazi. 'Ziya Gökalp'in Sosyolojisi'. *Yurt ve Dünya Dergisi*. Son Teşrin, 2/11, (1941), 277-292.
- Bila, Hikmet. *CHP Tarihi*, Ankara: Doruk Yayınevi, 1. Baskı, 1979.
- Birand, Mehmet Ali, (1996), Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası 1959-1996, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Birand, Mehmet Ali. *Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası 1959-1996*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996.
- Birgit, Orhan. *Evvel Zaman İçinde*. İstanbul: Doğan Kitabevi, 2006.
- Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1998.
- Bozkurt, Celal. *Bütün Delilleriyle CHP'nin İç Yüzü, Siyaset Tarihinde CHP*. İstanbul: Yayınevi Belirtilmemiş, 1969.
- Börklüoğlu, Levent. *Tanzimat'tan Günümüze Türk Siyasal Hayatı*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2019.
- Braudel, Fernand. *Uygarlıkların Grameri*, çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1996.
- Can, Hacı, Çınar Özen. *Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.
- CHP Avrupa Birliği Temsilciliği, (16, Erişim tarihi: 18.05.2021), <http://chp-avrupabirligi.org/>.

- CHP Tarihi, 1 Nisan 2021, (Erişim Tarihi 05 Mayıs 2021)
<https://www.chp.org.tr/haberler/chp-tarihi>.
- CHP, ‘Çağdaş Türkiye İçin Değişim, 2008 CHP Parti Programı’, (Erişim Tarihi 18.05.2022), <https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf>.
- CHP, “30. Olağan Kurultay Bildirgesi”, 23-24 Ekim 2003, (9, Erişim tarihi 15.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/30kurultay.pdf>.
- CHP, “30. Olağan Kurultay Bildirgesi”, 23-24 Ekim 2003, (Erişim tarihi 15 Mayıs 2021), <https://content.chp.org.tr/file/30kurultay.pdf>.
- CHP, “30. Olağan Kurultayı Parti Meclisi Çalışma Raporu”, (Erişim Tarihi 16.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/30kurultaycalismarapor.pdf>.
- CHP, “32. Olağan Kurultayı”, 26-27 Nisan 2008, Parti Meclisi Çalışma Raporu, (Erişim tarihi: 15.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/74477.pdf>.
- CHP, “33. Olağan Kurultayı Parti Meclisi Çalışma Raporu”, 22-23 Mayıs 2010, (Erişim tarihi: 14.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/63314.pdf>.
- CHP, “34. Olağan Kurultayı Parti Meclisi Çalışma Raporu”, 17-18 Temmuz 2012, (Erişim tarihi: 13.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/80064.pdf>.
- CHP, “Ak Günlere, 1973 Seçim Bildirgesi”, (Erişim Tarihi: 11.05.2021), https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/751/197600453_1973.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- CHP, “Demokrasi, Değişim ve Kardeşlik Kurultayı”, 35. Olağan Kurultayı Parti Meclisi Çalışma Raporu, (Erişim tarihi: 13.05.2021), <https://content.chp.org.tr/file/45340.pdf>.
- CHP, “Güzel Günlere Göreceğiz”, 2002 Seçim Bildirgesi, (Erişim tarihi: 10.05.2021), <https://chp.azureedge.net/b6bdceb40e6f4f4d8fe40f11ce4cbd30.pdf>.
- CHP, “İktidar Kurultayı”, 37. Olağan Kurultayı Parti Meclisi Çalışma Raporu, 25-26 Temmuz 2020, (Erişim tarihi: 13.05.2021), <https://chp.azureedge.net/56b9d40cdf3b478b8f24da9887a9c05e.pdf>.
- CHP, “İlk Hedefler Beyannamesi, Temel Hedefler Beyannamesi, İleri Türkiye Ülkümüz”, Ankara: CHP Genel Sekreterliği Yayınları, 1965.
- CHP, “Millet için Geliyoruz”, 2018 Seçim Bildirgesi, (Erişim tarihi: 08.05.2021), <http://secim2018.chp.org.tr/files/CHP-SecimBildirgesi-2018-icerik.pdf?v=3>
- CHP, “Önce İnsan, Önce Birlik, Önce Türkiye”, Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, (Erişim tarihi: 09 Mayıs 2021), <https://chp.azureedge.net/1ad6a863883e456ea3eb6c84db38c771.pdf>.
- CHP, “Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi, Herkesin Türkiye’si”, 2011 Seçim Bildirgesi, (Erişim tarihi: 09.05.2021), <https://chp.azureedge.net/2a443c86b19546e7b44a41bd05750242.pdf>.
- CHP, “Perspectives of CHP Kemal Kılıçdaroğlu, Chairman of the Republican People’s Party (CHP) at the PES Convention, Brussels, 26.11.2011, (Erişim tarihi: 18.05.2021), <https://avrupabirligihaberleri.files.wordpress.com/2012/08/kemal-kilicdaroglu-pes-kongresi-dagitilacak-uzun-metin-1.pdf>
- CHP, “Pusula ’07”, 2007 Seçim Bildirgesi, (16, Erişim tarihi: 10.05.2021), <https://chp.azureedge.net/a8a787fdd8024b5e8753a33a81fd0a40.pdf>.

- CHP, “Türkiye’yi Çağdaş Dünyaya Taşıyacağız, 1995 Seçim Bildirgesi”, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2021), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2571>
- CHP, “Yaşanacak Bir Türkiye”, 2015 Haziran Seçim Bildirgesi, (Erişim tarihi: 08 Mayıs 2021), <https://chp.azureedge.net/41d1fed67c144d45b4b3d5f770e3e243.pdf>.
- CHP, “Yeni Hedefler Yeni Türkiye 1994 Parti Programı”, (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2021), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/963/200402098.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- CHP, “Yeni Hedefler Yeni Türkiye, 1994 Parti Programı”, (Erişim tarihi: 16.05.2021), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/963/200402098.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- CHP, Cumhuriyet Halk Partisi 1976 Programı, Ankara:1976.
- Churchill’s Speech In Zurich, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.churchill-in-zurich.ch/en/churchill/en-churchills-zurcher-rede/>
- Cıngı, Aydın, “Sosyal Demokratlaşmaktaki Bir Parti: CHP”. içinde *Avrupa’da Sosyal Demokrasi’nin Bugünü ve Geleceği*, 144-159, ed. Kollektif, çeviren Aydın Cıngı, (İstanbul: Friedrich Ebert Stiftung, 2011).
- Cizre, Ümit. “Ideology Context and Interest: The Turkish Military”. İçinde *Turkey in The Modern World*, Volume 4, ed. By Reşat Kasaba, New York: Cambridge University Press, 2008.
- Cumhuriyet Gazetesi, “Türkiye Avrupa’nın ayrılmaz parçasıdır”, 15 Eylül 1963.
- Cumhuriyet Gazetesi, “Çağlayangil AET ile yani bir mali Protokol yapılması için görüşme önerdi”, 9 Kasım 1976.
- Cumhuriyet Gazetesi, “Ecevit’le Görüşme”, 9 Kasım 1976.
- Cumhuriyet Gazetesi, “Milletvekili Seçimi 21 Temmuzda Yapılacak”, 10 Haziran 1946, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1946-06-10/1>
- Cumhuriyet Gazetesi, “Ortak Pazar Nesillere Bırakılacak Mirastır”, 13 Eylül 1963.
- Cumhuriyet Gazetesi, “Ortak Pazara Girdik”, 13 Eylül 1963.
- Cumhuriyet Gazetesi, “Paris Konferansı”, 8 Temmuz 1947, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1947-07-08/1>
- Cumhuriyet Gazetesi, “Yardım Tasarısı”, 22 Mayıs 1947, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1947-05-22/1>
- Cumhuriyet Gazetesi, “Yeni Bir Parti”, 8 Temmuz 1945, (Erişim Tarihi: 09 Ocak 2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1945-07-08/1>
- Cumhuriyet, “CHP Fevkalade Kurultayı Dün Toplandı”, 27 Aralık 1938, (Erişim Tarihi 01 Ocak 2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1938-12-27/9>
- Çapan, Zeynep Gülşah, Özge Onursal, “Situating Turkey within the European Union”, *Perspectives on European Politics and Society*, 8/1, (Nisan 2007).
- Çeçen, Anıl. *Atatürk ve Cumhuriyet*. Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Davutoğlu, Ahmet. “Batıdaki İslam Çalışmaları Üzerine”, *Marife Bilimsel Birikim Dergisi*, 12/3, (Kış 2012): 39-5.
- Dedeoğlu, Beril. *Adım Adım Avrupa Birliği*. İstanbul: Çınar Yayınları, 1996.

- Delanty, Gerard. *Avrupa'nın İcadı*. çeviren Hüsamettin İnanç, (Ankara: Adres Yayınları, 2005).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı (Başbakanlık) Cumhuriyet Arşivi, *İnönü'nün Konuşma Metni*, BCA Fon: 490-1-0-0, Yer: 218-860-1, Tarih: 10 Mayıs 1946.
- Dibek, Esmâ Ceyda, "Bülent Ecevit: Continuity and Change in His Political Views", Master Thesis, Bilkent University, Ankara, September 2002.
- Dinç, Cengiz, "Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler", *Akademik Bakış Dergisi*, 5/9, (Kış 2011): 31 - 58.
- Dinç, Cengiz, Bekir Karataş. "Avrupa Entegrasyonu", içinde *Avrupa Birliği Kurumlar ve Politikalar*. Ed. Cengiz Dinç, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Durant, Will. *Medeniyetin Temelleri*. çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul: Boğaziçi Yayınevi, 1978.
- Ecevit, Bülent, "Tartışmasız Dış Siyaset", *Ulus Gazetesi*, 3 Kasım 1956.
- Efe, Haydar, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri". İçinde *Türk Siyasal Hayatı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2020.
- Erçin, Erhan. *Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye*, İstanbul: İKV Yayınları, 2002.
- Erdemer, Sebahat. *Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla Cilt 2*. İstanbul: M. Sıralar Matbaası, 1956.
- Ergüç, Ayzin. "1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış Politikası Ekseninde Türk Yunan İlişkileri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Erkin, Feridun Cemal, "Müşterek Pazarın Ruhu ve Felsefesi", *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1963.
- Eroğlu, Cem. "Çok Parti Düzenin Kuruluşu:1945-1971", içinde *Geçiş Sürecinde Türkiye*, ed. Irvin C. Schick, E. Ahmet Tonak, İstanbul: Belge Yayınları, 2003.
- Eroğlu, Hamza, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı". Atatürk Araştırmaları Dergisi, 6/16 (Kasım 1989). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1145860>
- Esmer, Gülsüm Tütüncü. *CHP: 1965-1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Yayınları, 2006.
- Fırat, M. Melek. *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.
- Gevgilili, Ali. *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1990.
- Giritlioğlu, Fahir. *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Gökçen, Sabiha. *Atatürk'le Bir Ömür*, İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 1994.
- Göle, Nilüfer. *Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Ed. Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Gönülal, İsmet, "Atatürk İnkılâbının Gerekçesi", *Erdem*, 5/12 (1988), 895 - 914, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693169>.

- Guenon, Rene. *Doğu ve Batı*, çev. Fahrettin Aslan, İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1980.
- Gülcan, Yılmaz, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1999.
- Gümüslü, Bedi. “Aydınlanma ve Türkiye Cumhuriyeti”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8/8 (2008),127-128, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/345854>
- Günaltay, Şemsettin. *Antik Felsefenin İslam Dünyasına Girişi*. İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2001.
- Halkçı Gazetesi, “İnönü Dış Politika Üzerine Konuştu”, 2 Şubat 1955.
- Hatipoğlu, Atakan. *CHP’nin İdeolojik Dönüşümü: Kemalizm’den Sosyal Demokrasiye*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- “Türkiye’nin Anlaşmaları Listesi”, (Erişim Tarihi 14.01.2022), https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27nin_antla%C5%9Fmalar%C4%B1_listesi
- Huntington, Samuel P. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çeviren Cem Soydemir, Mehmet Turhan, İstanbul: Okyanus Yayınları, 2015.
- Iron Curtain Speech, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2022), <https://www.britannica.com/topic/Iron-Curtain-Speech>
- İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- İnalçık, Halil. *Rönesans Avrupası Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- İnönü, İsmet. “İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’nin Tarafsızlığı”, (Erişim Tarihi:08.01.2022), <https://www.ismetinonu.org.tr/ikinci-dunya-savasi-surecinde-turkiyenin-tarafsizligi-ismet-inonu-1948/>
- İsmet İnönü, “Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri, 1944-1950, CHP Genel Başkanlığı’nı Fiilen Yürütmeye Başlaması Dolayısıyla Yayınlanan Bildiri”, (Erişim Tarihi: 16.01.2022), <https://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm>
- İsmet İnönü, *Hatıralar II*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987.
- Kahraman, Hasan Bülent, E. Fuat Keyman, ‘Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite’, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, *Doğu Ne? Batı Ne?*, -/2, 1998.
- Kalın, İbrahim. *İslam ve Batı*, Ankara: İsam Yayınları, 2013.
- Karluk, Rıdvan, Betül Yüce Duran. *Avrupa Birliği*. Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1650.
- Karluk, Rıdvan. *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Beta Yayınları, 9. Baskı, 2007.
- Karpat, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal Ekonomik Kültürel Temeller*.(İstanbul: Alfa Yayınları, 1996.
- Kavak, Semiha. ‘Kültürlerin Kesişme Noktasında Bir Durak: Medeniyet’. *Hece Dergisi*, *Medeniyet Özel Sayı* 24, Sayı: 186/187/188, 2012.
- Kaya, İbrahim. *Sosyal Teori ve Geç Modernlikler Türk Deneyimi*. haz. Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2006 .
- Kılıçbay, Mehmet Ali. ‘Fakir Akrabanın Talihi’, *Doğu Batı Dergisi: Doğu ne? Batı ne?*, 1/2, 1998.

- Kili, Suna. *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Koçak, Cemil, “Siyasal Tarih (1923-1950)”. İçinde *Türkiye Tarihi 4 - Çağdaş Türkiye 1908- 1980*, Editör Sina Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.
- Koraltürk, Murat. “CHP Kronolojisi”, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergisi CHP Özel Sayısı*. XXIX/141, İstanbul: İletişim Yayınevi, 1995.
- Kumaş, Rahmi. *CHP’nin Soyağacı*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1999.
- Mahmutoğlu, Tansu Barış. *CHP’nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları ve Propagandaları (1923-1957)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017.
- McCormick, John. *Avrupa Birliği’ni Anlamak*. (Ankara: BigBang Yayınları, 1. Baskı, Mart 2014.
- Mehmet Kabasakal, “14 Mayıs 1950: İnönü ve Demokrasi”, Cumhuriyet, (Erişim Tarihi 09.01.2022), <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/14-mayis-1950-inonu-ve-demokrasi-doc-dr-mehmet-kabasakal-1836044>.
- Milliyet Gazetesi, CHP Seçim Hazırlığına Başladı, 1 Mayıs 1965.
- Mutman, Mahmut, ‘Şarkiyatçılık: Kurumsal Bir Not’, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Oryantalizm-II*, -/20-II, (2002).
- New York Times, “June 5, 1947: Start of the Marshall Plan Effort to Build a New Europe Amid Ashes of War”, June 6, 1972, (Erişim Tarihi: 20.03.2022) <https://www.nytimes.com/1972/06/06/archives/june-5-1947-start-of-the-marshall-plan-effort-to-build-a-new-europe.html>
- Neziroğlu, İrfan, Tuncer Yılmaz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 3, (20 Kasım 1961- 27 Ekim 1965)*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Aralık 2013.
- Neziroğlu, İrfan, Tuncer Yılmaz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1, (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)*. Ankara: TBMM Basımevi, 2013.
- Özön, Mustafa Nihat. *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1979.
- Pagden, Antony. “Avrupa: Bir Kıtayı Kavramsallaştırma” içinde *Avrupa Fikri* editör Antony Pagden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Parlar, Bülent Ecevit. “Kuruluşundan Günümüze Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti İçi Demokrasi”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Perinçek, Doğu, (2014), *Kemalist Devrim-6, Atatürk’ün CHP Program ve Tüzükleri*, İstanbul.
- Peyami, Safa. *Doğu Batı Sentezi*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1978.
- Pocock, J.G.A. “Kendi Tarihleri İçinde Bazı Avrupalılar” içinde *Avrupa Fikri* ed. Antony Pagden , İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Poyraz, Emel. “Avrupa Birliği’nin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009.

- Resmi Gazete, “Avrupa Ekonomik İş Birliği Sözleşmesi ile Eklerinin Onanması Hakkında Kanun”, 13 Temmuz 1948, Sayı:6956, Sahife:14393, (Erişim Tarihi: 20.03.2022), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6956.pdf>
- Resmi Gazete, “Bakanlar Kurulu Kararı- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, 27 Mayıs 1949, Sayı: 7217, Sahife: 16199, (Erişim Tarihi: 24.03.2022), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>
- Resmi Gazete, “Bakanlar Kurulu Kararı”, 28 Aralık 1978.
- Resmi Gazete, “Birleşmiş Milletler Antlaşması”, 20 Ağustos 1945, (Erişim Tarihi: 07.01.2022), https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc027/kanuntbmmc027/kanuntbmmc02704801.pdf
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Yayınları, Aralık 2009.
- Sarınay, Yusuf. *Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelışı ve NATO’ya Girişi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Sayyid, Salman. “Oryantalizmden Sonra” içinde *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu 9-10 Aralık 2006*, editör Lütfi Sunar. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2007.
- Sinanoğlu, Suat. *Türk Hümanizmi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980.
- Son Posta Gazetesi, “Bütçe Müzakereleri Sona Erdi”, 30 Mayıs 1945, (Erişim Tarihi: 09.01.2022), https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1945-05-30/1
- Son Posta, “Büyük Millet Meclisi Toplandı”, 23 Mayıs 1950, (Erişim Tarihi:16.01.2022), https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1950-05-23/1
- Soykut, Mustafa, “Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologlar”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Oryantalizm-I, -/20-I*, (2002),
- Soysal, İsmail. *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, 1920-1945*. I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.
- Sönmezoğlu, Faruk. *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2011.
- Şen, Ayşe Fulya, Şule Yenigün Altın. “Sosyal Demokrasiden Yeni Sağa CHP’nin Söylemsel Dönüşümü: Bir Siyasal Söylem Çözümlemesi”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21/3, (2019).
- Tahir, Kemal, *Notlar/Batılılaşma*, Ankara: Bağlam Yayınevi, 1992.
- Tanin Gazetesi, “Cumhurbaşkanımızın Hitabesi”, 20 Mayıs 1945, (Erişim Tarihi: 09.01.2022), https://www.gastearsivi.com/gazete/tanin_yeni/1945-05-20/1
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Taşdelen, Vefa. “Batı Kültürü ve Oluşum Evreleri Üzerine”. *Hece Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayı*. 28, 210/211/212, (2014): 8-15.
- Taşkıran, Cemalettin. “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri 1925-1930”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4/14 (1994):257-258.
- TBMM, “1961 Yılı Genel Seçimleri”, (Erişim Tarihi: 05.04.2022), https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler

- TBMM, “CHP Yedinci Büyük Kurultayı”, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022)
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/842>
- TBMM, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 8.Dönem, 4.Yasama Yılı Açış Konuşmaları”, (Erişim Tarihi: 23.03.2022),
https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2426/199306283_1939-1960.pdf?sequence=4&isAllowed=y
- TBMM, *CHF 3.Büyük Kongre Zabıtları*, 10-18 Mayıs 1931, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/819>
- TBMM, *CHF Nizamnamesi ve Programı* (1931), Ankara: TBMM Matbaası, 1931, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/655>
- TBMM, *CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası 1935*, Ankara: Ulus Basımevi, 1935, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/852>
- TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, 6 Mart 1922 Tarihli Konuşma, 3. Birleşim, C. 17.
- TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, (Millet Meclisi) Dönem 1, Cilt 1 Birleşim 1, 27.11.1961.
- TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1 Haziran 1972, Dönem III, Cilt, 96. Birleşim, II. Oturum.
- TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1 Kasım 1945, Dönem: VII., Toplantı: 3. Cilt, 20, Perşembe, Birinci Birleşim.
- TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1 Şubat 1974, Dördüncü Dönem, 1. Cilt, 35. Birleşim, I. Oturum.
- TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 12 Ocak 1978, 5. Dönem, 2. Cilt, 91. Birleşim.
- TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 2 Temmuz 1962, 1. Dönem, 6. Cilt, 108. Birleşim s.161 (Millet Meclisi).
- TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 28 Haziran 1977, 16. Dönem, 32. Cilt, 58. Birleşim.
- TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 30 Aralık 1963, 1. Dönem, Cilt 24, 20. Birleşim, s.45.
- TBMM, *TBMM Zabıt Ceridesi*, 14 Kasım 1938, Devre: 5, İçtima: 4, Cilt: 27.
- TBMM, *Zabıt Ceridesi: Milletvekili Seçim Kanununun Tadiline*, Devre: X, İçtima: 8, Cilt: 20, Birinci Celse.
- Telek, Alphan, “CHP Kurultaylarının Kısa Tarihi”, (Erişim Tarihi 18 Mayıs 2022), <https://medyascope.tv/2018/02/02/chp-kurultaylarinin-kisa-tarihi-35-olagan-18-olaganustu-kurultay/>
- The Evening Star, Churchill Proposes Immediate Formation Of Europe Assembly, (Erişim Tarihi: 21.03.2022), https://www.gastearsivi.com/gazete/evening_star/1948-05-07/3
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP Yokuş Aşağı 1954-1957*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Torun, Esmâ. “II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler (1945-1960)”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2002.

- Toynbee, Arnold J. *Medeniyetler Yargılanıyor*, çeviren Ufuk Uyan, İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1980.
- Tökin, F. Hüsrev. *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul: Elif Yayınları, 1965.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: Yenigün Matbaası, 1960.
- Turgut, İhsan. *Sanat Felsefesi*. (İzmir: Üniversite Kitabevi, 1993.
- Turner, S. Bryan. *Oryantalizm Kapitalizm ve İslam*. çev. Ahmet Demirhan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Türkdoğan, Berna. “Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri–Atatürkçü Düşünce Işığında”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 14/41 (1998), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1666455>.
- Türkdoğan, Orhan. *Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Teşkilat İle İlişkileri”, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2022) https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konse-yi_.tr.mfa#:~:text=Avrupa%20Konseyi%2C%20%C3%BClkemizin%20%C4%B0kinci%20D%C3%BCnya,te%C5%9Fkilat%C4%B1n%20kurucu%20%C3%BCyeleri%20aras%C4%B1nda%20say%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r
- Ulus Gazetesi, “Büyük Kurultay Dün Kapandı”, 12 Mayıs 1946, (Erişim Tarihi: 10.01.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1946-05-12/4>
- Ulus Gazetesi, “Kuzey Atlantik Paktı’nın Metni Açıklandı”, 19 Mart 1949.
- Ulus Gazetesi, “Muhalefete Sormadan Verilen Karar”, 27 Temmuz 1950.
- Ulus, “Kabinayı Dr. Refik Saydam Kurdu”, 26 Ocak 1939, (Erişim Tarihi 01 Ocak 2022) <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1939-01-26/1>
- Umut Oran, “CHP, Sosyalist Enternasyonde Bugün 40 Yaşına Girdi”, (Erişim Tarihi 18 Mayıs 2022), <https://umutoran.com/2016/11/29/chp-sosyalist-enternasyonalde-bugun-40-yasina-girdi/>
- Ünal, Oğuz. *Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994.
- Yayla, Duygu. “Bir Siyasal Lider Olarak Ecevit’in AB’ye Yaklaşımı: Süreklilik Mi, Kopuş Mu?”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, 2019.
- Yıldırım, Mehmet Cevat. “1948-1960 Döneminde Türkiye’de Avrupacılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11/41, (2014).
- Yıldırım, Mehmet Cevat. “Avrupa Birliği’nde Federalist Yaklaşımın Bütünleşme Perspektifine Etkisi ve Türkiye Tartışması”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- YSK, “1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri”, 1950, (Erişim Tarihi: 16.01.2022), <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>

Zafer Gazetesi, CHP'nin Seçim Beyannamesi, 20 Nisan 1950, (Erişim Tarihi: 01.04.2022), <https://www.gastearsivi.com/gazete/zafer/1950-04-28/6>

Zürcher, Erik J. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

'Atatürk AB Kurucularına İlham Verdi, Yollarını Açtı', 10.11.2018, (Erişim Tarihi 23.05.2022), <https://tr.euronews.com/2018/11/10/ataturk-ab-kurucularina-ilham-verdi-yollarini-acti>

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Duygu BİBAR	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Kafkas Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölümü	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Makale ve Bildiriler	
1. Efe, H. , Kemahlı Garipoğlu, F. , Kızıl, M. & Bıbar, D. (2021). Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı. <i>Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Dergisi</i>, (5), 382-407. DOI: 10.47994/usbak.831173	